

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

September, Oktober. 1877.

5-ik füzet.

AZ UJJÁSZÜLETÉS ESZKÖZEI.

EGYHÁZI BESZÉD.*)

P É T E R F I P É N E S T Ö L.

Ján. 3, 7. „Szükség néktek újonnan születnetek“.

„Szükség néktek újonnan születnetek!“ — e szózat KK! melylyel ez alkalommal köszöntök be, ámbár ujhódást követel, nem új. Az emberiség történetét vizsgálva, ilyen, vagy hasonló szózattal gyakran találkozunk. A vallásalapítók és erkölcs-tanítók minden korban, minden fajnál és minden nemzetnél ujhódást hirdetve és követelve lépnek a nemes küzdőterre, melyen magasztos, boldogító eszméiknek és terveiknek érvényt kívánnak szerezni. S ez érthető is, minden kornak meglevén a maga szükségei, mint a gyakorlati, ugy a szellemi téren is. Kora szükségei szerint követelt minden proféta megújulást, természetesen különböző országokban különböző módon és alapon, a szükség mivoltára és a kielégítés eszközeire nézve az egyéni felfogás, gondolkozásmódnak is meglevén a maga szerepe. Annyit azonban egyetemes érvényűnek tekinthetünk, hogy minden nemzet prófétái a hit és erkölcs dolgaiban sürgették az új életre ébredést. De a mód erre nézve mennyire különböző vala, kitetszik már a chinai két nagy vallás-tanító példájából. Confucius a régi vallási szabályok, szertartások s a régi bölcsék mondásainak összegyűjtése és rendszeresítése által kísérlette meg China vallásos életét újjáalakítani. Laotse pedig lelkének mély gazdagságát hozta felszínre a vallásos hangulat színdús virágaival, a mélység drága gyöngyeivel s ezáltal kívánt hatni. S Tao-te-king műve, mely az ő követőinek szent könyvül maradt hátra, nem egy helyen az evangéliom édes hangján érinti füleinket, a hegyi beszédre emlékeztet. A mózesi iratok szerzője ismét az ősi szertartások, vallásos gyakorlatok rendszerbe

*) Elmondott Kolozsvárt az Unitáriusok Főtanácsa idei gyűlése alkalmával september 2-án.

öntése által czélozta Izraelnek az idegen népelemek közt feloszlásnak indult nemzeti vallásos életét feltartóztatni, s annak új, hatalmas lendületet, erősödést adni. Jézus meg szívének bensőségét, jellemét tárja fel azon tündöklő erényekben, melyek által anynyi milliónak példányképévé lön; s a szív, a lélek legbensőbb érzelmének, a szeretetnek kifejtése és az életben gyakorlása által akarja a világot megifjítani. Buddha, az indiai vallástanító, szintén benső erőinek, az erkölcsi erőnek felmutatása által reménylette a brahminismus mysteriumaiba bemerült, különben is tétlen hajlamú nemzetét új életre ébreszteni. De a különböző eszközök mellett a cél, melyre a világ nagy vallástanítói törekedtek, mindig egy és ugyanaz vala: új életet teremteni, az embereket Istennel közelebbi viszonyba hozni és jobbakká tenni. Némelyek külső eszközökben, czeremoniákban látván a cél elérésének biztosítékát, kívülről, czeremoniák által igyekeztek hatni; mások ellenben a benső erő önnövekvésétől várva az üdvöt, annak kifejtését parancsolták a czeremoniákat mellőzve, vagy tekintetbe kevésbé véve. E két mód valamelyikén tétetett a világon minden kísérlet a szellemi újjászületést illetőleg.

Ujjászületés, új élet, megújulás! évezredek óta hangzol fel, mint prófétai szózat, évezredek óta képezed az emberiség jobbainak leghőbb vágyát a vallás és erkölcs terén. Nincs kor, melyben te érted ne kiáltottak volna a nemesb lelkek. Te érted kiáltunk mi is. A haladó idő mindig új elemeket, új alakulásokat hoz és a haladó idő új átalakulásokat követel. S csak is az idő, a viszonyok követelményeinek adok kifejezést, a midőn így szólok: „Szükség néktek újonnan születnetek!”

A vallás-erkölcs mezeje korunkban ijesztő képet tár elénk. Kopár és terméketlen, mint Egyiptom földje amaz esztendőök alatt; olyan, mint a Sahara pusztája, zöld mező helyett csak itt-ott virítván egy-egy oázis. És ez nem képzeletből festett kép, hanem a valóról rajzolt. Állításunkban semmi túlzás. Sőt azt mondjuk, ha Isten beszélné ma az emberekhez, miként hajdan, bizony így kellene felkiáltania: „Hová lön az én népem?! E nép nem papi nép többé!” Igen! az „Urnak szenti“ megfogytak s hűségese az ő Urához, Istenéhez, miként egykor Ábrahám a bálványimádó nemzetségek között, csak egy-egy maradt. A nagy tömeg — és itt ne értsétek kizárólag a köznépet, mert hisz a köznépnél még a legtöbb romlatlan szív található, — csaknem kétségbeejtő vallás-közönnyel

van eltelve. Az az Úr iránti tiszteletben és szeretetben lazult és meglankadott. S az Úrnak háza elhagyatott, üres lett. Mi sem bizonyítja ezt inkább, mint az a tény, hogy az Úrnak igaz hivei, a valóban vallásos lelkek, nemes aspiratioik nem találván rokon elemekre, egyedül érzik magukat e korban, és magukat egyedül érezve, me-rengnek a multon és búsongnak a jelen felett; mi sem bizonyítja inkább, mint az a sok panaszos hang, mely az Úr házában a szószékről a jelen nemzedék vallástalansága miatt emelkedik. Kétségki-vül a mai nemzedék a vallásban oly közönyös, a milyen közönyös ta-lán a multnak egy nemzedéke sem volt; a mai nemzedék mondhatni vallástalan. Ostort, lángostort használnának a próféták ily bünt suj-tani, lángszónoklatokkal zúgnának az idegen istenekhez pártolt nép ellen! És én?! Én e határtalan közönyéért sem merem a közön-séget elítélni. Én e közönnyt sok tekintetben, bár mondani is cso-dálatos, természetesnek, vagy legalább megmagyarázhatónak talá-lom, mert az, a mint mondani szokták, a levegőben van. És csak-ugyan ott van. Az újabb kor szellemi légköre ama felfedezések által, melyek az utóbbi pár százban tétettek, egy eddig nem is-mert kiterjedést vón a földtől fel egészen a csillagok honáig és azontúl új csillagzatokig. A tudomány új ismereteket hozott a föld, a nap és más égi testek állására, természetére nézve. A föld lapos helyett kereknek, a nap mozgó helyett állónak s a fénylő csilla-gok önmagukban fényteleneknek lőnek felmutatva, egy fénytenger-től, a naptól kapván fényességét mindenik. Magának a levegő-égnek kiterjedése is megközelítő pontossággal meghatározottatott. Az égi testek útja kiméretett. És a régi lapos, éggel boltívezett világ helyett teremtett a tudomány egy bámulandó új világot — a gömb világot a végtelen űrben. A világ ábrázatjának e megváltoztatása a gondolat-világban is általán nagy változásokat idézett elé. A régi elméletekkel szemben új elméletek állottak elé és jöttek forgalomba, új elméletek a föld keletkezésére s azon az élő lények első meg-jelenésére, eléállítására nézve, új elméletek, új világnézet az ural-kodó keresztény világnézettel ellentétben. Az egyházak pedig na-gyobbrészt maradtak a régiek. Megátalkodott állást vőnek módo-sulásra hajthatatlanul; ragaszkodtak a régi dogmákhoz, tételekhez, az ó testamentum által fenntartott ős zsidó hagyományokhoz; táp-lálták a babonás hitet. Még a természet ismeretére nézve is elébb becsülték a zsidók kezdetleges ismereteit s a bibliai természettan tekintélyét fenntartani igyekeztek. S egy Copernicus, Gali-

lei és Kepler mind a mellett, hogy igaz vallásos emberek voltak, ki lőnek az egyházból tagadva és a nagy természettani igazságok, melyek idővel a világegyetem teljesebb ismeretének lettek alapjává, anathemáztattak a hét halom magaslatairól. A hivek helyzete napról-napra nehezebbé lön a tudomány és az egyház tanai közt. A tudomány elhaladása a bölcsészetben is új irányokat hozott létre. És a bölcsészet az egyházi theológiától módosításokat követelt. S az egyháziak tettek is ekkor engedményeket a természettani nézetekre nézt, de theológiájukat sérthetlennék nyilvánították és továbbra is fenntartottak józan észszel ellenkező tanokat. Az egyháziak e túlhajtott ellenállása tulzásra ragadta az ellenfél harcosait is. Csakhamar sajátságos nézetek ütötték fel fejüket. L a p l a c e azt bocsátotta világgá, hogy ő átvizsgálta a csillagos eget, de Istent sehol sem találta. Az egyházban dívó supranaturalismus és idealismus visszahatása gyanánt jött aztán a materialismus — anyagbölcelet a maga nagy és kicsi vándor-apostolaival, s az anyagiasságra különben is tulhajlammal bírván az ember, mőhon fogadták azt mindenfelé, mőhon fogadták fent és alant és az anyagbölcelet hódított nagy téreket és hódít ma is folytonosan. Az egyház tekintélye szembetűnően aláesett. Az egyház napról-napra népszerűtlenebbé lett. Népszerűtlenebbé lettek magok a papok is, tanításaikat lépten-nyomon kissebbíteni, gyalázni, gáncsolni, meghazudtolni hallván a közönség az anyagbölcelet hirdetőitől. A materialismus mint pestis ragadt és terjedett. Népszerűtlen lett a vallás maga is, s a vallás nymbusának meghomályosítása a vallással karöltve járó erkölcsiség megromlását is maga után vonta. És innen van e kor közönye, vallástalansága, innen az erkölcsök meglazulása !!

A tudomány haladt, az egyház elmaradott — ebben leli magyarázatját minden.

És most ujulás után esengünk? Meg kell ujitni az egyház theológiáját! észszerű istentant kell teremteni, észszerűbb fogalmat kell adni Istenről! — ez az első lépés, nézetem szerint, a melyet nekünk most a közönyből való kiszabadulásra, a vallásos élet megújítására tennünk kell, az előzmények s a tények állása ezt parancsolják. Az egyházi régi Istenért nem csak az nem lelkesül ma, ki a tudomány emlőin növekedett, hanem még az sem, kit a tudomány szele alig érintett meg. És itt nem elég KK! hogy feladjuk a háromságnak soha sem értett, csak engedelmesen

hitt titokzatos tanát; nem elég, hogy azt mondjuk, hogy egy Isten van: hanem fel kell adnunk az istentanban — a mit né mely egyháziak egyenértékűnek tekintenek, nézetem szerint ugyan tévesen, a vallás feladásával — fel kell adnunk az ugynevezett supranaturalismust, vagyis azon tant, hogy Isten természetfeleltileg, szabad tetszése, kénye-kedve szerint működik, vagy működhetik. Ettől kell mindenfelett megtisztitanunk az Isten fogalmát, mert a nehézséget a legtöbbnek szemében ez képezi. Hogy Isten most ezt, majd azt teheti szabad tetszésből, mint egy földi kényúr, egy olyan, ki a természet törvényeit ismerni tanulta, el nem hiheti. És ha mégis szüntelen azt prédikálják fülébe, s kényszerítik, hogy higgye, ha hívó volt is, hitetlen lesz. Az egyháziak a természetfelettség által emelni akarják az isteni tekintélyt, úgy gondolkozván, hogy a szabad tetszési hatalommal Isten sokkal nagyobb. E tan a régi időben, a nemzetek durvább műveltségi állapotában igen hasznos szolgálatot is tehetett, a mennyiben a papság a nyers természetű népeket ez által könnyebben hajlíthatta, iskolázhatta, rettentő büntetésekkel fenyegetvén Istentől, midőn a vadság tüzeit fékezni nem tudá s Istennek szeretetteljes hangulatát, adandó áldásait, különös kegyeit jelelvén a szelidebb, engedelmesebb érzelmek nyilvánultával. És kétségen kívül, a műveltség alanti fokán álló nép szemében ily tanítás növelhette Isten tekintélyét. De az, hogy Isten rendkívüli módon cselekedhetik s csodás dolgokat mivelhet az emberek érdekében, a mikor és a hogy neki tetszése hozza, a mikor és a hogy talán a papok kérik, sok babonás nézetre adott alkalmat. Esélyek, természeti csapások, az emberek jó és balsorsai mind e csodás szempontból magyaráztattak. Esélyek, természeti csapások és minden csupán az emberekre való tekintettel történtek. A supranaturalismus fejtette és fejtí, táplálta és táplálja a babonás hiedelmeket. Innen van aztán, hogy a papokat a babona, tudatlanság és sötétség terjesztőinek nevezik. És épen ezért kell a theológiának a supranaturalismustól megtisztítania. Az isteni tekintélyért pedig az egyháziaknak kétségbeesni nem kell. Az isteni hatalom nekünk gyöngé halandóknak csodálatos dolgokat mindig cselekszik. Lépten-nyomon oly jelenségek tárulnak fel, melyek keblünket a csoda és bámulat határtalan érzelmeivel töltik el az isteni nagyság iránt. A természetben, az emberiség történetében, csodásnál csodásabb események és dolgok tűnnek fel és mi bámuljuk azokban Istennek nagy hatalmát és fenségét. De ma, a midőn

tudjuk, hogy a világon semmi ok és rend nélkül nem történik; a midőn tudjuk, hogy a természetben minden törvények szerint, rendes uton megy végbe, s hogy a legkisebb állat élete is törvényt ír le épen úgy, mint a legnagyobbé; s hogy égi testek pályája, belső alkotása, életműfolyamok, élettelen alakulások törvényt jeleznek: annak, a ki a mindenség kormányán ül, s a kitől az élet és az egész vilárendszer kieredett, többé természetfeletti vagyis a rendes, a törvényestől eltérő működést kiváltságoltnak hitt teremtményeiért, az emberekért, sem tulajdoníthatunk.

De távol attól, hogy ez által kisebbednék az isteni tekintély, ellenkezőleg, emelkedni fog. A midőn tudjuk, hogy Isten örök, változhatlan törvények szerint uralkodik, hogy ő egy és ugyanaz minden időben és minden helyen, erős, de igazságos, hatalmas, de törvénytartó, tiszteletünk végetlenül fog növekedni iránta. Nem! nem kicsinyül az Isten tekintélye a törvényesség fogalmával, sőt az az isteni tekintély visszaállítása. A természetet a benne nyilatkozó rend, törvényesség teszi széppé, bámulatosná; az emberi társadalom csak rendszeresített alakban, törvényt viszzatükröző állapotában tiszteletes; az észnek csak egymással szoros összeköttetésben levő, egymásból kifolyó termékei bámulatosok. S az istenségben is a törvényesség a legbámulatosabb. A nagy chaost, mely egykor óriási zürzavarban hömpölygött a végetlen ürben fel és le, törvény teremtette e szép világgá. Isten törvényt teremtett, törvényben él — ez az ő tökéletessége. Ezt hirdessük hát, mert minket is tökéletlen állapotunkból csakis a törvény és nem a kény-kedv fog kiemelni. A törvényes Isten legyen a mi istenünk, mert ez az az Isten, a ki nem az eget trónján, hanem az egész világon ül — az az Isten, a ki nem az ég istene, hanem ennek a tökéletesen alkotott nagy mindenségnek, ennek a szépséges gömbvilágnak, az egész világnak istene. És hogyha e világ az ő fenséges Istenét elképzelní, lelkében jelenítí tudja: vallásos érzelmei lángolni fognak ujra, bámulni és tisztelni fogja az isteni nagyságot és imádni tökélyeit; és az a tudat, hogy egy törvények szerint élő és uralkodó Istent imádk erkölcsi élete mezőjén fogja az áldásos termékenyítést meghozni.

De ez magában még sem elég. Az újjászületés eszközlésére k. k.! nemcsak az egyházi theológiának kell megújítatni, hanem meg kell újítatni az egyházi szertartásoknak és magának a templomnak is, nemcsak a bensőnek, az eszmeinek, hanem a külsőnek, az alakinak is.

A protestánsok általában irtóznak a szertartásoktól és a külső ékitményekről. E körülmény egyenesen a reformatiora viendő vissza. A reformatio a túlhatalmasodott katholicismusnak volt visszahatása. A reformátorok mindenben protestáltak, mindent elvetettek, a mi katolikus volt. A némileg mystikus természetű Luther még fentartotta az oltárt, de a képeket és szobrokat eltörölte. Zwingli és Kalvin tovább mentek, s az oltárt is eltörölték. Sőt Zwingli és az unitárius reformátorok még az orgonát is kitiltották a templomból. Ez valósággal visszahatási eljárás volt. És ez eljárás eredménye az, hogy a protestáns templom ridegnek találtatott s találtatik ma különösen a protestánsok által is; s a protestánsoknak a hit által való lelkesülésük, vallásbuzgóságuk csak addig volt élénk, míg a visszahatás ereje tartott. Nem akarom itt azt vizsgálni, hogy a reformátorok eljárása helyes volt-e vagy nem annak idejében, de tény az, hogy a protestáns isteni tisztelet és templom ma kevésbé elégíti ki a valóságos kedélyt. Itt elodázhatlan ujitásra van szükség. Az a tulságos ragaszkodás ahhoz, a mit régiek megállítottak, az a tulságos egyháziaskodás valamint a theológiában, úgy itt is romlásra vezet. Nem fenyegeti az a hitet, nem fenyegeti a benső vallást, a mint némelyek hiszik, ha mi egyszerű szertartásunkat lélekemelőbbé teszszük, de táplálja és fentartja. Isteni tiszteletünkben, templomainkban az ugynevezett szépségtani rész határozottan el van hanyagolva és ezen segítnünk kell, ha szabad hitelvi álláspontunkkal vallási missiot akarunk gyakorolni a jövőben. Bármily fenséges legyen az eszmei rész, az érzelmi művelése nélkül nem virágozhatik, minthogy az eszmeinek az érzelmi talaja, a melyből táplálékát meríti. Maga a gondolat is az érzelem világából él. És ez áll különösen a hitre nézve. Tulajdonképen a hit csakis az érzelemmel lesz vallássá. Az igazság, szabadság — e nagy eszmék csakis az igazság- és szabadság-érzettel lesznek életté. Isten örök nagy eszméje is csak az Isten élénk érzetével lesz élethatalommá. A természet a nagyszerű alkotmányokkal, a melyeket felmutat, elragadó szépségeivel, bűbájával és zengzetes összénekével: művészetivel fakasztja fel az emberi kebelben az istenérzetet. És ha mi a természettől vettük a mintát templomaink merész boltíveire nézve, miért hogy nem veszszük egészben? Lélekemelő benyomást tesz reánk ugyan a tiszta kék égbolt magára is, ámde a csodálatos hatásban, a fenséges gyönyörben, melyet a természet kebelén

érzünk, a természetnek még sok másai osztakoznak, mint ott az égbolton a ragyogó testek és itt a földi szépségek. Legyen hát teljesebb a természetből vett mintakép, mert azzal egyszersmind, habár mesterségesen alkotjuk is, természetesebb is lesz. Utat azért a beszédművészet mellett az énekművészetnek is. Hármoniát, elragadót templomainkba, melynek hallásán a lélek gyönyörben úszkál és szentebb érzelmi lángra gyuljanak! És utat a szent küszöbön át a művészi ecsetnek és vésőnek is, utat a festészet és szobrászat ama termékeinek, melyeket művészkéz isteni ihlettel alkotott! Félre az előítélettel! Nem imádni hozzuk azokat, hanem hogy imádságra indítsanak és nem haszontalan szenteket hozunk, hanem hozzuk ama szenteket, a kik az emberiségnek tanaik és életök által szentséget, magasztosulást, lelki tökélyesedést kölcsönöztek — hozzuk nemzet és hitvallás különbség nélkül a föld minden részéből, a világ minden népétől — hozunk egy Jézust, egy Laotset, egy Buddhát, hozunk minden prófétát, a ki az Istent igazán imáda és másokat is arra tanított, hogy őt igazán imádják!! Egy fenséges kép vagy szobor a gethsemanekertben imádkozó Jézusról! Minden tekintet arra egy imát szülne a hívő szívében! S nekünk imára, imára van szükségünk, arra, hogy imádkozni tudjunk, mert az imában érezzük az Istent. És a midőn érezzük az Istent, a végtelen mindenütt jelenvaló hatalmat, a tökéletes lényt, akkor lesz a vallás élethatalommá, akkor lesz megújulása a szíveknek és lelkeknek.

COLLEGIUMAINK MEGMENTÉSE A MULT SZÁZADBAN.

BENCZÉDI GERGELYTŐL.

Az unitáriusoknak 1566-tól fogva virágzó iskoláik voltak Erdély több városában. Ezek közt első helyen állott a kolozsvári főiskola, mely elsőbben az ó-várban azon ódon épületben volt, melyben most a franciscanusok laknak. Ezt 1693-ban az országgyűlés határozatából átengedték a r. katolikusoknak s oda a jezsuiták Kolozsmonostorról be is költöztek. Az unitáriusok kárpótlásul kaptak az országtól 6300 frttal a plébánia mellett vett 3 telket. De mivel az óvári iskola sokkal többre becsültetett, az ország adott még 5000 mfrtot,¹⁾ mely öszszeggel és számos adományokból begyűlt pénzzel 39 szobából álló szép oskolát építettek, melybe az ifjuság 1693. oct. 20-án be is költözött, és itt maradt 1718. ápr. 1-ig,²⁾ midőn gr. Stainville erdélyi főhadi kormányzó minden más javakkal együtt ezt is elfoglalta.

Ekkor a kolozsvári ekkla ajándékozott a b. magyarutczában egy szerény házat, melynek és a még később apránként megszerzett három más teleknek helyén áll mai s e szerint harmadik főiskolánk épülete.

A két első iskolának a kolozsári ekkla volt fentartója. Ugyanis Izabella királyné 1557. jun. 1-én a tordai országgyűlésen s utánna János Zsigmond 1562. sept. 1-én a kolozsvári iskolában tanuló ifjak és kolozsvári szegények és árvák fentartására ajándékozta a kolozsvári öszszes dézma negyed részét, a miről szóló eredeti adománylevelet, mely maig birtokunkban van, Bátori István 1571, Bátori Kristóf 1576, Bethlen Gábor 1626-ban szintén megerősítették. E quartát az unitáriusok a Báthori Kristóf és Bástaa alatti kevés időt kivéve békésen is birták az 1716-ik évig.

¹⁾ L. az ország rendei eredeti kötelezvényét, mely kelt 1693. okt. 14-kén Tordán, melyben az 5000 frt megfizetését ígérik azon évi decemb. 25-én főcons. levéltár (fasc. II. nro. 23.)

²⁾ L. Sz.-Ábrahámi sajátkezű jegyzését főcons. levéltár H. 16.

E quarta volt kolozsvári főiskolánk jövedelmének főforrása. s virágzó állapotjának eszköze és fentartója. Az innen származó jövedelem feltüntetésére csak az 1712-ki állapotot veszem fel. Ekkor az unitár. és ref. eklák ¹⁾ vettek bé összesen búzát 2796 vékát, melyből a cséplőknek, asztagrakóknak, nyomtatóknak stb. adott 705 vékán kívül maradt 2051 véka, s így mind a két eklának jutott belőle 1045 $\frac{1}{2}$ véka. B o r d é z m á b ó l a két ekkla kapott 3298 vedret, melynek fele u. m. 1649 veder szintén az unitár. ekklának és iskolának ment. ²⁾ Ezen kívül voltak az ekklának saját pénzén Kolozsvár városától 1667—1677 közt zálogára szerzett külső jószágai u. m. K a b a l a p a t a k a, G y u r k a p a t a k a, V é c z k, A s s z o n y f a l v a, F e l s ő- és A l s ő-F ü l e, A p a h i d a, K ó r ó d stb, melyekből hasonlólag nagy mennyiségű gabona, juh, bárány, sajt, méh stb. jött bé évenként ³⁾.

I d e j á r u l t a kolozsvári malmok, a piaci templom körüli boltok, téglagyár, cserépcsúr, mázsa stb. feles jövedelme. A fennebbi jövedelemforrások Kolozsvárt, részint ennek vidékén levén, a jövedelemnek kezelése a Kolozsvári ekkla Consistoriumától függött, melynek főszemélyei voltak a plebanus, a püspök, az iskola rectora v. főmestere és két főcurator, kik a városi tanács tagjai közül választottak és minden évben januárban számot adni tartoztak, valamint a külső jószágok ispánjai, tisztartói, a quártaháznál lévő számtartó, a quártások és egyházfiak is. A számadások megvizsgálásáról a Consistorium és városi tanács gondoskodott, a magyar és szász nemzetiségű consistorok és centumvirek közül nevezvén ki biztosokat.

A megnevezett jövedelmekből vették fizetésöket :

a) A p l e b a n i a q u a r t á j á b ó l : maga a plebanus, mint az ekklának első papja, a piaci nagy és kis templomokban, ugy szintén a szentpéteri templomban szolgáló magyar és szász papok s kántorok.

¹⁾ A kolozsvári összes dézma negyed részét még a régi királyok adták volt a kolozsvári plebanusnak; második negyedét János Zs. adta az iskolának; harmadik és negyedik részét pedig, Báthori Gábor 1610. decemb. 21-én a kolozsvári ev. ref. collegiumnak ajándékozta.

²⁾ L. Eccl. Prot. L. 1710—1717, — 134 l.

³⁾ Midőn a város é birtokokat kiváltotta, a zálogösszeget a r. kath ekklesiának, mint tényleges tulajdonosnak fizette ki.

b) A z o s k o l a q u á r t á j á b ó l : a rector vagy főmester, a tanárok vagy lectorok, collaboratorok vagy köztanítók. Ebből járt a togatus deákoknak is az ugynevezett septimanális.

c) A p ü s p ö k , a mint papságot vagy tanárságot folytatott, a szerint egyik vagy másik quartából vette fizetését.

Mintogy Erdélyben legelőször Kolozsvárt alakult unitaria ekkla s e vallás innen kezdett az egész országban elterjedni, ennélfogva az országban keletkező ekklézsiáknak s az egész vallásnak ügye és dolga a kolozsvári anyaekklézsiától kezdett függeni s ez mint édes anya kezdett gondoskodni valamint a külső ekklák ügyeiről s bajairól, ugy a kolozsvári fő- sőt a szentpéteri és tordai alsóbb iskolákról és tanítókról is. Ezen okból minden jóttevők ugy nézvén a kolozsvári ekklát, mint az egész unitárius közönség fejét, a vallásközönség és iskolák segedelmezésére szánt adományait, kegyes alapítványait ennek gondozására bízták. Ennek pénztárába szolgáltatták bé az ekklézsiákból évenként szedetni szokott ugynevezett collectákat és egyesek alamizsnáit is. E körülményeknél fogva a status és ekkla 1718-ig egészen egy volt. E viszonyból kifolyólag e korban egyházi szervezetünk is merőben különbözött a maitól. Sem fő- és körü curatorok, sem isk. felügyelő gondnokok nem voltak, mindeniket helyettesítette a kolozsvári ekkla consistoriuma, melyben a főszemély a plebanus volt, mint főcurator. A plebanus helyettesítette a püspököt is 1724-ig mindazokban az esetekben, melyekben ma a főjegyző szokta, minélfogva a főjegyzők azon időkben nem egyszer vidéki papok voltak és lehettek is, mert a mint a zsinati és főtanácsi protocollumokból látható, ezen a gyűléseken a theol. vitatkozásokon, belső emberek megfedésén vagy megintésén és a válóperek ellátásán kívül egyebet édes keveset igazítottak. De nem is volt szükség, mert a püspök folytonosan vizsgálván az ekklákat, az ügyes-bajos dolgokat a helyszínen gyorsan és szerencsésen intézte el. Sőt ugy látszik, hogy a plebanus rangban ha nem is fennebb, de mellette állott a püspöknek, mert a mely okmányokon mindkettő neve eléfordul, mindig amazé van elől s nem a püspöké¹⁾. A tordai iskolának is — legalább a mult század elején — nem a püspök, hanem a plebanus volt a főgondnoka. Még a kolozsvári gymnasium szellemi ügyeiben sem volt a püspöknek semmi szava 1669-ig, a mikor a Kis-Sároson

¹⁾ Lásd a főcons.levéltárában azon nyomtatott köszönő iratot, melyben a Dímény Pál által 1697-ben Belgiumban gyűjtött 17,201 frtot megköszönik.

tartott zsinatból „tiszteletteljesen“ kéri a kolozsvári ekklát, hogy adjon a püspöknek a plebanusával egyenlő jurisdictiót az ottani gymnasiumban ¹⁾. Ennek megválasztása és hivatalába való beiktatása a piaci templomban csaknem fejedelmi pompával történt háromszoros vállra-emelés, ágyulövések, harangozás, pénzszórás stb között ²⁾

Ámbár a háborus idők, török, tatár, német hadak által tett roppant pusztítások és sarczolások s számos égésekből származott inségek és veszedelmek, néha anynyira meggyengítették Kolozsvárt s ezzel együtt ekklézsiánkat is, hogy a tanárok és papok fizetetlen maradtak, a miből panaszolkodások, gyanakodások és összeszólalkodások is keletkeztek, a miért egyházunk külső főemberei atyafiságosan meg is szolították a kolozsvári ekkla előjáróit, a helyzet megjobbítása iránt s a gyanakodások megszüntetése és az ekkla ügyei és cassáink jobb kezelése végett. Az ekkla buzgó előjárói készítették is bizonyos terveket és administrationalis új szervezeteket, mint pl. 1709-ben is ³⁾, mindazonáltal az ily bajok csak ideiglenesek voltak s az idők jobbrafordultával a helyzet is megjavult.

Ily módon az ekkla gondoskodott teljesen a nevelés ügyéről. A tanárokat ez képezte a külföldi akadémiákon s hazajövetelök után nemcsak gazdag fizetéssel alkalmazta, hanem le az utolsó székig minden szükségességekkel el is látta. Lakadalmi, temetési sőt utazási költségeiket — magukét és családjuk tagjaiét — ez hordozta. Pénzfizetésén kívül búzát, bort, sajtot, bárányt, szénát s a plebanus és püspök vetni való gabonát is, bővön kapott.

Érdekesnek tartom a salaristák rendes évi fizetését 1712-ik évről ide igtatni ⁴⁾.

Plebanus évi fizetése, pénzben 160 mfrt; borban 160 veder; búza = 14 köből.

Püspök évi fizetése, pénzben 100 „ „ 160 „
búza = 14 köből.

A papok fizetése is anynyi mint a püspöké.

Schola főmesteré (rector), pénzben 130 mfrt, borban 160 ved.; búza = 14 köből.

¹⁾ L. Gener Protok. 1629—1736. 77. l.

²⁾ L. Dimény Pál plebanussá választását 1710. sept. 12. = Eccl. Prot. L. 18. l.

³⁾ Lásd Eccl. Prot azon évről;

⁴⁾ Ugyanott L. 1710—1717.

Lector (professor) évi fizetése, pénzben 90 mfrt; borban 80 veder; búza = 7 köből.

Szász kántoré 25 mfrt; borban 25 veder; búza = 4 köből;

Magyar kántoré 25 „ „ 25 „ „ = 4 „

Szentpéteri (Kolozsvár külvárosabeli) papé 60 mfrt; borban 80 veder; búza = 7 köből.

Szentpéteri kántoré 20 mfrt; borban 25 veder: búza = 4 köb.

Collaborator v. köztanítóé 25 mfrt; — „ —

Az isk. főnöknek (senior) is járt évenként, pénzfizetésén kívül 14 veder bora; — a 3 köztanítónak (collaborator) és 2 oktatónak (institutor) összesen 40 veder ¹⁾. A togatus diákok kaptak septimanalis czim alatt minden két hétben 7 frt 68 krt, vagyis egy évben = 199 mfrt 68 dr.; bort évenként 40 vedret, de néha többet is, mint pl. 1712-ben 87 vedret.

Jellemző, hogy ez évben 226 veder bor seprőjét is a diákok számára főzték ki pálinkának, a mit azok az ekkla számadása szavai szerint „meg is ittak mind“ ²⁾.

A tordai rector és i tanító fizetése, valamint az ottani deákok évi 60 mfrt septimanalisa, fa- és gyertyapénze is az itteni pénztárból járt. Erre azonban, valamint a külső ekklák és segélyre szorult vidéki belső emberek gyámolítására az ekklák évi collectáját és a kegyes jóltevők alapítványai jövedelmét fordították. Protocollumaink fényes bizonyoságot szolgáltatnak arról, hogy elődjeink a 16. 17. században is mennyire szívéken hordozták a nevelés ügyét. Az egész vallásközönséget illető összeg pl. 1688. nov. 16-án 3000 darab aranyból és 1100 frtból állott, a mi mind önkényes adomány és alapítvány volt ³⁾.

Ennél azonban még sokkal tetemesebb pénzáldozatokat is kellett tenni. Ugyanis alig épült fel a piacon a plebania melletti collegium, s már 9 hó mulva, 1697 máj. 6-án ez új iskolánk, templomaink, papi és tanári házaink Kolozsvár nagy részével porrá égett. E borzasztó pusztulás okozta károk helyreépítésére minden ekklézsiáink és hitfeleink roppant pénzt adakoztak. Dimény Pál rector is Belgiumból s egyebűn 17,201 forintot hozott s mégis még 1715-ben is mind folytak az építések és adakozások. Nem sokára az égés után bekövetkezett a Rákóczi szabadságharc is, melynek folytában a német helyőrség iszonyu zsarolásai miatt a

¹⁾ Lásd Eccl. Prot. 134. l. — ²⁾ Ugyanott 130 l. — ³⁾ Ugyanott 109. l.

várból, a ki tehette, elmenekült. Az ily menekülteknek mindenöket elprédálták, a honnmaradottak pedig teljesen elszegényedtek, eladósodtak. A mezei terményeket hol a kurucz, hol a laboncz égette fel, prédálta el. Kolozsvár Szentpéter külvárosa lakói csak a szatmári békekötés után kezdettek haza szállingózni s papjokat Csép Bálintot is 1712-ben hozták vissza Toroczko-Szentgyörgyről. E külvárosi templom is porrá égett volt a mozgalmas időkben s csak 1715-ben végezték bé közadakozás útján gyűlt ezerekből. Épen így kelle a tordai piaczi templomot és iskolát is, melyet szintén a németek gyújtottak volt fel, közadakozásból megépíteni ¹⁾. Egyházunk jeles tagjai közül is sokan lettek 1709–10-ben a pestis áldozatai. Egy szóval, Kolozsvár a nagy égés, évekig tartó katonai zsarolás, háboru és pestis miatt vagyoniilag tönkre volt téve, lakosai megfogyva. Így volt ez az ország nagy részében egyebütt is. Egyházaink és pátronusaink ily nyomorult állapotban is bőkezűleg adakoztak kolozsvári és tordai iskoláink és templomaink helyreállítására, nem is álmodva, hogy midőn VI. Károly császár 1715-ben az erdélyi r. kath. püspökséget visszaállítja s arra Mártonfi Györgyöt kinevezve, őt 1716. febr. 19-én hivatalába a gubernator és főhadi kormányzó által nagy pompával beiktatja — e tényekkel az unitáriusoknak csaknem egy századig tartó üldöztetését is aláírta.

Csak főbb vonásaiban vázolván, imé ezek voltak előzményei s talán gondviselészerű előkészítői azon még keservesebb állapotnak, midőn 1716. mart. 30-án gróf Stainville, erdélyi főhadi kormányzó, egész véletlenül 1488 gyalog és lovas vasas némettel még a legszegényebb unitár. család házat is megrakván, templomainkat, boltjainkat, a plebania házat, nem különben a csak 1694–96-ban vett és 4478 frt 81 dr-ba került könyvnyomdát ²⁾, s az óvári iskolából a piaczi templomba áthelyezett gazdag és ritka becses könyvtárunkat stb. erőszakkal vagy még igazabban szólva: karhatalommal elfoglalta. Nem feladatom az ekkor történt eseményeket leírni; bővön leírta Uzoni F. István, a kinek édes atyja egyik jeles collaborator volt a Collegiumban, valamint Kereszturi Samuel akkori egyik tanárunk és Szakál Ferencz az ekkla curatora s meg mások is. Csak annyit említek meg, hogy a mily hallatlan zsarolást, pusztí-

¹⁾ Lásd Prot. Gen. Cons. 1711 = 233 l. és 1712 = 243 l. -- ²⁾ Ez összegbe adott az unitár. papság 151 frtot, Kmita Andrásné 3113 frt 81 drt, A kolozsvári ekkla és több egyesek 1214 frtot. — (L. Ekkla levéltár fasc. IX. nro. 7-o).

tást és kinzást e katonák 3 egész nap végbevittek, még a vad indiánoktól is sok lett volna. Mindenekfelett a püspök, papok és tanítók voltak kiszemelve, a kicznél 30—40 katona tanyázott, s minden butoraikat ösztöztörték, élelmiszereiket elpredálták, boraikat megitták s eleresztették, személyöket a legcsúfosabaan bántalmazták. A többek közt Kereszturi Sámuel valami füstházba menekülvén, a katonák saját könyveiből raktak tüzet alája s ugy kényszerítették a leszállásra, és korának ez egyik leghíresebb szónokát anynyira ösztöztörték, hogy e barbárságnak egész életére nyomorékja maradott ¹⁾. Kolozsvári Dimény Pál unitárius plebanus pedig azt írja, hogy se konyhából, † se istállóból semmit el nem vihetett.

Az isteni tisztelet tartás ápr. 12-ig — husvét 1-ső napjáig — meg volt tiltva, s az eltiltás azután is többször megújítva. Ekkla-gyűlést jul. 12-ig nem volt szabad tartani, sőt 2—3 embernek az utcán együtt beszélni sem stb. ²⁾.

Az iskola quartája és a külső jószágok ekkor még megmaradván, 1717-ben még tisztességes bevétel volt. A quartából ugyanis jött bé: búza 318 véka, zab 29 véka, köles 4 véka, bor 692 veder; a külső jószágokból: búza 1475 véka, árpa 79 véka, zab 25 véka; dézma juh 14 drb, bárány 27 drb, sajt 113, gypju 60. — Készpénzül 2495 mft 56 $\frac{1}{2}$ dr, de ebből 698 mft 40 dr az apránként eladott oly drága templomi edények ára, melyeket mint másfél század alatt gyűlt kegyes adományokat sikerült dugva megtartani s most pénzzé tevén ama földi hatalmasságoknak ajándékoztatták, kiktől elég botorul helyzetök jobbulását remélték ³⁾.

A száma nélküli kérelmezésnek, Szebenbe és Fejérvárra Stainvillehez és a guberniumhoz küldött követségnek, commissiozásnak ⁴⁾

¹⁾ E szerencsétlen ember 1719. dec. 10-én Tordára ment papnak s itt is át kelle élnie a kolozsvári napokat, midőn gr. Virmond Hugó Damian Erdély akkori főhadi kormányzója az itteni piaci templomot, parochiát s minden javakat 1721. nov. 21-én katonai erőszakkal elfoglalta. Midőn a generalis ekkor mindenféle fényes ígéretekkel csábitotta Kereszturit, hogy legyen katolikussá, ez azt kérdezte „ad-e örök életet“? mire kilődították a dühös generalis katonái. — ²⁾ L. Eccla Prot. L. 1710—1717. 60. l. — ³⁾ Ugyanott 342. és 363. l. — ⁴⁾ 1716-ban egy commissio küldetett Kolozsvárra szemszúrásból s minden törvényes formák kikerülésével a r. kath. püspök és unitáriusok követeléseit megvizsgálására, mely az unitáriusok súlyos megterhelésével aug. 12-től 26-ig ülészett s hozott oly ítéleteket, melyekre semmi törvényes joga

a lett a vége, hogy 1718. mart. 30-kán gr. Stainville újra megjelent Kolozsvárt s a collegiumot, tanári lakot, a hidutzai ugynevezett quártaházat, külső jószágokat, az iskola dézmáját, egy szóval minden ingó és ingatlan javainkat elfoglalta. Semmink se maradt egyéb, csak 3 drb kolduló pohár, melyeket Rhéner Borbára Szőcs Istvánné készíttetett a deákok számára, a melyek maig is megvannak ¹⁾. A tanuló ifjuság apr. 1-én szép iskolánkból kitakarodott s egy része a városi derék unitár. családokhoz vonult, nagyobb része pedig az országba elszéledett ²⁾).

Azt hitték az illetők, hogy ez halálos csapás volt az unitáriusokra, de csalódtak. Egyházunk tagjai, a consiliariustól kezdve a koldusig, a főrangu nőktől kezdve a napszámosig, a mily buzgóságot és nagyszerű áldozatkészséget e gyászos emlékü napokra következő időkben — és későbbben is — kifejtettek, ahhoz hasonlót a mi országunk története többet aligha mutat. Avagy nem ezt bizonyonyítja-e az a tény, hogy az akkor Kolozsvárt levő vagy az országban végig süvöltő jajkiáltás hangjára ide siető főuraink: Petrichevich Horváth Boldizsár, Vargyasi Daniel Ferencz, Daniel Péter, Kénosi Sándor Gergely, D. Sz.-Mártoni Balog Zsigmond, pinczékben öszszegyűlve, a teendők felett tanácskozva, nemcsak magok nagyszerű segedelemmel járultak egy iskola felállításához és fentartásához, hanem e végre oly lelkes felhívásokat is bocsátottak ki mindenfelé az országba, melyeket lehetetlen a legmélyebb megindulás nélkül

nem volt. — Többek közt a János Zsigmond unitár. fejedelem donatioit semmiseknek nyilatkoztatta s a kormány helybenhagyta; mégis midőn 1773-ban a fiscus a kolozsvári dézmát perelni kezdette, a r. kath. ekkla János Zsigmond ugyanazon donationalis levele másolatával állott elé — mert az eredeti maig is az unitár. kezében van — és most a kormány érvényesnek elismervén, a r. katolikusoknál a dézmát meghagyta. Kell-e ennél az igazságnak erősebb arculcsapás?

Ugyanezen Commissio az unitáriusok által részint eredetiben, részint — szerencsére — másolatban beadott okmányok közül, igen sokat eltartóztatott mint pl. a Bethlen Ferencz, Mikó Ferencz, Mikes Mihályné Paczolai Borbára stb. testamentumát, melyekben sok ezerek voltak az unitáriusoknak hagyományozva. — E testamentumok valószínűleg Fejérvárra kerültek. —

¹⁾ A két évben: 1716 és 1718-ban szenvedett öszszes káraink akkori értékét bátran tehetjük százezer mforintra. — ²⁾ Hogy az ország más vidékein is miként garázdálkodtak, mutatja többek közt a hidvégi eset, hol 1718. pünköst első napján a német katonák kövekkel hajigálták le az unitárius papot a szószékről. Prot. Gen. Cons. 290. l.

olvasni¹⁾. Nem ezt mutatja-e Vargyasi Dániel Klára Biró Samuelné ama tette, hogy Kolozsvárt oly feltétellel ajándékoz templomhelyet, hogy ha itt ekkla nem lenne, legyen e telek azon unitár. ekkláé, mely az országban megmarad; — avagy a fényes Gyerőfi] nemzetség utolsó leányáé Biró Mózesné Gyerőfi Kataé, a ki Szamosfalváról búzát, lisztet, szalonnát, túrót stb. stb. szekerekkel küldött a tanárok és tanulók élelmezésére. Emlitsem-e ama derék aranyosszéki és más székelyföldi ekklákat, melyek szántókat és kaszálókat bérelnek ki, közösen megmivelik, hogy munkájok jutalmát nevelő intézeteik fentartására fordítsák — avagy ama Ravai egyszerű székely földmivest, Kecskés Mihály uramat, a ki gyalog 3 napi utat tesz, hogy a Colleg. építésére szánt 5 magyar forint adományát személyesen nyujtsa át a püspöknek²⁾, és — hogy a sok ezerből még egyet felhozzak — Csokfalván lakó özv. Csiki Kata székely asszonyt, a ki marosszéki Szabédon földeit, rétjeit és egy erdőt légál a kolozsvári elnyomorodott ekklának³⁾.

A lelkesült áldozatkészségre, erős kitartásra és egymás támogatására soha sem is volt nagyobb szükség, mint most, mert a míg a súlyos adók terhe alatt görnyedező nép filléreiből a külföldről behozott, semmi szolgálatot nem tevő szerzeteseknek fényes palotákat építettek, gazdag dotatiokat tettek, addig az ország törvényeinek lábbal tapodásával országszerte erőhatalommal fosztották meg az unitáriusokat minden javaiktól mindenütt a hol csak egy pár német, örmény vagy épen cigány katolikus család letelepedéséből ürügyet kovácsolhattak. 1718 után egészen 1791-ig magasabb hivatalba egyetlen unitáriust is ki nem neveztek, sőt még a megyéken és városokon is, a hol lehetett, minden hivatalból kizárták. Kérelmeik, jogos panaszaik sem fönt, sem alant meg nem hallgattak. A pápista püspökök szeszélye s az osztrák generálisok jesuiták által sugalmazott dölyfös zsarnoksága volt a törvényük. Midőn a kolozsvári gyalázatos eljárás után 1716. május 1-én az

¹⁾ Nevezetes vezérférfaik voltak még H. Szentmártoni Biró Sámuel és Désfalvi Simon Mihály consiliariusok is, de ezek nem voltak Kolozsvárt, hanem azért minden lépése az unitáriusoknak az ők tudtok és tanácsadásuk után történt, csaknem mindennap követet küldvén Kolozsvárról Kis-Köndre, hol Biró Sámuel lakott.

²⁾ Lásd Perceptori libellus 1718. jun. 23.

³⁾ Lásd EccliaProt. N. 1722—1723. 2. l és az ekkla levelei regestruma 31. l. 56. sz. a. Ezeket az ekkla haszonbérbe adva kezelte s 1761. örök áron eladta a szabédi ekklának.

unitáriusok panaszaikkal a Szebenben összeült országgyűléshez folyamodtak, ez gr. Stainvillehez utasította őket, épen ahhoz, a ki mindentől megfosztotta. Szomorú idő, midőn az alkotmány legfőbb öre jogorvoslás végett épen az alkotmány tiprójához utasítja a jogaikból, szabadságukból kifosztottakat! A Mária Terézia új fejedelem üdvözlésére 1741-ben Bécsbe küldött követségből Désfalvi Simon Jánost, mint unitáriust még ő felsége elé sem bocsátották.

A kolozsvári események dicsőségét gr. Kornis Istvánnak, a gr. Kornis Zsigmond gubernator testvérének, tulajdonítja a felette mondott halotti beszédben Biró János r. kath. pap s kolozsvári plebanus. Ő azonban csak eszköz volt; a fő dicsőség ugy ebben, mint előbbi és utóbbi nyomoruságainkban a jesuitáké és német generalisoké, osztozván velök csakugyan egyes hatalom-, hivatal- és kegyvadászó türelmetlen hazánkfiai is, a kik gyáva eszközökké sülyedtek amazok kezében ¹⁾. Főrangú és más jeles embereinket ha nem sikerült a jesuitáknak áttérésre bírni, kiskorú, növendék fiaikat hálózták be ²⁾; sőt a házassági szövetségek kötésére is felhasználták intrigájok minden eszközeit, és a hol egyszer sikerült vegyes házasságot eszközölni, ott mindaddig vége volt a családi békének és boldogságnak, míg az unitár. fél élt vagy áttért.

Csuda-e, ha ily tapasztalatok után nem a diplomákban, fejedelmi esküben, törvényekben keresték megmaradásuk alapját, hanem abban, a mi mindig a legbiztosabb: az önbizalomban s az önfentartást biztosító áldozattételben. Ez az a soha senki által el nem rabolható állandó és biztos tőke, melyet a ki bír, ha százszor letiporják is, mindannyiszor fölemelkedik. Elődeink birták e tőkét, s hogy ennek bűvös segélyével a csaknem egy századig tartó nyomás és kibeszélhetetlen üldöztetés daczára is megmaradtunk, azt meggyőződésem szerint első sorban ama főrangú családainknak és férfiaknak köszönhetjük, a kik üldözött hitsorsosaikkal nemcsak együtt türték a mellőztetést és megaláztatást, hanem lelkes vezetőik, tanácsadóik s a nagyszerű áldozattételekben példaadóik vol-

¹⁾ Ilyen hasznos eszköz volt kétségkívül Kornis István is, a ki a magyar nemzetiségnek is nagy kárt okozott azon rajongásból származott tetteivel, hogy Páloson az unitárius papot az eleitől fogva neki járt dézmától megfosztotta 1722-ben s unitár. vallásu magyar jobbágyait oláhokkal cserélvén ki, e faluban ma csak egyetlen egy magyar család van. Prot. Gen. Cons. 299. l.

²⁾ H. Szentmártoni Biró Sámuel legelső főcurátorunk és kitünő főpátronusunk nagyobbik Sámuel nevű dcák fiát is addig kerülgették Kolozsvárt a jesuiták, míg egy éjszaka hozzájuk szökött 1718-ban. Colleg. matricula nro. I.

tak mindenba. Az iskolák újból felelevenítését és fentartását tekintették mindenek felett égető szükségnek, s hogy e végre kik és minő áldozatokat tettek, annak legalább részben való felmutatása, örök hálára méltó jóttevőink bemehosodott emlékének s a nevelés érdekében tett lélekelmelő küzdelmeiknek és áldozattételeiknek a mai nemzedék előtti felelevenítése az én czéлом azon adatok nyomán, a melyeket eddigelé megkaphattam. Jól érzem, hogy erőmet rendkívül felülmulja a feladat, de jól esik lelkemnek e nemes szívü emberbarátok életével és tetteivel való foglalkozás. Emlékoszlopot egyiknek sem tudtunk állítani, még arczképét is igen kevésnek bírjuk. Legyen legalább tetteik emlegetése a mi szivből fakadó hálaadónk, addig is, mig neveik méltó megörökítésére hivatottabb toll vállalkozik.

A kolozsvári iskola elvételekor e városon levő vagy a csapás hírére ide siető fennebb már említett derék főuraink titkon összejöveleteket tartván, a helyzetnek és szükségnek teljesen megfelelő határozatokat hoztak s azokról ápr. 8-ról az országba szétküldözött levelökben az illetőket értesítették. E levél megérdemli a szószerinti közlést, mint oly okmány, mely alapját képezi főiskolánk újból való helyreállításának s egyszersmind egyházi újabb szervezetünknek.

Bizodalmas uraink s az Ur Jézus Christusban

Kedves Atyámfiai!

Az közelebb elmúlt Kolosvári ország Gyűlésnek szintén fotta felé, midőn közelittenének az mi urunk Jesus Christusunknak Kereszt viselésének, halálának és feltámadásának emlékezetiről való Innep napjai, mitsoda gondolatunkban is meg nem fordult kárvallásra és abból következő szomorúságra hiva bennünket s szentséges vallásunkat Isten eo felséghe, midőn Scholánkat, hozzá tartozó jóságokat, minden emolumentumokat, az Ecclesiának az Plebaniaház mellett való két házát elfoglalák, ugy hiszszük kgelmeteknél nyilván vagyon. Minthogy azon alkalmatossággal a deákoknak is ki kellett a scholából széledniek, mi kik akkor a statusok közül jelen voltunk, látván ilyen nagy romlásunkot és meg gondolván azt is, hogyha az Ifjúság innen elszéllyed, nehezebb lészen őket ujobban öszvegyűjteni, sőt helyet is, hol kellyen őket továbbá tanítani, ennél alkalmatosabbat nem találhatni, jovallottuk egy ideig itt kinek kinek ismerőjénél és jo akarojánál való subsistentiájokat, tudván hogy ez az ecclesia eleitől fogva majd többet praestalt az Ifjúságnak, mint mü egész statusokul, kik merő dajkái és táplálói

voltnak azon Déákságnak, az minthogy most is jo szivel fogadták bé őket, és ambár nehéz quártély légyen rajtok, még is táplálni őket meg nem szűnnek; kihez képest gondolkodván továbbra is subsistentiájokról az Déákságnak s látván az itt való Ecclesiának is tehetetlenségét és ha az Deákság eloszol egészen oda lészen külső Ecclesiáinknak is, és Politiai Statusunknak Seminariumja, az honnan az öreg gyümöltöző fák helyében ifju Plánták plántaltathassanak, és végre a kutfő obturálodván, a folyamok is kiszáradjanak. Mellynek hogy eleit vchessük egyező akarattól végeztük hogy ezen Ecclesiának terhét mű is tehetségünk szerént könnyebbitsük, és az Istennek kedves és kellemetes áldozatot tennénk adakozásunk által, ilyen systemát gondolván azoknak folytatásokban.

1-o. Főcurátorok-nak tétettnek a Gubernialisok közül Biró Samuel és Simon Mihály Atyánkfiak, eokglmek mellé adjungálván Plebanus, Püspök Atyánkfiak.

2-o. Eő kglmek adjunctussi lésznek az külsők közül Itélő mester Sándor Gergely, Daniel Ferencz vagy Péter és Gidófalvi Gábor, Kolosvárról pedig Bongárdus (János) és Teleki Ferencz Atyánkfiak, hogyha a Gubernialisok vagy betegség vagy egyébtől akadályoztatnának, eo kglmek folytassák az dolgokat.

3-tio Az vármegyékről és székekről pedig Esperest Atyánkfiak, és eo kglmekkel együtt Küküllő vármegyében Simon János és Belényesi Mihály; Udvarhely széken Pálfi Mihály, Simén György és Sándor Pál, Marusszéken Sárosi János, Gálfalvi Gergely és János; Háromszéken Benkő Mihály és Dónáth Pál; Fejérvármegyében Maurer Gábor és Széki István; Kolosvármegyében Kmita János; Thorda vármegyében, Aranyos széken és in Districtibus Abrudbánya et Thoroczkó: Szaniszló Zsigmond és Váró Mihály Atyánkfiak, adjungálván eo kglmek magók mellé egy egy becsületes Atyánkfiát.

4-to Pénz perceptor Kmita János s buza perceptor pedig Jövedétsi alias Kolosvári András Atyánkfiak, ugyan Kolosvárrott lakók.

5-to Igyekezék azért kglmetek Curator uraim

1-mo Hogy a kik mi beneficiumokat offeráltak Kolosvárrott (mellyeknek és kiknek specificatiojokat sub litera **A** includaltuk:) a Benefactoroktól sollicitalni, kik is quietantiat extrahálván a Perceptoroktól azzal bizonyítsák administratiojokat, és az nem levén sollicitallyák mind addig eo kglmek, míg quietantiat producalnak de administratis.

2-o Az quietantiakot pedig szedgják fel és küldgják vagy Főcurator, vagy Itélő mester atyánkfiak kezekhez, hogy azok szerént vehes-

senek eo kglmek számot Perceptor uraméktol, angariánként vagy can-
toronként.

3-tio Igyekeztek kiki eo klmek közül maga vármegyéiben és szé-
keiben több benefactorokat keresni és azoknak nevét és adakozások-
nak mennyiségét Regestrumban venni, az Fő curatoroknak vagy adjunct-
tusoknak elküldeni.

4-to Esperest uramékkal egyet értsenek, és ha mi beneficiumo-
kat corrodálhatnak, mind Esperest s mind curator atyánkfiai admini-
strallyák Perceptor atyánkfiai kezekbe, quitantiat vévén super admini-
stratis eo kglmektől.

5-to Minthogy az pénz szük volta miatt gondollyuk nagyobbára
naturakkal fognak az Atyafiak adakozni, a naturáknak pedig vecturája
nehéz tavul való helyekről azt az naturát curator és esperest uramék
fordítsák az hol lehet pénzé piaczi áron, ha másképpen nem lehet azon
naturaknak árrát vagy abból való pénzt administrallyák.

6-to Minthogy pedig efféle beneficiumok res mobilisek és ha egy
esztendőben vagy az mostani kereszténj Atyánkfiaitól kiadattatik, de
jövendőben denegáltathatik, és az Posteritásnak is talán más elméje kö-
vetkezhetik, szivesen igyekezzenek Curator és esperest uramék azon is,
hogy valami fixumot és állandobbakat is, ugy mint jóságot, vagy jo-
szágoknak, buzájoknak, boroknak dézmájokat s egyebeket is szerezhes-
senek a keresztény atyafiaktól, az mint az helynek és alkalmosságok-
nak mivoltához képest maga kglmetek jobban által láthattya és felta-
lálhattya módgyát.

7-mo Mint hogy pedig a salaristáknak angariánként ki kell jár-
ni fizetéseknek, az mi beneficiumot corrodalhat kglmetek, azokat ügye-
kezze minél hamarébb administrálni, hogy lehessen mindenkor az Cas-
saba perceptor uramék kezeknél mit erogálhassanak a szüséghez ké-
pest. Isten kegyes oltalmában ajánlyuk kglmeteket

Kglmetek

Kolosvár 8. Aprilis

1718.

Atyafiai szolgái

Kolosvárott mostan jelen lévő

Unitária Religion lévő Atyafiak.

(Eredetije egész iven Főcons. levéltár fasc. document. B. nro. 3. a.)

E levél tartalmára nézve megjegyzendőnek tartom, hogy a
mi egyházunkban most tétettek először fő- és körigondnokok, az
elősorolt derék férfiak személyében, a kik megbízatásukban lelke-

sen el is jártak, mert már apr. 19-én 118 frt. 64 drt. vesz bé Kmita; juniusban 269 mf. 70 drt; sept. 3-án Szaniszló Zsigmond Tordáról és Aranyosszékről küld 331 mft 89 drt; Miklósi János küld sept. 17-én 40 frt 6 dr.

A kolozsvári ekkla b. magyarutczában a maga ugynevezett Huszár-féle házát és telkét máj. 1-én iskolai helyiségül a vallás-közönségnek ajándékozván, másnap a javításhoz hozzákezdett s május 10-én Köpeczi Boldizsár senior 9 gyermekkel oda beköltözött. Ekkor tanárok voltak: Kolozvári Dimién Pál a schola főmestere s egyszersmind plebanus; Kereszturi Sámuel és Szt.Ábrahámi Mihály. — Köpeczi Boldizsár senior a logica és oratoria tanítója. Uzoni F. János exactor, a syntaxis, etymologia és párvisták tanítója.

Hogy mennyire lassan gyült vissza a tanuló ifjuság, meg-tetszik egy 1720. oct. 10-ről fennmaradt jegyzékből, a mikor is csak 9 togatus (logicus) deák és 6 orator volt, mint nevelő v. más okból távollévén még 5 togatus. De csuda hogy anynyi tanuló is megélhetett. Ugyanis már 1716. tavaszán egész pünkösztig sok havazás, hideg szeles eső és árvizek levén, a bor, gyümölcs, kerti vetemény és gabona virágzása, szemzése és megérése megakadályoztatott s az egy őszi gabonán kívül mindenben nagy szükség és drágaság következett. 1717 nyarán is szinte semmi eső nem volt, valamint 1718-ban sem áprilistől egész octoberig, mely miatt oly hallatlan szárazság állott bé, hogy a kútak és folyók csaknem egész Erdélyben kiapadtak s a vízszegény helyekről egész faluk elköltöztek. Mely rettenetes szárazság miatt az északos helyeken is igen kevés gabona termett; a verőfényes, meleg száraz helyeken pedig fű és gabona, sőt a vizenyős, mocsáros helyeken levő nádaknak is még a gyökere is mind kiégett, sok helyen még a föld is meggyult. E miatt oly hallatlan éhség és drágaság állott bé, hogy sok szegény ember a szomszéd országokba vándorolt s itthon labodát, farügyet sőt undorító állatokat is ettek. Már őszre kelve az állatok hullani kezdettek s nem sokára a pestis is több helyt kiütött. 1719-ben rettenetes dühvel újult meg a pestis Háromszéken s annyira terjedt az egész országban, hogy némely faluban alig maradt 10—12 ember. E miatt a pestises falukat körülsánczolták, se ki, se be senkit se bocsátottak, úgy hogy a ki a járványtól megmenekedett is, éhség miatt kellett elvesznie. És a mely házban valaki meghalt, annak a kapuját 15 napig betöviselték, családostól, barmostól

bezárták. A történetíró Cserei Mihályt is így tartották Kálban 40 napig egész családjával betöviselve. A halottakat nem is vitték a temetőbe, hanem ott a hol meghalt valahová eltemették. Sokakat el sem temethettek, hanem az ebek és madarak hordották el. Egyik faluból a másikba menni nem volt szabad. E tilalom ellen vétőket a mezőken szabadon agyon lövöldözték.

A falujokból kirekesztett emberek éhségtől kényszerítve lopni és rabolni kezdettek, házakat rohantak meg s az eleséget halatlan kinzásokkal, tüzes vassal való sütügetéssel csikarták ki.

A drágaság oly magas fokra hágott, hogy egy véka búzát, melynek ára rendes körülmények közt 20—30 dr. volt, 3—4 frttal fizettek, törökbúzát 2—3 frttal, sőt aratás felé pénzért se kaphatván, oly eledel-nemekhez folyamodtak, a melyekre gondolni is borzasztó. ¹⁾

A rettenetes állapotot élénk színekkel rajzolja a gubernium is azon 1719. febr. 24-én kelt rendeletében, melyben a püspöknek a papok gabonája összeírását és felterjesztését megrendeli azon meghagyással, hogy menyinyivel éri meg új termésig, jegyezze meg s a többit tegye kiki eladóvá és 1 véka búzát 1 német frton feljül ne merészeljen adni confiscalas büntetése alatt ²⁾.

Hiteles adatok bizonyítják, hogy csak Csik-Gyergyóban 1718—19-ben 11,509 ember halt meg pestisben ³⁾.

Ellehet képzelni, hogy tanárok és tanulók, a kiknek életmódja az egyes jóltevők adományából s az eklklák collectájából állott, ily körülmények közt a legnagyobb mértékben osztoztak az ország lakói nyomorúságában. 1719-ben alig gyült bé mindössze 298 mf. 33 dr., mely összegből adományoztak: Pálfi Mihály 79 frt 23 dr., Simén György 56 frt 23 dr, Maurer (Gábor) 21 frt 19 dr, Kénosi Sándor Pál 93 frt 68 dr, mások 48 frt — dr.

A tanárok fizetését s a tanulók havi 15 frt 36 dr. septimalisát a patronusok magokra vállalták volt 1718-ban, de ily jövedelem mellett, évenként mindenik tanár csak 45 mfrtot s a két évben összesen 90 mfrtot kapván, ha nem gondoskodtak volna ró-

¹⁾ L. Cserei Mihály sajátkezű jegyzeteit a Woodroffe „Examen“ stb. című műve végső tiszta levelén az Unitár. Colleg. könyvtárában; és Tarcsafalvi (Boros) János tarcsafalvi s majd tordátfalvi pap naplóját 1699—1735. Ugyanott, régi könyvtár K. I. 3.

²⁾ L. Unitár. főcons. levéltárában fasc. III. 44.

³⁾ L. Nemzeti Társalkodó 1837. 1-ső félév 188—189. I.

lok a dicső emléktü Dániel Péter és Ferencz, P. Horváth Boldi-
zsár és Ferencz, Zsúki István, S. Szentiváni Sámuel, Simon Mihály
consiliarius, Kénosi Sándor Gergely itélőmester, Káli Kun István,
Toldalagi Gábor, Gálfalvi János és Gergely, Pálffy Pál, Maróthi
Dávid, Pekri Gáborné, Gyerőfi Kata és férje H. Szentmártoni Biró
Mózes, éhen kellett volna elpusztulniok.

Az önzéstelen áldozatkészségnek lélekemelő példája marad
örökre, hogy e nemes lelkek a legszűkebb időben s a legkétségbe-
ejtőbb körülmények közt 3 év alatt több mint 1000 véka gabonát
küldöttek Kolozsvárra az itteni és tordai iskola számára ¹⁾.

Ily áldozatok mellett is a helyzet szinte tűrhetlen volt.

Kereszturi Sámuel tanár tehát örömmel fogadta a tordai pap-
ságra való meghívást 1719. decemberben. Szt. Ábrahám Mihály
fiatal tanár is valamelyik ekklába való kirendelésért folyamodott a
püspökhöz, de az ő benmaradását derék főuraink gondoskodása
lehetővé tette. Ez annál szükségesebb is volt, mert 1720. jan. 4-én
Kolozsvári Dimián Pál rector és plebanus is a pestis áldozatául es-
vén, egyedül Szt. Ábrahám maradt az iskola mellett.

Az 1720 és 1721. évekről kevés adattal rendelkezünk, mert
Jövedécsi András, az ekkla számadó notáriusa 1721. május 16-kán
a jézsuitáknál megkeresztelkedvén, a mint hivatali utódja Gyergyai
Pál megjegyezte, igen sok okmányt elvesztegetett ²⁾. Az ekkla gyü-
lései jegyzőkönyveit is oly hiányosan vitte, hogy e nevezetes évek-
ről, a jegyzőkönyvekből szinte semmi felvilágosítást nem nyerhe-
tünk. A főcons. jegyzőkönyvében pedig a kolozsvári eseményekről
egy betű említés sincsen. Anynyi bizonyos, hogy a szükség igen
nagy volt, a mint a Szaniszló Zsigmond és Barducz Tamás Torda-
Aranyoskőri gondnokokhoz intézett következő felszólításból kitünik:

Becsülettel való Jó Urainknak s kedves Atyánkúainak ajánlyuk
kglmeteknek kész szolgálatunkat !

Mostani közönséges országunk Gyűlése alatt Ister eo Felsége mu-
tatván alkalmatosságot, hogy az kik az gyűlés alatt jelen lehettünk Ec-
clesiánk állapottyáról egymás között szolhatnánk (mellyért Istennek Eo
Felségének szent neve dütsöittessék) és consideralván, hogy nem min-
denkor van alkalmatosságunk az Confluxusra, az kik jelen voltunk látván
Ecclesiánknek nagy megfogyatkozását, s remélvén, hogy ha az Isten dü-

¹⁾ L. főcons. levéltár. fasc. B. — ²⁾ L. Eccl. Prot. N. 1722 — 1733.

tsősége mellett való buzgóságra felindulunk, Isten Eo Felsége orczájának világosságát ránk fordította, és jó ügyeketünk elő segéll az maga szent nevének dütsőségére, és megfogyatkozott Ecclésiánknak hasznára. Illy jó reménység alatt Istenünknek igazgatásából fordítottuk elménket arra, hogy az kiket Isten közüllünk életben megtart esztendőnként Istentől mutatott jovainkból az közönséges Ecclésiái szükségre szabad jó akaratunk szerint való Istenes indulatunkból valamit conferállyunk, a melyből az Ecclésiában mind az Tanitoknak, mind az Tanuloknak valami consolatioja redundállyon. Melly kegyes szándékunknak, hogy job progressussa lehessen, remélljük hogy minden hűbéli Atyánkfiai, kik Istent és a mi urunk Jesus Christust szeretik, és szent vallásunkhoz is igaz buzgósággal viseltetnek, tehetségek szerint concurrálni nem sajnállyák, elhívén bizonyoson, hogy a mit ezen szükségre adnak, szabad akarat szerint való alamisnálkodásul, Isten előtt kedves áldozat léssen, ki hatalmas áldásából, kinek kinek maga szükségére kipótolja azt, a mit az Isten dütsőségének terjesztésére czelozo Ecclésiái szükségre Istentől vött Jovából decerpál. Illendő itt kinek kinek maga jó lelki ismeretiben bé szállani és jól meggondolni az Evangeliumi világosságból származott szent Tudománynak természete szerint, mit kívánnyon keresztényi kötelessége ilyen dologban, melly czéloz egyenesen az Isten dütsőségére és az Ecclésia közönséges hasznára nem valami haszontalan világi hivságra, mellyre ha magunk tselekedetét jól meggondoljuk, az testi indulatoknak és kívánságoknak szolgálattára adván magunkat, többet szoktunk vesztegetni, mintsem Isteni buzgóságból az Ecclésiái dolgoknak promotiojára és az Evangeliumi igazságnak terjesztésére.

Ezen jó feltételnek és szándéknak azért Isteni félelemmel és buzgósággal való szorgalmatos gondgyát és elémozdittását kgltek keresztényi kötelességére jelen való Atyánkfiainak megedgyezett tettzéséből concredaltuk, kérvén és intvén kglmeteket nagy atyafiságos szeretettel, sőt kényszerítvén igaz keresztényi kötelességére, hogy az accludalt Listában specificalt Hűbéli Atyánkfiait megtanálván, mind szép szoval, mind hathatos intéssel emlékeztesse keresztényi tisztire, Istenhez s Christussához való szeretetre és buzgóságra s az Ecclésiához, kinek tagjai vagyunk illendő kötelességére és indítsa fel, hogy szabad akarat szerint esztendőnként valamit az kitől értékéhez képest mit lehet, az Ecclésiái közönséges szükségre annuatim conferálni ne sajnállyák, specificálván neve után, ki mit conferálhat, praemoneálván, hogy a ki mit cselekedhetik, jó indulatból és hűttel cselekedgye, mert így az Istennek áldását bizonyoson órette várhattya. Ezen Listában specificalt Atyánkfiaink kiváll

penig többeket is kiknek kglmetek a jótéteményre hajlandóságokat és tehetségeket veheti eszében, és tudhattya, adjungálni ügyekezzenek; a ki csak egy forintal conferálhat is annuatim ezen szükségre, Isten előtt jutalmát el nem veszti. Egy szóval Istent híván segítségül, minden alkalmatossággal legyen munkás kglmetek benne hogy ezen közönséges Ecclesiái szükségre való jó tétémény és adakozás minél nagyobb mértékten lehet, vétethessék jó rendben és mitsoda progressussal procedalhat kglmetek, ottan ottan informállyon s a mit congerálhat, erga Quietantiam transponállya Kmita János atyánkfia kezébe, communicálván in Paribus ki mire compromittállya annuatim magát. A mint penig a szükség igen urgens, úgy meg is kívánnya, hogy igen serio és minél nagyobb szorgalmatossággal lehet, procurállya kglmetek, mellyet a mint az kglmetek keresztényi jó indulattyábó: és az Ecclesiához való kötelességektől igen szivesen reméllünk és várunk, úgy Isten oltalmában ajánlván kglmeteket maradunk

kglmetekknec

Dat. Kolosvár. 18. Junij

1721.

Daniel Ferencz mk.

Daniel Péter mk.

jo akaro szolgai s Attyafiai

Simon Mihály mk.

Sándor Gergely mk.

Balog Sigmond mk ¹⁾.

Az 1722-ik évben is megrázó hangon buzdítják a vidéki gondnokokat adakozások és alapítványok szerzésére.

Mint bizodalmos jó akaró urainknak, atyánkfiainak ajáulyuk kegyelme-
teknek köteles és atyafiságos szolgálatunkot.

Jó emlékezetiben lehet kglteknek miképpen beszélghettünk volt az tavalyi kolosvári országh Gyulése alkalmatosságával, az kik az Unitárius statusbeli Atyafiai közül jelen voltunk, az kolosvári scholabéli Deákok intertentiojok felől; kiknek intertentiojokra nem lévén már egyéb fundusunk; kéntelenítettünk annak terhét magunkra vennünk, úgy hogy kiki közüllünk Istentől adott javaiból adgyon annuatim bizonyos alamisnat, melyet bizonyos atyánkfiainál által administrállyunk ide Kolosvárra Kmita János atyánkfia eo kegyelme kezébe, hogy legyen egy kis Cassa elymosinaria, az melyből sustentalodgyek az itt tanuló iffiuságh. Mely mint ment effectumban midőn mostani octavalis Terminus alkalmatosságával ide conflualt Attyafiaikul visgáltunk volna, lelkünk

¹⁾ Eredetije van a Főcons. levéltárban, egész iven, ép példány. fasc. LVI. nro. 24.

szomorúsághával értették némely atyafiaknak hidegségheket, úgy annyira, hogy némely Dioecesisből nem hogy két esztendőre valót, (második esztendeje lévén már abbeli véghezcsináltak.) de még csak egy esztendőre valót sem administráltak, sőt némelly helyekről tellyességhel semmit sem. Melly ideghenseghet ha megh nem orvoslunk, félő hogy ezen Scholában az Tanulo ifjuságh nem subsistalhatván, többé schola nem lesz, és így nem lévén a Falukban lévő Ecclesiák defectussat honnat supplealnunk, Ecclesiáink is el fordulnak; melly ha az mi életünkben megh léssen, nem tudjuk miként adhassunk számot Istenünk előtt az itéletben.

Tetzet azért ujabban kiirunk kegyelmeteknek, kikre ezen alamisnának promotioját ennek előtte jó reménységh alatt biztuk vala, ne sajnállyon még is egy kevés szorgalmatossághot adhibealni, és az a tájon lakó becsülletes atyafiakat atyafisághoson requirálni, nem kénszeritvén, hanem szeretettel intvén, hogy megh ghondolván micsoda üdöre jutottunk, és micsoda romlására leszen Ecclesiáinknak, ha ez az schola elfordul és elpusztul, adgyon kiki Istenéhez tartó buzghosághából, az mit adhat kész jó indulattal, és az ki pénzt adhat percipialván kegyelmetek, méltassa említett Atyánkfia Kmita János ur kezébe; az ki penigh in natura akar buzát küldeni, külgye Gyergyai Pál Atyánkfia kezébe; leszen alamisnálkodások Isten előtt kedves áldozat; és mind az Ecclesiára, mind penigh az politiaira nézve hasznos és dicséretes dologh. Külgye Listáját is azoknak t. i. mire ighérték vagy ighirik maghokat, hogy ha in privato vagy in particulari küldik alamisnájokot Perceptor uraimék kezibe, ahoz képest tudják felirni maghoknak, és mű is eo kegyelmöktől informatiot vévén, tudhassunk mensurat venni, miként providealhassunk az Tanuló ifjusághról. Abban penigh kegyelmetek ne kételkedgyék hogy egyéb ususra fordittassék az mit congerálhatunk, mivel quietantiák szerént veszik be, és számot is adnak rólla. Seghillye Isten minden jóra kegyelmeteket. Ezzel ajálván Isten oltalmában, maradunk

kglteteknek
Kolosvár. 6. Xbr. 1722.

köteles szolgálái és Atyafiai
Simon Mihály
Daniel Ferencz
Sándor Gergelyl ¹⁾.

Ily módon minden jóltevő hitünk sorsosait megkeresvén az iránt, hogy tehetségök szerint készpénzben, búzában, borban, déz-

¹⁾ Eredetije a főcons. levéltárában fasc. LVI.

mában tegyenek ígéreteket, évenként szolgáltatassák bé teljes hanyatlásnak indult iskoláinknak a végső enyészettől való megmentésére, habár erre is többen tetemes áldozatokkal feleltek, mindazonáltal ezt még nem tartották elég biztos jövedelemnek s azért egy állandó alaptőke megszerzéséről kezdettek gondoskodni. Nevezetesen az 1723. jan. 20-án Kolozsvártt tartott Gener. Consistorium látván az elébb mater, mostan csaknem utolsó szükségre jutott Ekklának szomorú állapotját, mindenképen consultálódván megörvoslása iránt, egyéb mediumot nem találhatott fel, hanem ha collatis beneficiis, azokból esztendőnként bizonyos fundusra tehetnének szert, melynek rendes usussából s fructussából interteneálódnék az itten szükségesképen megkívántató belső ministerium“. Mihez képest egy állandó tőke teremtésére jan. 20-án tervezetet készítettek. E tervezetben elészámlálván, hogy évenként mi a jövedelem a külső ekklák adományából, a kolozsvári ekkla collectájából, a salaristáknak természetben kiadott buza és bor maradványából, a már kiadva levő 400 frtból, a Segesvár városánál és II. Apafi özvegyénél lévő kölcsönösszegekből, az abrudbányai stompokból s a P. Horváth Boldizsár évi bor és buza collatumából: indítványoztatik, hogy mindezen jövedelmeknek egy része évenként tőkésítették s csak a más rész fordították a szükségek fedezésére. Ily módon minden évben 298 frt 66 drt lehetne tőkésíteni ¹⁾).

Mint hogy pedig a megnevezett jövedelmek nagyobb része kizárólag a kolozsvári ekkláé volt, e tervezetet közölték az ekklával, felszólítván, hogy jövedelmét bocsássa közre, de az ekkla nem fogadta el.

Habár egyes jóltévők tetemes segílyt küldöttek is, a szükségnek ezen év őszén igen magas fokra kellett hágni, mert egy eddig páratlan sajnós eset adta elé magát, a mi az ügyek jó karba indításának azonban igen üdvös lökést adott. A tógás deákok közül ugyan is 16-on „azt cselekedték éretlen gorombaságokból jónak ítélvén, hogy oct. 9-én (1723) itt hagyták a scholát, nagy és felejtethetlen szomorúságunkra és gyalázatunkra“, mivel febr. óta állítólag nem kapták ki rendesen a septimanalis czim alatt adatni szokott havi 15 mfrt 36 dr segílyt. ²⁾). E szomorú esetről az ekkla követje által azonnal értesítette a patronusokat s nevezetesen a Gyéres-Sz.-Királyon lakó Kénosi Sándor Gergely ítélő-

¹⁾ L. Főcons. levéltár. Fasc. fund. B. nro: 10. — ²⁾ Eccl. Prot. N. 47. l.

mestert, a ki oct. 11-ről azt válaszolja, hogy szomorú szívvel érette az éretlen ifjúság eloszlását, holott oly rendkívül való szűkség és éhség őket nem szorongatta. „Mindazonáltal — így folytatja — mivel az efféle dolog az kezdetiben forró, de kevésvártatva lankadni szokott, valami jobb rendbe kell vennünk elméjeket és valami precautiót tennünk az ilyen inreverentiáknak megelőzésére. Az ekkla a dolog felől ne siessen valamit statuálni míg november elejére mi is bé nem menyünk az alatt sokaknak az elementek közül is az idő corrigálja az elméjeket s az remedurában az ekkleziát is facilitálni fogja“ r).

A Sándor Gergely jövődölése bé is teljesedett, mert az idő csakugyan annyira megcorrigálta az eltávozott deákok elméjét, hogy nov. 2-kára mindnyájan visszatértek. A derék pátronusok is felesen összegyűlvén, decemberben több napokon át tanácskoztak s oly szerencsés intézkedéseket tettek, melyek által iskoláink fenállását — habár szegényesen is — biztosították. E nagy horderejű tanácskozásokról ha vittek is jegyzőkönyvet, az vagy eltévedt, vagy valahol lappang, én legalább nem akadtam reá, de az egyes meglévő okmányok az eljárást eléggé megvilágosítják. Legelsőben is a kolozsvári papok és tanárok egy javaslatot terjesztettek elé, melynek czime ez: „Puncta observabilia proposita in conservationem Ecclesiarum Unit. in Transylvania. Anno 1723. mens. X-br.“ Megszólítása pedig ez: „Méltóságos unitárius status; kolosvári mater Ecclesia; sz. ministerium, minnyájon, szegény Ecclésiáink meghmaradását munkálkodni kívánó szerelmes atyánkfiái.“ Ez eléterjesztésben: „Tekintsetek Sárára, a ki titeket szült. Esa LI. 12.“ bibliai idézet előbocsátása után elmondja Pálfi Zsigmond gen. notárius, hogy a kolosvári ekkla volt anyja az unitár. egyháznak; ennek karjai közt nevedektek mind belső, mind világi embereink, hivatalban lévő ai.; az anya megerőtlenedett, segíteni kell rajta, mert e volt minden erdélyi unitár. ekklak gyökere és fundamentuma „a honnan mintegy kutfőből eredetet vött az üdvösséges és tisztességes tudomány mind külső s mind belső hivatalt amplectált unitárius atyánkfiái közé, innen származtak tudománnyal ékesült férfiak, kiket Isten támasztott a maga ekkleziáinak községes megmaradásának okáért. De viszontag a mater Ekkla is

1) L. e levelet eredetiben főcons. levéltár. Fasc. LIII.

gyakorta szép subsidiumokat vett ezen közönséges haszonra a külső becsületes ekkleziáinkban élt Pátronusiuknak s matronáinknak mind életökben való collatumokból s mind holtok után lőtt legatiojokból“. Most az ekkla meggyenyült; a patronusok pedig egymástól távol laknak az országban — „noha még mind szép számmal“ — a közlekedés nehéz és így mindenfelől, minden emberi gyámoltól megfosztatván ekkláink, szükség oly rend felől gondolkodni, mely szerént Isten segedelméből jobb karban állíthatnók sorsunkat, mely nélkül sem mater, sem más ekkláink megmaradásukat alig is remélhetni. „Mihez képest mind a méltóságos unitárius statusból, mind a kolosvári unitár. ekklesia becsületes tagjaiközül s a belső ministerium közül is két-két becsületes atyafiak választatnának s deputáltatnának, kiknek is kiváltképpen való munkájok a lenne:

1.) Egy capitálist gyűjtenének legalább 6000 frtból, melybe a tehetős aak adnának egyszer s mindenkorra tehetségök szerént.

2.) Hogy a kolosvári ekklát is illető segesvári — circiter 2000 frt — adósságot és az Apafinénál lévő mintegy 2000 Rfrtot igyekezzék jó karba állítani.

3.) A tőke Kolosvárt két annyit érő ezüst marhák zálogára kiadatnék s zsinat alkalmával számolnának a pénzről s jövedelme legyen a két iskola (t. i. kolosvári és tordai) és kolosvári ekkla szükségei fedezésére.

4.) A kolosvári scholamester évi fizetése lenne 100 mfrt és 100 véka buza; a deákok septimanalisa 150 mfrt.

5.) A tordai mester fizetése lenne 50 mfrt, 50 véka buza; a deákok évi septimanalisa is 50 mfrt.

A Sándor Gergely feleletét, melyet e javaslatra adott s sajátkezüleg ugyanarra papírra folytatólag leírt, érdekesnek tartom egészen közölni. „Az kik az külső statusból jelen vagyunk — így hangzik a felelet — mü nekünk az teczczik, hogy közönségesen mind az kolosvári, mind az külső ekkleziákban occurralható közönséges Ecclesiai dolgoknak inspectiojában szükséges mind az ministeriummal, mind az kolosvári atyafiakkal eo kglmekkel oly szoros hármóniát és egyességet tartanunk, hogy mind mü tudhassuk az kolosvári Ecclának állapottyát és dolgait, mind pedig eo kglmek az külső ekkláknak sorsát, mely per communicationem ugy lehet megh, ha mind az három statusból ugy mint a ministerialis, külső és az

városi rendekből az ekleziásai dolgok közönséges inspectiojára, másoknak dicséretes példáját követvén, rendelünk bizonyos személyeket, az kikből egy Collegium vagy Consistorium assumáltatván, minden közönséges ekleziásai dolgokra, valamik vagy egy, vagy más uton occurralhatnak inspicíálhassanak, és az ekleziásik javára való munkákat tehetségek szerént secundálni tartásuk kötelelsségeknak. Nemcsak két két személyt tartunk pedig szükségesnek, hanem többeket is úgy hogy mikor vagy beteg, vagy egyéb intervenientia valakiket avocal és distrahál az dolgok folytatásától, legalább kettő (mindenik rendből) mindenkor jelen lehessen az szükséghez képest.

Magunk részünkről mü beszélgetvén egymással 4 vagy 5 személyeket declaráltunk s ahoz képest kívánnyuk, ha az tiszteletes ekleziásinak elméje is és consensussa accedal, in numero declaralya maga attyafiait.

Nem az a célunk ebben, hogy az ekklesianak particularis dolgaiba elegyítsük magunkat, hanem csak az publicumra való vigyázás¹⁾.

E tervezet is azon megújított felszólítással közöltetett az ekleziásival, hogy meglévő tőkéit, jövedelmeit „tegye egy congestumban a tekintetes statuséval, és így mikor lesz mind papok s mind deákok percipiáljanak s mikor nem lesz, szenvedjen mind pap s mind deák“. Az ekleziásia 1723. dec. 19. gyűlést tartván, az egész tervezetet elvetette, azt adván okul, „hogy az ő sallaristái eddig nem szenvedtek s kötelezte is magát a fizetés pontos kiszolgáltatására; gyalázat lenne az ekleziására, ha az ő sallaristái szenvednének stb. Az egyeségtől azonban nem idegen, csak lássa előbb a status congestumát, addig a mostani rend és praxis tartassék meg²⁾).

Talán nem csalódom, ha e tervezet el nem fogadását, a tőke féltése mellett, az ekleziásia azon vezérférfiai személyes ambitiojának is tulajdonitom, a kik eddigelé az egész vallásközönséget illető ügyekben is döntő befolyással bírtak s e terv szerint vagy ki maradhattak, vagy alárendelt szerepre köteleztettek volna. Külső, világi főuraink is sokkal nagyobb kegyelettel viseltettek az anyakkla iránt, hogysem nála nélkül a tervet életbe léptették volna.

Bármi okból történt, annyi bizonyos, hogy a Consistorium felállításának, mely a mostani Representavivum Consistoriumnak

¹⁾ Főcons. levéltár fasc. docum. B. nro. 5.

²⁾ Eccl. Prot. N. 1722—1723. 47. 1.

felelt volna meg, — ekkori elmaradása, a szomorú idők miatt valószínű csapás volt.

Sokáig hiányzott ez után egy oly központi kormányzó testület, mely az időközben felmerült bajokat igazíthatta volna. Iskoláink különösen sajtószerű helyzetben voltak, mert ezek iránt rendelkezett a januárban és júniusban tartatni szokott főconsistorium és zsinat, az országgyűlések alkalmával vagy másként is összegyűlt világi főembereink, a kolozsvári ekklesiá és a kolozs-doboka körüli részleges gyűlés, — hol egyik, hol másik, a mint a szükség vagy történet hozta magával. Szerencsére oly főgondnokaink és püspökeink s illetőleg isk. igazgatóink voltak, a kik az iskolák ügyeit oly buzgósággal vitték, hogy ama testületek beavatkozására nem igen volt szükség.

Az ekkla dec. 19-iki gyűlése egyébiránt nem vonta meg a deákiságtól a segílyt teljesen, hanem következő ajánlatokat tett:

1.) Mivel minden sallaristák fizetése leszállított, a deákok is elégedjenek meg a karácsoni cantatioval, böjti coetioval, pünkösdi és sz. Mihály napi astatioval. (A sz. Mihály napit most adja, mert e helyett, a mig a dézmát kapta, bort adott).

2.) Az újesztendei collecta karácson 1-ső és 2-ik napjára referáltatik. A husvéti megmarad, a pünkösdi és sz. Mihály napi is az astatioval együtt ne legyen ¹⁾.

A dolgok ily állásában tanácskozó főuraink főcuratoroknak megválasztották Daniel Pétert és Kun Istvánt, minthogy az 1718. megválasztott Biró Sámuel és Simon Mihály főcuratorok — előbbi 1721, utóbbi 1723. nov. 28-án — elhaltak vala. Meghatározták, hogy mindennemű collecták, adományok, bor-, búza-collatiók, alapítványok, a most megválasztott két főcurator directioja alá adassanak s ezek hire-tudta nélkül semminemű kiadás ne történjék, mely illetén határozatot a püspök vett zokon s nem kis fáradságba került ez intézkedés szükséges és czélszerű voltáról meggyőzni. Számba vették, hogy kik és mennyi dézmát, vámot stb. adnak évenként, a perceptoroknál mennyi készpénz és gabona van tényleg. A listát a főcuratorok kezökbe vették, hogy tudhassák mennyi jövedelemre és honnan lehet számítani. E listát ide iktatom, mert sok tekintetben érdekes, láthatván belőle egyfelől az akkori halhatatlan emlékü jóltevőket, másfelől a nyomoruságos

¹⁾ Eccl. Prot. N. 47. 1.

állapotot. A jövedelem akkor volt évenként az 1718-diki ígéret nyomán:

1.) Vargyasi Daniel Péter szélkúti búzájának dézmája a kolosvári iskola szükségére 200 véka búza.

Ugyanettől szőkefalvi malmának szombati vámja a tordai iskola szükségére 80 véka búza.

2.) H.-szt.-mártoni özv. Biró Sámuelné Vargyasi Daniel Klára, őri és nagylaki búzadézmája, melyből jött évenként 50 véka búza.

3.) Vargyasi Daniel Ferencz collatiojából 56 véka búza.

4.) Biró Mózesné Gyerőfi Kata szamosfalvi malmából 100 véka búza.

5.) Kénosi Sándor Gergely ítélőmestertől 100 v. búza.

6.) Kun Istvánról 100 véka búza.

7.) Suki István zsúki malmának szombati vámja 40 v. búza.

8.) Pekri Gáborné collatiojából 20 véka búza.

9.) Toldalagi Gábertől 40 véka búza.

10.) Gálfalvi Jánostól Harczón 40 véka búza.

11.) Sámuel Deák (azaz Szentiváni Sámuel) gálfalvi malmából 40 véka búza.

12.) Balog Zsigmond d. sz. mártoni bor és búzabeli dézmája.

13.) P. Horváth Boldizsár minden jószágabeli bor és búza dézmája már 1710 óta.

14.) Maróthi Dávidtól 12 véka búza ¹⁾.

A jelenlevők magukat „megadóztatván“, adakoztak a folyó szükségekre összesen 125 mfrtot 20 drt ²⁾.

A megválasztott főcuratorokat felkérték, hogy „innen baza menvén, minél jobb móddal kitkit magok lakohelyekben requiráljanak, hogy bárcsak az esztendeig való sallariumok emergalhasson belőlle a sallaristáknak“. Végre a köri curatorokat ³⁾ értesítvén mindenekről, hathatósan buzditják adományok gyűjtésére és beszolgáltatására az itt következő levélben.

¹⁾ L. Főcons. levéltár fasc. docum. B. nro. 6. és fasc. L. III. nro. 17.

²⁾ L. az ered. levéltár Fasc. docum. B. nro. 6.

³⁾ A köri gondnokok ekkor ezek voltak: Udvarhelyszéken Pálfi Mihály, Simén György és Sándor Pál; Maroszáéken: Szentiványi Sámuel és Iszlai István; Fejérmegyében és Háromszéken: Takó András és Maurer István; Torda-Aranyos körben: Szaniszló Zsigmond és Barducz Tamás; Küküllő körben: Balog Ferencz és Belényesi Mihály; Kolozsmegyében Joo Ferencz.

Kedves Atyámfiai az Urban!

Mindenütt kgltek között nyilván vagy on az Kolosvárott tanulo iffjuság mint kéntelenített volt a szükségnek miatta a Scholát elhadni és kgltek közül is sokakat requiralni; melly iffjuság is jól lehet ugyan vissza jött Tanulo helyére, de subsistentiara való kölcsége nem lévén, félő hogy el ne oszolyan közönségesen Ecclesiainknak nagy romlásokra és minnyájunknak nagy szomorúságunkra. Mi azért kik itt voltunk, magunkat megeröltetvén valami keveset számokra és intertentiojokra edgymáson extraordinarie szedtünk, de mind restantiajok feles lévén, mind az jövendő subsistentiajokra fundus nem lévén, tettett hogy mind az Perceptorokat, mind több Atyámfiait requiralnok, kérnök és intenők: Emlékezzenek meg Isten ditsőségére és Hazánk s abban lévő Ecclesiaink hasznára nevedekő Iffjuságról, és mint kiki szabados jó tettéséből s Istenhez való buzgóságából ígerte jó akarattyát subscriptioja által, teljesicse meg; már szintén expiralt azon Terminus melyre kellett volna prestalni, és administralni, Istentől bővöbben véski kgltek jutalmát és jövendőben kgltek gyermeki is fogja kgltek keresztényi adakozásnak hasznát ézeni: nem paroncsolás szerént irunk, hanem sok Atyafiak szorgalmatosságoknak példájoktól inditatván ügyekezék kgltek hogy az Christushoz való szerelmeknek tisztasága bizonyos légyen mindeneknél. 2. Kor. 8. 8. Kiki mint elgondolta volt szivében, cselekedgyék úgy, nem szomorúságból, vagy mint kényszerítésből 2. Kor. 9. 7. melyre az minden jó igyekezeteket segillő és minden joknak kiosztogató Istene, sz. lelke által segillye kegyelmeteket szivünkéből kévannyuk.

Akarjuk kglmknak ezt is értésére adni, hogy néhai Mlgos ur Simon Mihály urunk meg halván, egyenlő akaratból választottuk az urnak ditsőségére administralando kölcségnek Inspectorinak Tkts Nzts Daniel Péter és Kun István kedves Atyámfiait, kiknek dispositiojokhoz tartván kgltek ezután magokat, a mit kglteknek fognak insinuálni, Keresztényi és Atyafui kötölössége szerént, ügyekezze kgltek effectualni, Isten előtt kedves dolgot cselekeszik kgltek; mi pedig maradunk:

Kglteknek
Kolosvár 13. Xbris
1723.

igaz Atyafiai az Ur
Christusban
Az Unitaria Religióból jelen levő
Rendek közönségesen ¹⁾).

¹⁾ Eredetije a Cons. levéltárban nro. 29.

Egész ivre irt levél, mely veres pecsétviaszszal s a Sándor Gergely pecsétnyomójával volt lepecsételve.

A Szaniszlóhoz és Barduczhoz küldött több rendbeli leveleket 6- tordai Nagy Mihály adta bé a főcons. levéltárába 1815-ben. A Nagy Mihály

Kivül: „Tekintes Nemzes Szaniszló Sigmund és Kövendi Bárducz Tamás urkk (tit.) Jo akaró urk kedves Atyafiaik eo gglkk“.

Már ezuttal meg kell jegyeznem, hogy a Daniel Péter főgondnokká való választása a legszerencsésebb gondolat volt. Eddig is egész lélekkel fáradott az ügyek elémozdításán, de ezután ő lett iskoláink és egész vallásközönségünk védő szelleme.

Az ekklától való elválás megtörténvén 1724. jan. 1-től a maga ügyeit mindenik külön vitte. Az állandó tőke állítása eszméjével sem hagytak fel. Az 1724. jan. 19-ről a Kolozsvártt tartott főconsistorium hathatós fölszólítást bocsátott ki ez érdekekben, felhíván minden aait, „hogy isteni buzgóságtól indittatván, magunk megerőltetésével is nem gondolván . . . segéllenők szintén dülőfélben levő és pusztuló scholánkat és azok által ekkléziánkat, vetvén olyan fundamentumot, mellyen ezután állhatnának, Isten kegyelme által maradékinknak mind kimondhatatlan hasznokra, mind emlékezetes példajokra és így se posteritásunk minket nem kárhoztathatna, se pedig, a mi legnagyobb, Kristus ítélő széke előtt nem vádoltatnánk“ stb. E felszólítást kiküldötték a papokhoz azzal a figyelmeztetéssel, hogy a curator vagy egyházi idejekorán járja el a házakat s jelentse „hogy a következő vasárnapi reggeli órán új és kiváltképpen való dolgot akar elolvasni a predicator az ekklának hallatára“. Isteni tisztelet után aztán a pap olvassa fel a felszólítást avval a kijelentéssel, hogy a kitől mit lehet conferállyon, a kiknél nem lenne pénz, szombatig elviheti a paphoz; ez pedig a másik vasárnap nyilvánosan olvassa fel az adományokat, hogy mindenki legyen bizonyos az administratiojáról. E meglévén, a pap, curator és egyházi össze számlálván, pecsét alatt küldjék az esperesthez ¹⁾.

Az állandó alaptőke gyűjtés azonban elmaradt, mert a szebni országgyűlés unitár. tagjai 1724. mart. 14-ről irt levelökben

nagyanyja a Szaniszló Zs. leánya volt s e nagybecsű levelek így kerültek volt az ő birtokába, a melyek beszolgáltatásáért emlékének hálás kegyelettel tartozunk.

Szaniszló Zs. — egy Lengyelországból száműzött előkelő unitárius család ivadéka, a Rákóczi szabadságharcban híres kurucz kapitány volt, azután Torda városa főhadnagya és Torda-Aranyos kör egyik gondnoka, a ki a segélygyűjtésben a legnagyobb buzgalmat fejtette ki.

¹⁾ L. Főcons. levéltár. Fasc. docum. B. nro. 8 és 9.

felfejtven, a pénz rendkívül szűk voltát s egyéb kedvezőtlen körülményeket, az időt nem látták alkalmasnak s így a gyűjtést annál inkább nem helyeselték, mert félték, hogy az elemosinaria cassa annyira megszűkül miatta, hogy a mindennapi kiadásokat nem lesz miből fedezni. Erre kéri tehát a gyűjtést szorgalmasan folytatni s a mi gyűl a Kmita János kezéhez szolgáltatni.

Habár tehát ekkor az állandó tőkegyűjtés félbe maradt is, de annál buzgóbban folyt a fizető cassába való adakozás a fő- és körüli gondnokok s derék esperesek közreműködésével, úgy hogy szükség és hiány ezután is volt ugyan, de teljes fennakadás többé nem.

Daniel Péter kezébe vevén a kormányt, bölcs előrelátással, lankadatlan áldozatkészséggel és tapintatos bánásmóddal kezdett az ügyek rendezéséhez.

Legelső fontos tette az volt, hogy midőn a püspöki hivatalt 31 évig viselt Almási Mihály 1724. mart. 23-án meghalt, Daniel Péter azonnal Kolozsvárra sietett s maga mellé vevén Kmita Jánost, Koncz Boldizsár küküllő megyei, Magyarósi István marosszéki espereseket, Ajtai Jakab és Tana János aranyosszéki papokat, a monostor utczai egyházban aprilis 7-kén az ekklésia gondnokai és előkelőbbjei jelenlétökben, Pálfi Zsigmond kolozsvári első papot, a ki a generalis notariusságot is 17 évig vitte, püspöknek választották, „az püspökség vacantiája az dolgoknak conjuncturai és a terhes üdők miatt szent synati confluxusigh valo morat (késést) nem szenvedvén s lévén olyan reménységghel, hogyha szintén közönséghez voxra mehetett volna is az Electio, másion meg nem határozodott volna*. Az új püspöket azonnal fel is eskették, midőn Ajtai Jakab mondott alkalmi könyörgést. Szent Ábrahám Mihályt, a ki 1720 óta a Schola főmestere volt, ugyan ekkor gen. notarius-sá helyettesítették ¹⁾.

E választási eljárást, habár az egyházi renddel ellenkezett is, az akkori idők nemcsak igazolják, hanem az önfentartás ösztönénél fogva elkerülhetetlenné is tették. Egyébiránt midőn a következő junius 17-én a zsinati gyűlés Árkoson megnyitott, Pálfi Zsigmond új szavazás alá akarta bocsátani hivatalát, de a zsinat nem engedte. Ugyan e zsinaton Szent Ábrahám Mihály gen. notáriusnak tényleg is megválasztott s egyszersmind ekkor hozták azt a törvényt:

¹⁾ L. Gen. Prot. 313. 1. és Ekkl. jegyzőkönyv. 64. 1.

„ut decedente modo superintendente, donec novus et alter creatur, Generalis notarius administret superintendencie officium ¹⁾).

A főjegyzőség e törvénnyel lett egyházunkban második cardinális hivatalá s hozatalát az a körülmény is szükségessé tette, hogy Pálfi Zsigmond mint püspök is megmaradt kolozsvári főpapnak és így szükség esetében püspök-helyettes nem lehetett.

E zsinatra derék főuraink is követeket küldöttek a magok kebeléből s ezek által több rendbeli, egymás közt már a mult évi decemberben hozott határozatokat előterjesztettek. E követekkel a zsinat egyetértve „unitis animis“ végeztetett:

1-mo. „Hogy azt az közönséghes massát, melyet már tentáltanak „gyűjteni t. Esperest uramék több Atyafiakkal edgyütt félben ne hadgyák; felettéb mindazonáltal ne siettessék az embereket, hogy mostani szük pénzü időben ighen megh ne terheltessenek, vagy ugyan megh ne idegenüllyenek az jó, de mindgyárt effectumba nem mehető, szándéktól. A mit penigh congeralhatnak, külgyék T. püspök urunk kezében quietantiát extrahalvan, és eo kglme conservallya, hogy semmi neu része ne distrahaltassék, migh ujjab dispositio nem leszen felöle.

2-do. „Migh ezen collecta iránt valo jo szándék véghben mehet „pro quotidiano usu eddigh Esztendönként kétszer gyakoroltatni szokot collectat T. Esperest uramék az Atyafiakkal edgyütt continuállják, és azon pénzbéli collecta, ennek utánna, mint az T. ns. Statustol is végeztetet volt, ne két cassába mennyen, hanem csak az Scholák pénzét conserváló Gralis Perceptor, akárki legyen az, kezében, hová az nemesektől gyült collecta is administraltatni szokott. Az is penighlen olyan modalitással mind az papi, mind az nemesi rendtől administraltassék, hogy leghelsőbbben is T. püspök urunk requiraltassék és eo kglme elöt legyen az Perceptor kezében valo administratio, levén T. püspök urunknak egy könyve, kiben mindenkor az Perceptor írja bé mit percipialt, és eo kglmének quietantia helyet leszen s azt az könyvet T. püspök urunk conservallya és eo kglme t. i. püspök urunk, az Benefactort quietallya arról, hogy az beneficium az Perceptornak kezében ment.

3-tio. Az buzabeli collectanak eddigh valo Perceptora, minthogy „terhes és sok distractioit praetendállya, ne terheltessék tovább ha ugyan „kedve reája nem leszen, hanem vagy scholából vagy kolosvári városi

¹⁾ L. Gen. Prot. 318. l.

„emberből quod magis in facie loci, e re videbitur, ordináltassék; bi-
 „zattatván ezen buza administratiojának és erogatiojának Inspectioja,
 „minthogy az scholaban lészen locus depositionis tritici, kolosvári Scho-
 „la Főmester atyánkfiára, kinek is hire nélkül semmi ne percipiáltas-
 „sék, ne is erogáltassék az buzában, ugy mind azon által, hogy ot va-
 „lo mester atyánkfiának semmi authoritása ne legyen azon buzának va-
 „lahová valo distractiojára, hanem függjön csak a nemesi rendből T. n.
 „Status részéről levő Curatoroknak Assignatiojoktól. Látván mindazon
 „által az buzában valami kárt, értsenek egyet a schola mesterével és
 „Perceptor T. püspök urunkal s unitis consiliis szabad legyen orvosol-
 „ni, vagy pedigh distrabalni, az pénzt mindgyárt az pénz perceptor ke-
 „zében administrálván. Ezen perceptornak penigh fizetése 100 vékából
 „legyen met. 4. vagy 5. az buzának valora szerént.

4-to „Az n. Horváth Boldizsár ur legatumát administraltassa T.
 „Püspök urunk hiteles ember által, az kolosvári és tordai scholák szá-
 „mokra, ugy mindazon által, hogy ennek reditussa is mennyen emlitet
 „pé debates vagy buza perceptorok kezekben; mellyről is T. püspök urunk
 „valamikor az sz. Grale Consistorium edgyütt lészen, vagy ha az T. ns.
 „status kívánnya is, tegyen remonstratit¹⁾).

E határozatok által a kolozsvári ekkla és status ügyeinek különválasztása véglegesen ténynyé vált. Mostantól kezdve a külső ekklézsiák collectái s a P. Horváth Boldizsár minden jószágai buza- és bor-dézmája, nem a kolozsvári ekklézsia, hanem a vallás-közönség s illetőleg Collegium folyó kiadásai pénztárába — elemosinaria cassa — folytak bé, a Kmita János keze alá, ki a kolozsvári Collegium számára a nemességtől gyült adományoknak már 1718 óta pénztárnoka volt.

A „közönséges massa“ vagyis az állandó alap gyűjtése is, melyet a mint fennebb láttuk, mindeddig halogattak, meghatározott s ennek kezelése a püspökre bízott, minek folytán kétféle cassa keletkezett.

Ezen év sept. 23-ra ujra Kolozsvárra siettek Daniel Péter és Kun István főcuratorok s Váró Mihály, Gálfalvi János és Kmita János a collecta gabona kezelése elintézése végett.

A gabona perceptor ugyanis Jövedécsi után 1721. május 16-tól volt Gyergyai Pál, az ekkla számadó jegyzője, 1723 végéig, a mikor a collegium exactorát segédül melléje rendelték. Gyergyai Pál

¹⁾ Prot. Gen. Cons. 1724. 316. l.

azonban elfoglaltatása miatt e perceptorságról aug. 23-án lemondott s ez ügyben intézkedni kellett.

Ekkor azonban a kezelést ideiglenesen az exactornál hagyták. Hanem a cassában nem levén pénz, melyből a deákok septimanalissát fizessék: Daniel Péter és Gálfalvi János a következő új évig járó összeget előre kitették, nehogy ismétlődjék a deákok mult évi tömeges eltávoztása. E mellett Daniel Péter egy lovat is ajándékozott a deákoknak, mely „Coetus lovával“ Zolya Ferencz, Simén György, Barabás Ferencz és Kökösi György deákok egy szivreható levéllel bejárták az országot, megkérésvén mindazokat, a kiknek neveit a főcurátor kezökbe adta volt, mely fáradságukért 4 köből buzával jutalmaztattak ¹⁾).

Az eddigi kezelés nehézkes voltának s több hiányoknak megjobbítása végett 1724. évi november havában többed magával újra tanácskozást tartott Kolozsvárt a fáradhatatlan főcurátor, mikor is irt hó 14-én az árkosi zsinat határozatait megújítva, több pontjiba kiegészítették, meghatározván:

1-ör Hogy készítettessék egy protocollum, melybe a perceptor (Kmita János) minden bevételt és kiadást írjon bé. E könyv álljon a püspöknél, s ebbe beiratván mit, honnan és kitől vettek bé, nem szükséges más quietantia ²⁾). E szabályljal jöttek használatba a perceptori libellusok, melyek 1725. jan. 1-től 1821-ig voltak használatba; a mióta újra az ellen nyugtaadás jött szokásba.

2-or. Minthogy a többször megpendített állandó alapra több esperes már is szép összeget gyűjtött és küldött, ennek hathatós folytatását megállították, elfogadván a Handsáros János javaslatát, kivált a tized kiadása iránt. E végre azt is meghatározták, hogy búzahordáskor és szüretkor a mesterek búza- és bor-collectát gyűjtsenek, minek tized része legyen fáradsága díjában az illető mesteré, szekeret és edényt a kurátortól kérvén.

3-or. Az állandó alap vagy akkori néven „communis massa“ kezelését véglegesen a püspökre bízta, kötelességévé tevén, hogy e pénzt a kolozsvári ekkla curátoraival egyetértőleg adja ki biztos helyre kamatra. A püspök csak azon kikötéssel vállalta el, hogy

¹⁾ L. Főcons. levéltár fasc. LIII. nro. 19. és fasc. decum. B. nro. 18. —

²⁾ A kérdés alatti protoc. meg is készült s a püspök a status leveleit s egyéb kevés ingóit inventálta benne. Kmita is ebbe írta az 1724—25-ben tett bevételeket és kiadásokat. A későbbi protocollumokban „Szürke könyv“ czim alatt említették szürke táblája miatt.

ha tűz vagy tolvaj miatt kár esik, ő vagy maradékai ne háboritassanak ¹⁾. E perceptorságot haláláig vitte is.

4-er. A gabonakezelést is véglegesen az exactorra ruházták, meghagyván, hogy ő is libellust készítsen s a bevételeket és kiadásokat mindég a rector ellenőrzése mellett tegye. A gabonát eddig a városon tartották, mostantól kezdve a collegiumban, s a tanárok gabonabeli fizetését csak a főcurator utalványára adhatta ki az exactor, a maradékot pedig elárulván, árát a folyó fizetések casájába szolgáltatatta.

5-ör. A kolozsvári ekklézsiát megintették, hogy az Apafinénál és Segesvár városánál levő adósságokra jó gondot viseljen, mert azok az egész vallásközönségé is.

Ezen adóslevelekről még akkor hiteles másolatokat is vettek.

Azen év folytán hozott fennebbi üdvös határozatok lelkiismeretes foganatosítása állítá egyházunkat, illetőleg kolozsvári és tor-dai iskoláinkat még egyszer biztos alapokra.

Imé! ily küzdelmek, szenvedések és nagy áldozatokkal lehete a megsemmisülést kikerülni. A gondviselés akkor is rendelt közénk bölcs belátásu, buzgó vezéreket, a kik bizalmat és ragaszkodást gerjesztő működésökkel az apró erőket egyesítvén, a számtalan veszélyek közt a lelkekhez forrott ügyet diadalra vezették.

¹⁾ L. Pálfi Zs. „massalis protocollumát“ fasc. docum. C. nro. 1. Ezen prot. szerént 1724-ben e massába adott maga Pálfi Zs. 10. véka buza fejében 3 mftot; Csokfalvi Daniel esp. Kereszturfiszékből küldött 56 mftot; Bölöni János esp. Udvarhelykőrből 6 mft.; Ekárt Gergely esp. Aranyos-székről 116 mft 30 drt. Ez adományok lettek alapjává vallásközönségük állandó tőkéjének.

AZ UNITÁRIUSOK E. FŐTANÁCSÁNAK KOLOZSVÁRT 1877. SEPT. 2. 3. ÉS 4. NAPJAIN TARTOTT ÜLÉSEI.

Főt. Ferencz József, püspök ur megnyitó beszéde.

Mlgs. és Főtisztelendő Egyh. Főtanács! Először vagyok szerencsés ma e helyen üdvözölni a Mlgs. és Főt. Egyh. Főtanácsot. Legyenek atyafiságosan köszöntve mindnyájan, kiket az ősoktól öröklött hitbuzgóság, egyházunk ügyei — mindnyájunk közügye — iránti érdekeltség és atyafiságos szeretet s az ezeken alapuló kötelességérzet ide hívott, részt venni vallásközönségünk legfőbb hatósága ellenőrzési, tanácskozási, a multból okulva a jelent építő s ekként egy szebb jövőt előkészítő nemes munkájában.

Igen! Én e munkát, melyet végezni egybegyültünk, nemesnek nevezem, mert a vallás és egyház ügye az államok fennállása, a béke és rend, a szabadság és civilisatio, szóval: az emberiség nagy és szent érdekeivel van kapcsolatban, elanyyira, hogy nem elméleti, de egészen gyakorlati életből vett értelme van Jézus ezen szavainak: Keressétek először Istennek országát s annak igazságát és mindenek megadatnak nektek. Oh ha ezt a felséges elvet követné az emberiség, mennyire más ábrázata lenne a társadalomnak! Akkor nem a fegyvernemek, de a szívek tökélyesb formálására, nem a diplomatiái finomság, hanem a felebaráti szeretet kifejtésére fordítának több gondot; akkor az uralkodók, Isten földi helytartói, nem népeik pusztításában, de építésében keresnék boldogságukat; akkor nem a kard és ágyu, de a munka nemes harczában mérköznének a népek s a küzdelem nyomait nem romba dönt városok, elpusztult községek, halottakkal fedett mezők, gyászoló özvegyek, és inségre jutott aggok és árvák, hanem virágzó országok, a munka áldásai által jólétre jutott s kimivelt népek és boldog családok ezrei jelölnék.

De midőn egy fontos valláserkölcsi küldetést kell végeznünk, mellőzzük a politikai vonatkozásokat. Nehány szónyi kitérésem is találjon mentséget abban, hogy mondhatni a lég tele van a házunkkal s hazánkkal szomszédos országok irtóztató fegyverzörejével, hogy

az ember s kivált magyar ember mellére s fejére ez irtóztató küzdelem erkölcsi hatása súlyos kőszirtként nehezedik. Minél szorongóbb e pillanatban csaknem az öszszes emberiség hangulata, annál nagyobb hálával tartozunk az isteni gondviselésnek, hogy mi még a béke védő palladiuma alatt folytathatjuk a közjó előmozdítására irányuló munkásságunkat, hogy a mint Jézus rendelte, Isten országának igazságát kereshetjük s a megtalált igazságokból, mint erős gránit darabokból építgethetjük a szent országot utódink s a nálunknál valószínűen sokkal boldogabb jövő emberiség számára.

Ily nemes küldetése van a kereszténységnek s ebben a mi unitárius anyaszentegyházunknak, melynek megalapítása és fennállása az isteni gondviselés mellett őseink hitbuzgalmának, közügszeretetének s áldozatkészségének tulajdonítható. Hogy e krisztusi erények, mint drága örökség a szenvedéseinél fogva szent hajdából a keletén túl realis irányu jelenre is átszállottak, kedves bizonyíték az atyafiaknak ily szép számmal itteni megjelenése, kiket épen ezért ismételten szeretettel üdvözlök s szent öröm érzései közt mondom a prófétával: Áldottak legyetek ti, kik jöttetek az Urnak nevében.

Mlgs. és Főt. Egyh. Főtanács! ha egyházi törvényeink által évenként megtartatni rendelt főtanácsi gyűléseinknek semmi más célja nem is lenne, mint az egymással koronként találkozás, még akkor is nagy értékű intézménynek vallanám azt. Hiszen egész év folytán szét vagyunk szórva az ország vidékein, csak a valláserkölcsi hit szálai kötnek össze s szent tisztünk gyakorlása hoz érintkezésbe. A betük eltakarják egymás elől a sziveket s a rendeletek és tudósítások formáságai bizonyos hideg hivatalosság bélyegét nyomják a legmelegebben érző lelkek nyilatkozatára is. De most és itt nem. Itt a közvetlenség némi költői zománczot ad a kölcsönös találkozásnak. A viszontlátás fölmelegíti a kedélyt s a kéz szives szorításában lelkeink rokonsága új pecsétet s meghitelesítést nyer. Én legalább úgy érzem s kimondom, hogy nekünk jól esik így egymást koronként színről színre látni, s meggyőződni arról hogy atyafiak vagyunk, egy anyaszentegyház hivei, s hogy a szentek egysége nem vallási mythosz, hanem a különböző keresztény társaságok valóságos lelki egysége, egy szent és örök erkölcsi törvényeken nyugvó szövetség. E mellett főtanácsi gyűléseinknek azon fontos hivatása is van, hogy ellenőrizze az általa megbízott E. K. Tanácsot, mint végrehajtó hatóságot a multa nézve s jelöl-

je ki azokat az irányelveket, melyeknek szellemében kíván jövőben az egyházi élet és kormányzás, az oktatás és nevelés egész körében működni.

E kettős feladat vár most is az Egyh. Főtanácsra.

A mi az elsőt, az ellenőrzést illeti, a Főtanács részint az E. K. Tanács évi jelentéséből, részint a jegyzőkönyvekből magának kimerítő tudomást szerezhet minden a közelebbi évben elintézett ügyekről s én ezeknek gondos figyelembe vételét, sőt lelkiismeretes megvizsgálását annyival inkább kérem, mert részemre, miután az E. K. Tanácsnak is egyik elnöke vagyok, csakis az fogja az önbizalmat önmagam, a védelmet és igazolást a tetteimet megbírálni jogosultak irányában a jövőre megadni, ha a multa nézve az Egyh. Főtanács ítéletete megnyugvásban vagy bár roszalásban, de világosan ki lesz fejezve. És ezt a midőn tisztelettel kérem, legyen szabad atyafiui bizalommal remélnem is. Mert ha szinte az E. K. Tanács eljárása, határozatai nem mindenben felelnének is meg a Főtanács várákozásának, arról biztosítani kívánom, hogy a szándékos mulasztás, a rosz akarat vádja sem engem, sem az E. K. Tanácsot méltán nem érheti. Mi erőnk mértékéig, a kezdet nehézségeit is figyelembe véve, mindent megtettünk, hogy szeretett anyaszentegyházunk dolgai az apostol kívánsága szerint is: jó r e n d b e n é s é k e s e n f o l y j a n a k. Nyugodtan nézünk a Főt. ítélete elébe.

Másik teendője Főtanácsunknak a legfőbb egyházhatósági jogából folyólag eleibe terjesztett ügyek feletti tanácskozás. Az e tekintetben készített tárgylajstrom elég munkára ad alkalmat s nyújt kilátást. Nem nevezek meg fontosokat s kevésbé fontosokat, mert végre is, mint az óragépezetben a legkisebb keréknek ép úgy meg van szükséges helye mint a nagynak s ezek szabályos együttműködésében nyilvánul az óra pontossága: szintugy van a dolog minden erkölcsi testülettel. Sok kis dolognak elmulasztása vagy nem eléggé figyelembe vétele képtessé, nehezzé, sokszor félsikerüvé, sokszor épen lehetlenné teszi a nagy dolgok elintézését is. S az is bizonyos, hogy fontos és kevésbé fontos ügy elintézése egyformán bölcseséget, minden oldalu higgadt megfontolást, egymást kímélő türelmet és atyafiságos szeretetet kíván és feltételez.

Mlgs és Főt. Egyh. Főtanács! Ez utóbbi gondolatnál anyaszentegyházunk 300 éves történetének ama nagy és dicső ténye újul föl, hogy minket az ismerő világ közvéleménye példás ösz-

szetartásunkról bámult, magasztalt s mások elé mintaképiül állított, hogy az unitáriusokról közmondásossá vált azon egymáshoz ragaszkodó szoros benső viszony és tökéletes érzésseli és érdekegység, mely egymás megértésén, egymás véleményének kölcsönös tisztelben tartásán és atyafiságos szeretetén alapult és alapszik. Tagadhatlanul voltak mindig s tán ma is vannak, kik a dolgok folyamával egészben vagy részleteit tekintve nincsenek megelégedve, kik ha „jó hiszemű“ nézeteik nem mindenben érvényesülnek, nem tudják vallásos érzésök némi sajjgása nélkül elszivelni; de hála Istennek nem voltak s ma sincsenek — óvjon is meg ettől sorsunk és az Isten — kik a más nézetűek jó akaratában való hívést megtagadják, a kimélő türelmet s atyafiságos szeretetet levetközzék. Őseink türelmes lelke és igaz atyafiui szeretetök szelleme örökdiék felettünk most is. Ez hassa át, irányozza és vigye kívánt célra, az előmozdított közügy és közboldogság nagy céljára mindnyájunk szivét, lelkét s egész tanácskozásunkat. E köszálon épült fel a föld e szirtes és örvényes táján az unitárius anyaszentegyház. Ezen áll meg vagy esik el. Én az elsőt munkálom, remélem s hiszem, a mig élek. És most e folyó 1877-ik évi Egyh. Főtanácsi gyűlést megnyitottnak nyilvánítom.

A megnyitás után előterjesztetnek az E. K. Tanács részéről a következő jelentések:

I. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Püspöki tisztemről a mult évi zsinati főtanács óta számot adni ohajtván, első évi jelentésemet tisztelettel a következőkben terjesztem elő:

1.) Ő császári és királyi apostoli Felsége mult évi sept. 10-én, országrészünket, jelesen N. Szeben városát legmagasabb látogatásával szerencséltetvén, főgondnok Ngs. Dr. Berde Áron ural tartott tanácskozás következtében, siettem vallásközönségünk hódolatát Urunk, Királyunk, Ő Felségének megvinni. Ő Felsége vallásközönségünk hódolatát szokott királyi kegyével fogadta, s részint hódolatom alkalmával, részint a királyi asztal után, melyhez másnap meghivatni én is szerencsés voltam, több kérdést intézett hozzám az unitáriusok létszámát, nemzetiségét és iskoláit illetőleg, melyekre, a körülményekhez képest bár rövid, de Ő Felsége által megnyugvással fogadott feleleteket adtam.

Ugyanez alkalommal tisztelegtem Báró Wencheim Béla ur, az Ő Felsége személye körüli m. kir. miniszter ő nagyméltóságánál, ki Ő Felsége kíséretében volt, s hasonlóképen több oldalról tudakozódott vallásközönségünk ügyeiről.

2.) Alig hogy N. Szebenből haza érkeztem, szept. 14-ről keltezve, egy levelet vettem dunamelléki ev. ref. püspök főt. Török Pál urtól, melyben felhiv, hogy egy jóakaró ur, az összes protestáns egyházak javára oct. 15-én egy alapítványt akarván tenni és átadni Budapesten, gondoskodjam vallásközönségünk képviseltetéséről. Az ügyet béjelentvén E. K. Tanácsunknak, ennek megbízásából főgondnok Mlgs. Daniel Gábor urral oct. 15-re Budapestre utaztam, ott ezen alapítvány feletti tárgyalásokban több napon át részt vettünk. Az eredmény a Báró Baldácsi Antal ur alapítványa czimén a Mlgs. E. Főtanács előtt áll, s azért arra bővebben nem terjeszkedem ki. Én e helyen csak azon ritka eseményt kívánom megemlíteni, mely szerint e nemes alapítvány a magyarországi összes protestáns egyházak egyházi és világi főnökeit összehozta, mi bizonyára feljegyzésre méltó, s eddig még egyedül áll a protestantismus történetében. Adja Isten, hogy kiindulási pontja legyen azon testvéri viszony megállapításának, melyre a keresztény vallás szellemében mindnyájunknak törekedni kell, s a mely meggyőződéseim szerint az unitárius vallás közönségünknek, úgy szólván, confessioját képezi.

Protestans afiai által irányunkban tanusított testvéries érzés nyilvánulásának tekintem, hogy a dunamelléki ev. ref. valamint a bányai ágost. helv. hitvallásu egyházkerületek közgyűlési jegyzőkönyveiket, az utóbbi tiszti névtárával együtt, továbbá az erdélyi ágostai egyházkerület a maga évkönyvét vallásközönségünk részére is megküldeni sziveskedtek. A dunántúli helv. hitv. egyházkerület pedig a magyarországi reformátusok által tartani célba vett egyetemes zsinat eszméjének ötletéből kifejezést adott azon ohajtásának, miszerint kívánatos lenne, ha vallásközönségünk is az egybegyűlendő egyetemes református zsinat alkalmával egyidejűleg és egy helyt zsinatot tartana a kölcsönös érintkezés és eszmecsere megkönnyítése végett.

Budapesti mulatásomat arra is felhasználtam, hogy ottani híveinknek, — most már fiók-egyházköztségben, — az ök szives felhívásukra, isteni tiszteletet tartsak,¹ és úri-vacsorát osszszak, a mi oct. 26-án történt meg az ágostai hitvallásuak főgymnasiumának díszes nagy termében. Beszédeimet a fiók-egyházközség tagjai kinyo-

matván, abból ekklézsiáinkat egy-egy példánnyal szives volt megtisztelni a nevezett fiók-egyházközség, a mit én az esperességek útján ki is osztottam.

3. A belső emberek változására nézve a mult évi zsinat alkalomával ürességben volt gyepesi mesteri, és iszlói papi állomás közül, ez utóbbi Jakab József, kis-adorjáni levitával betöltetett, az első még most is betöltetlen, időt kérvén az ekklézsia magának, hogy a községi iskolatanítónak megválasztott unitárius ifju próba-évéit kitöltvén, ha alkalmas lesz, annak idejében a mesteri állomásra is őt alkalmazhassa. Azóta ürességbe jöttek a.) elrendelés útján a kis-adorjáni levitaság, hova Nagy Benedek iklandi mester rendeltetvén, ez utóbbi állomás még ürességben van;

b.) elhalálozás útján a dicső-szent-mártoni és a jánosfalvi mesterség; az előbbi helyre, elhalt Nagy Lajos helyébe Kis Sándor ádámosi, ennek helyébe aztán Kovács Bálint, alsó-járai isk. mester rendeltettek; az utóbbi állomás ez idő szerint még ürességben van; ugyszintén a jánosfalvi mesterség is, hol a 83 éves agg mester Dénes István csak közelebbről halálozott el;

c.) az alsó-rákosi papságból, Bartók Albert afiát az E. K. Tanács kénytelen levén nyugalomba helyezni, helyébe papnak Dombi János tordai iskolánkban volt főnök és köztanító rendeltetett.

d.) Bölöni ekklézsiánk iskolájában egy harmadik tanítói állomást is rendszeresítvén, ide Vitális Domokos, a sz. kereszturi állami tanítói képezdében végzett okleveles tanító nevezetett ki, egyzsersmind vezértanítónak is, ideiglenes minőségben egy évre.

e.) Végül Derzsi József afia, kolozsvári volt második pap, az én püspökké választatásommal első pappá léptetettvén elő, helyébe Péterfi Dénes, a mult ősön Londonból haza érkezett afia választott meg az érdekelt ekklézsia és nevezetett ki az E. K. Tanács által, mely utóbbi kinevezetés egyházi törvényeink értelmében még az Egyh. Főtanács helybenhagyását is igényli.

A belső emberek ezen változásáról szóló jelentésemmel kapcsolatban megjegyezni kívánom, hogy az ujonnan kinevezett iskolamestereket utasítottam, hogy igyekezzenek maguknak tanképesítési okmányt szerezni.

4.) Hogy az idő folytán megürülendő papságok betöltessenek, erre a papnövelde készíti elő ifjainkat, kik közül a jelen isk. év végén ötön letették a papi szigorlatot, mindnyájan eredménnyel.

5.) Azon célból, hogy a püspökség a belső emberek évi jö-

vedelméről a lehető részletes kimutatásokkal birjon, a tiszt. eszperes urak által minden pap és minden mester jövedelmét egy általam készített és kiküldött mintázat szerint összeirattam. Ezen kimutatások hozzám mind be is érkeztek, s én azokat rendbeszedve, egy teljes kimutatást állítottam össze, úgy papjaink, mint meste-reink pénzbe átszámított évi fizetéséről. Miután azonban ez az átszámítás nem egyöntetű és nem elég alapos, miután több helyt belső embereink oly természetbeli előnyökben részesülnek, a melynek pénzbe leendő átszámítása szinte lehetetlen, s pedig az önfentartás s így a jövedelem jelentékeny forrását képezik, ez uttal az eredményt nem kívánom számszerint bemutatni, hanem igyekezni fogok azt lassanként tökélyesbíteni, hogy e tekintetben egy teljesen megbízható adattár legyen minden időben a püspökség kezében. — Az eredményre nézve most csak annyit kell kijelentenem, s ezt egyházunk jövőjén aggodó lélekkel teszem, hogy legalább fele, ha nem több ekklézsiánknak oly csekély jövedelemben részesíti belső embereit, hogy megélhetésükre igazán nagy szükségök van az isteni gondviselésre. Találunk-e, s ha igen, hol és miképen módot arra, hogy az állapot javuljon? nem tudom; de gondolkoznunk kell, mert ez igazán egyik égető kérdés. Részemről e kérdést vallásközönségünk egyetemének komoly figyelmébe ajánlom; belső embereinket pedig kérem, hogy buzgóságukat ne mérjék a fizetéshez, hanem örködjenek a szellem országa felett, a szellemi, az erkölcsi jutalomért is, mint őseink tették.

6.) Egyházköri látogatásaimat még nem kezdhettem meg, mert erre még több nemű előkészületet látok szükségesnek. A fennebb említett kimutatások összeállításával is egy lépést tettem erre. Csupán a közvetlen hatóságom alatt lévő ekklézsiáink közül látogattam meg toroczkói szent ekklézsiánkat.

7.) Az egyházkörökből beküldetni szokott anyakönyvi másolatok, népesedési és vallásváltoztatási kimutatások alapján egy összesített kimutatást készítvén, ez a következő eredményt tünteti fel a múlt 1876-ik évet illetőleg:

a.) a lelkek száma vallásközönségünkben 53,167; 1671-el több, mint az 1868-ki egyházi összeírás szerint;

b.) eskettetett 541 pár, kereszteltetett 2120, és meghalt 1492; szaparodás 628;

c.) vallásunkra törvényesen átállott 150, vallásunkról más vallásra ment 17, szaparodás 133.

Ez utóbbi pont alatti adatok azonban csak 4 egyházkör kimutatására vannak alapítva, mert 4 egyházkörből hasonló adatok nem küldettek be, valamint a lelkek számát illetőleg is 2 egyházkör kimutatást nem tevén, az összesítésnél azokra nézve az 1868-ki évi adatokat tartottam meg.

Ohajtottam volna még a keresztelésnél a törvényes és a törvénytelen, a fiu- és leány-gyermekeket, az esketésnél a mentvény nyel v. hirdetéssel egybekeltek, valamint végre a törvényesen elváltakat is külön feltüntetni, de erre nézve az eddigi mintázatok nem alkalmasok. Ha az egyházi főtanács az anyakönyvek egyformásítása céljából e gyűlés alkalmával különben is tárgyalás alatt álló mintázatokot elfogadja, jövőre nézve részletesebb statisztikai kimutatásokat lehet készíteni, s én ezt egyházi életünk ismeretére nézve nélkülözhetetlennek tartom. Azok a száraz számok évről évre beszélnek nekünk, hallgassuk meg mit mondanak.

Évvel kapcsolatban megemlítem, hogy anyaszentegyházunk tisztii névtárát többször és többfelé kérik. Az utolsó ily tisztii névtár 1875-ről levén, azóta természetesen több változás történt, a jövő évre egy újabbat kellene kiadni.

8. A püspöki jegyzőkönyv számai a mult 1876 sept. 1-től dec. végéig 128; a jelen évben pedig a mai napig 261 levén, összesen 389, melyeket részint saját hatáskörömben az E. K. Tanácstól függetlenül, részint ennek megbízásából, főleg angolhoni és amerikai afiaival való levelezéseket, magam intéztem el. Ezen kívül a fenn irt időközben ugyancsak a mai napig a főpapi törvényszéki iktatókönyv szerint 81, az E. K. Tanácsi szerint 467, együtt 548 ügydarab jegyeztetett általam, előbbieik közül 7-nek, utóbbiak közül 18-nak kivételével mind el is vannak látva. Az ezek között levő főbb tárgyokról az E. K. Tanács és főpapi törvényszék évi tudósításából nyer értesítést a Mlgs. és Főt. Egyh. Főtanács; a magam részére csak annyit jegyzek meg, hogy ugy a főpapi, mind az E. K. Tanácsi ülésekben, kivéve 3 alkalmat, mikor Ő Felsége hódolatára utaztam N. Szebenbe, mikor a Br. Baldácsi-alapítvány ügyében Budapesten voltam, és a mikor toroczkói sz. ekkleziánkban vizsgálatot tartottam, egyházi elnöki tisztemet, csekély erőm és tehetségem arányához képest mindig teljesítettem, a mit egyébaránt könnyűvé is tett nekem egyfelől a szorosabb értelemben vett egyházi hivatalnokoknak hivatali készsége, másfelől több kolozsvári egyházi tanácsos afiának, a gyűlések látogatásában tanusított ügybuzgalma.

Végül a kegyelet érzésével jegyzem fel, hogy közelebbi E. Főtanácsunk óta elhunytak következő egyházi tanácsos afiai: Gál László maroskőri felügyelő godnok; Bartha Mózes, Gálfalvi Zsigmond, vallásfelekezetünk kebelében egyik diszes ősi családnak utolsó férfi tagja, Siménfalvi János és Vass Pál nyugalmazott pap. — Legyen béke sirjok felett!

II. Közigazgatás és tanügy.

A vallás és közoktatási magy. kir. ministerium mult 1876. évi dec. 28-áról kelt leiratával arról értesítette az E. K. Tanácsot, hogy Ő cs. kir. Felsége a Főt. Püspök urnak Superintendensé történt megválasztatását legkegyelmesebben helybenhagyni s egyszersmind elrendelni méltóztatott, hogy az arról szóló megerősítési oklevél szokott innepélyes alakjában kiállittassék.

Tudatja egyszersmind, hogy a leendő hűségi eskü szövege is helybenhagyatván, az eskü bevételére király ő Felsége nevében főgondnok Dániel Gábor ő mlgát jelölte ki a vallásügyi miniszterium királyi biztosul.

Ugyanazon napról kiadatott a kegyelmes kir. megerősítési okmány is, ellenjegyezve közoktat. miniszter Trefort ő nmlsga által és megerősítve a királyi pecséttel.

Az E. K. Tanács ez intézkedéseket örvendetes tudomásul vette, örvendetes, mert a királyi megerősítő okmány ez alkalommal adatott ki legelsőbb kedves nemzeti nyelvünken, s mert annak hatása legelőször most terjesztetett ki a magyar korona összes országaira; kötelességének ismerte azonban az E. K. Tanács a megerősítési okmányban használt „Superintendens“ elnevezésre nézve jegyzőkönyvileg kifejezni a maga tiltakozását, ezen elnevezés olyatén értelmezése ellen, mely akár a főt. püspök ur törvényes hatósága, akár vallásfelekezetünk törvényes jogainak csonkítására irányulna; és épen ezért vallásközönségünk nevében felhatalmazta a főt. urat, miszerint az Approbata Const. 1. része 1. czime 9. cikke, valamint az 1791. évi 56. törvcz. által szentesített jogban gyökerező törvényes szokás szerint a „Püspök“ czimet hivatalos minőségben mindig használja.

Az E. K. Tanács nem tartván indokoltnak, hogy a hűségi eskü letételét a mostani E. Főtanácsra halaszssa, ellenkezőleg szükségesnek tartván, hogy a Főt. Püspök ur e minőségben ez utolsó tény által is meg legyen erősítve. Az 1862. évben tartott E. Ta-

nács 56. sz. végzése nyomán meghatározta, hogy a hűségi eskü letételét a maga egyik gyűlésében végrehajtja; e végre a kinevezett kir. biztos ő mlgával folytatott értekezés nyomán kitzúte f. 1877. évi jan. 28. napját, egyházi uton köröztetvén az eddig e tárgyban történeteket, a mikor is az E. K. Tanács által előlegesen megállított és jegyzőkönyvre vezetett módoszatok szerint a Főt. Püspök ur az E. K. Tanács nyilvános ülésében szép számú hallgatóság jelenlétében a hódolati esküt letette, s annak egy példányát az ülés színén aláírván, átadta kinevezett királyi biztos ő méltóságának.

Örvendeztető tudomásul szolgált az E. K. Tanácsnak, midőn a vallás és közokt. magy. kir. miniszt. f. évi febr. 23-áról kelt leiratából arról értesült, miszerint ő cs. kir. ap. Felsege a Főt. Püspök ur által a hódolati eskünek letételét s az E. K. Tanács és a kiküldött kir. biztos ur azon alkalommal kifejezett hódolati nyilatkozatait legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztatott.

A királyi kegyelmes megerősítő okmány megérkezése alkalmával a püspöki czimet illetőleg hozott határozatához képest az E. K. Tanács felhatalmazta a Főt. Püspök urat, hogy a régi, már elkopott püspöki pecsétnyomó helyett újat készíttessen, a régi: *Sigill. Superint. Unitar.* latin körirat helyett ezen magyar körirattal: „Unitárius püspök”; ugyan ez alkalommal készült egy más, hasonló köriratu, ostyával való pecsétlésre szolgáló domboru nyomatu pecsétnyomó. Mindkét diszes pecsétnyomót a Főt. Püspök urnak és vallásfelekezetünknek egy névtelen közös és jó barátja készítette saját költségén.

A püspöki pecsétnek ily módon történt megváltoztatását az E. K. Tanács esperesi uton köröztetés által közhírré tette.

A közigazgatási személyzetben az a változás történt, hogy Derzsi József afa, kit az 1876. évi zsinati főtanács helyettes képen az egyházi főjegyzői teendőkkal megbizott, a kolozsvári ekkl. első papjává lett; az E. K. Tanács pedig kinevezte vallástanárnak a helybeli államképezdékbe; sok elfoglaltatásai miatt Derzsi József afa az egyházi főjegyzői teendők teljesítése alól magát felmentetni kérte. Az E. K. Tanács a felhozott körülmények okán a jelen E. Főtanácsig ugy intézkedett, hogy a közigazgatósági ügyek előadásával, illetőleg a közigazgatósági jegyzőséggel ideiglenesen megbizta tanügyi jegyző Kovácsi Antalt, a főpapi törvényszéki jegyzőséggel helyettes egyházi főjegyző Derzsi Józsefet.

A közigazgatási ügyek rendes intézésében kiváló figyelmet kellett az E. K. Tanácsnak kebli nyugdíj- és segély-intézetünkre, az országos nyugdíj-intézet felállítása által teremtett viszonyokra, s különösen egyes ekklézsiáink pénzeinek és vagyonának kezelésére fordítani.

Az E. K. Tanács a kebli nyugdíj- és segély-intézet alapszabályait az 1876. évi mart. 19-kéről leküldötte körli hatóságainkhoz életbeléptetés végett. Azonban mint új intézménynek, a kezdet nehézségeivel meg kellett küzdenie; nehézségekre talált egyfelől az alapszabályok különböző értelmezésében, a végrehajtásra nézve választott módozatokban, s néhol a bizalom és akarat hiányában; ezért az E. K. Tanács esperes afiai észrevételeinek meghallgatása után 1876. évi oct. 8-án tartott üléséből 165. sz. alatt tájékozó és szabályzó rendeletet bocsátott a körli hatóságokhoz azon felhívással, hogy az alapszabályok haladéktalanul léptessenek életbe, jelesen a körök a kezelő bizottmányokat válaszzák meg; a törzskönyv megállíthatásáért az intézet köteles valamint önkéntes tagjai névjegyzékét állítsák össze s küldjék fel, valamint az egyes ekklézsiák által fizetendő évi illetékekről szóló kimutatásokat. S mert az alapszabályokban megjelölt mellék beveendők u. m. az esketési, házassági és válóperek kezdésekor fizetendő összegek nem mindig szedettek bé; és a bé nem szedettek utólagosan sürgetni nem látszott tanácsosnak; az E. K. Tanács kitüzte mult 1876. évi nov. 1-ső napját, melytől kezdve az illetők a beszédendőket saját felelősségökre kötelesek beszédni. Egyszersmind intézkedett a törzs- és kezelési rovatos könyvek megkésztetéséről. Ez intézkedések folytán vallásközönségünk e megmérhetetlen fontosságú ügye rendes menetében megindult és biztosan halad.

Pénztárnok Jánosi Gergely aa. az 1876. évre szóló számadását a maga idejében beadta s annak megvizsgálását az E. K. Tanács eljintézte.

Pénztárnoki kimutatás szerint az intézetnek megkezdése óta f. évi aug. 1-ső napjáig összes bevétele volt:

a) folyó pénzben	1706 frt. 40 $\frac{1}{2}$ kr.
b) értékpapirokban	200 frt. — kr.
melyből takarékpénztárba elhelyezett	1689 „ 10 „
nyomtatványokra kiadatott	17 „ 30 „

Az értékpapírok a közpénztár vasszekrényében vannak elhelyezve.

Kénytelen azonban bevallani az E. K. Tanács, miszerint az illetőségek még ez ideig nem folynak be a kellő pontossággal.

15 ekklezsia például még nem fizette bé illetőségét az 1876. évre, s az ekklezsiaiktól és tagoktól a f. 1877. évi illetékből még csak nagyon csekély mennyiség folyt bé.

Kiválóan nehezítette nyugdíj-intézetünk ügyét a néptanítók számára mondhatni egyidejűleg felállított országos nyugdíj-intézet; melynek felállításakor tanító afiai, sőt némely oly pap afiai is, kik ekklezsiaik iskolájában egyszersmind tanítók is, nagy készséggel siettek, hogy az országos nyugdíjintézetbe felvétessenek, s jelentkezésükre a közoktatási kormány mult 1876. évi apr. 10-ről kelt leirata szerint mindnyájukat fel is vette, habár nem is birtak a törvény által meghatározott minősültséggel. Midőn azonban az illetéket fizetni kellett, onnan menekülni inarkodtak, miként erről több köri közgyűlésből és esperes afiaitól érkezett felterjesztések tanuskodnak.

Az E. K. Tanács előtt állván a tény, hogy tanítóinkat a közoktatási kormány az országos nyugdíj-intézetbe befogadta; másfelől az országos törvényt is tisztelni szeretvén, kényes dolognak tartotta ez ügyben kezdeményezni, azon reményben, hogy ez ügy felsőbb kezdeményezés nyomán megoldást találand. Különös, miután ezen kérdés a katolikus egyház kebelében is napirenden van. Indokoltnak tartotta azonban f. évi január 21-én tartott üléséből 18. szám alatt kelt tüzetes feliratában a közokt. miniszterium figyelmét felhívni arra, miszerint tanítóink és ekklezsiaink által az országos nyugdíjintézetbe fizetni kellető évi illeték oly magas, hogy azt tanítóink és ekklezsiaink nem bírják fizetni; s különösen az ekklezsiaik csak fentartásukra mulhatlanul szükséges csekély vagyonukból fizethetik, minek következtében abból rövid időn kifognak; kérte egyszersmind a ministeriumot, hogy e veszedelmét ekklezsiainknak enyhíteni méltóztassák, nehogy azok a közerkölciség, társadalmi s állami lét veszedelmére, kifogyván kevés vagyonukból, létezni megszűnjenek.

Felfejtette az E. K. Tanács, miszerint a nyugdíj-intézet megalapítása azért is sulyos, mert a törvény oly magas nyugdíjt céloz megállítani, mely a tanítók nagyobb részének tényleges fizetését jóval meghaladja, a melynek tehát eléállításai költségeit az érdekeltek nem bírják hordozni.

Kifejezést adott az E. K. Tanács azon meggyőződésének is, hogy a nyugdíj leendő élvezése nincs arányban azokkal a fizetésekkel, melyeket az érdekeltek annak előállítására teljesítenek. A tanító meg az iskolát fentartó testület által egyszer s mindenkorra fizetendő 25 forintból, meg általuk fizetendő 18 forintból 40 év alatt 3000-et meghaladó tőke alapul, mely 15 évig az az illetőnek csaknem 80 éves koráig szolgáltatja ki a 300 frt évi nyugdíjt.

Végül felkérte az E. K. Tanács a közoktatási kormányt, hogy névszerint felterjesztett azon ekkleziáinkat, melyekben nincsen tanító, a 12 frt illeték fizetése alól felmenteni méltóztassék, mivel az ilyenben tanítói tisztet is teljesítő pap afiai soha sem részesülnek az országos nyugdíj kedvezményeiben.

Később fordulván elé esetek, hogy az országos nyugdíjbeli illetőséget oly tanítóktól és ekkleziáiktól is felvették, melyek kebli nyugdíj-intézetünkbe illetőségüket befizették; az E. K. Tanács folyó évi május 10-én tartott üléséből 86. számú feliratában, jelezvén a közoktatási kormánynál ezen visszásságot és megterhelhetést, kebli nyugdíj-intézetünk alapszabályainak felküldése mellett megkérte miniszter ömlgát, hogy tanító afiai csak kebli nyugdíj-intézetünknek lehessenek tagjai, hol, habár csekélyebb, de mindenesetre oly biztos nyugdíjban fognak részesülni, melynek alapítási terheit megbirják, míg az országos nyugdíj-intézetből a maguk és ekkleziáik fizetéseképtelensége okán, utóvégre is kénytelenek lesznek kimaradni.

Midőn az E. K. Tanács e két rendbeli feliratára semmi választ sem kapott, s mert marosköri esperes a felterjesztése szerint tanító afiaitól, valamint tanítóval nem bíró ekkleziáinktól az évi illetékek felvételnek f. évi aug. 19-én tartott üléséből 163. sz. alatt újabb felírás tételét határozta el, korábbi felterjesztéseire választ kérvén.

Vallásfelekezetünk közlönyében a „Keresztény Magvető“-ben az hozatott nyilvános tárgyalás alá, hogy ekkleziáink pénzei rosszul kezeltetnek, s az E. K. Tanács is az esperesi vizsgálatokról felterjesztett jegyzőkönyvekből több hiányokat észlelvén, mult 1876 évi nov. 26-án tartott üléséből 191. sz. alatt körrendeletileg intézkedett esperes aaihoz, hogy az ekkleziákban pénzelhelyezéseknél mindig a kinyomott kötelezvényi minták használtassanak s azok kellően biztosítottassanak; a nyilvántartás okáért, a vizsgálati jegyzőkönyvek rendén tüntessék fel, hogy a megvizsgált számadások

szerint mi a pénztári maradék, mennyi a tőke, mennyi a hátrálékban levő kamat, miféle bevándók vannak liquidumokból s más czimeken.

E fontos ügyben később 232—1876 szám alatt tájékozó utasítást és rendeletet bocsátott ki, megrendelvén, hogy pénzt kölcsön csak a presbyterium adjon egyetemleges felelősség mellett, az 50 frtot meghaladó kölcsönök bétáblázás — a kisebbek fizető kezesek állításával biztosittassanak; a kölcsön adott tőkék után 8°/_o-nál magasabb ne vétessék; a kamatok évenként pontosan bészedessenek, vizsgák alkalmával esperes atyánkfiai vizsgálják meg a kötvényeket. Végül ajánlotta az E. K. Tanács, hogy oly ekkléziáink, melyeknek feles tőkepénzök van, igyekezzenek alkalmas időben fekvő birtokot vásárolni.

Részint az egyes ekkléziák vagyonának minél jobban leendő kezeléseért, részint azon ötletből, mert a törvényszékek és telekkönyvi hatóságok az ekklák vásáros okmányait, sőt néhol kölcsönadási szerződéseiket nem akarják telekkönyvileg bejegyezni az E. K. Tanács meghallgatása és beléegyezése nélkül, az E. K. Tanács f. évi mart. 8-ról 41. sz. a. ugy intézkedett, hogy mivel a kölcsön-szerződéseket az elfogadás jeléül a kölcsönadónak is alá kell írni, a mit az ekkléziák, mint főbb hatóság alatt álló jogi személyek, csak a felsőbb hatóság engedélyével tehetnek, a zálogjogilag biztosítandó kölcsön-szerződések jóváhagyás végett mindig küldessenek bé az E. K. Tanácshoz.

Hasonlóképen az ekkléziák ingatlan vagyonát illetőleg is a felügyeleti jog az E. K. Tanácsnak kilevén kötve, meg lön rendelve, hogy az adásvevési szerződések is esetről esetre küldessenek fel, hogy a jóváhagyási engedélyt magára a szerződésre reá lehessen vezetni.

Egyébiránt az E. K. Tanács mindig intézkedik, hogy az ily nemű szerződések és okmányok a megerősítési záradékkal ellátva, a további hivatalos teendők elintézése végett a lehető sietséggel visszaküldessenek esperes atyánkfiaihoz.

Gr. Bethlen Ferencz és testvérei kedves emlékü édes atyjoknak kolozsvári iskolánk felügyelő gondnokának néhai gróf Bethlen Ferencznek emlékére Derzs községében levő birtokrészőket vallás-közönségünknek adományozták oly módon, hogy annak mint gróf Bethlen Ferencz alapítványnak hasznát derzsi ekklának és iskolája élvezzék mindaddig míg állanak, megszünésök esetén egész vallás-

közönségünk. Az adományozott birtokrész telekkönyvileg vallásközönségünk birtokába adatván, az E. K. Tanács felhívta köri esperes afiát, hogy a birtok minőségére, értékesítése módjára s haszonélvezet módozataira nézve adjon felvilágosítást és véleményt.

A sepsi szentkirályi ref. ekkla templomát roskadozó volta miatt nem használhatván, az E. K. Tanács oda való ekklézsiánk kérésére megengedte, hogy a felebaráti szeretetet és türelmet gyakorolhassa az ev. ref. ekklézsia irányában annyiban, hogy templomát isteni tiszteletnek tartására átengedje oda való ev. ref. aai. számára.

A közoktatási kormány mult 1876. évi sept. 2-áról 20311. sz. alatt kelt leiratával, megküldötte az 1876. XXIV. törv. cikk által életbe léptetett népnevelési hatóságokra vonatkozó utasításokat; az E. K. Tanács az új törvény és kormányi intézkedések által teremtett közülmények között szükségesnek tartotta a törvényes viszonyokhoz alkalmazkodni. Népiskoláinkba elfogadta azt a tantervet, melyet a közoktatási kormány a népiskolák számára az 1868 évi XXXVIII. törvény értelmében megállított, s a melyet az E. K. Tanács kérésére közoktatási miniszter ő nmlga 80 példányban ingyen megküldvén, tanítóink között kiosztattak; megrendelte az E. K. Tanács, hogy e tanterv szerinti beállításra szükséges intézkedések mindenütt végrehajtassanak, és az eddigi 3 tagu bizottságok helyett a presbyteriumok a törvény által rendelt 5 tagu iskolaszéket válasszák meg.

Az 1876. évi XXIV. törvény a népnevelés ügyét a megyei közigazgatás keretébe illesztette. Az új közigazgatási bizottságok s a népnevelési közegek, dicsérendő, de a lehető viszonyokkal számolni nem akaró buzgalommal kezdettek munkájokhoz; minden felülről érkezett átiratok, népiskoláink hiányaira figyelmeztetők, melyeket egyébiránt az E. K. Tanács is jól ismert, s a melyek némelyikének orvoslására maga az E. Főtanács is intézkedett, például, hogy a gyermekek járjanak iskolába, az iskolai mulasztások nyilván tartassanak az iskolai bizottságok által, a gyermekek 6 osztályra osztassanak stb.

Hol remélhette az E. K. Tanács, hogy a hiányokon jó indulattal és erőmegfeszítéssel az ekklézsiák segíthetnek a jelzett hiányokon, esperes aait felhívta, hogy az illető ekklézsiáknak a jelzett hiányok pótlását rendeljék meg; a hol pedig tudta, hogy az ekklézsiák anyagi viszonyaik miatt még szerényebb követelményeknek sem tudnak megfelelni, községi iskolák állítását hozta ajánlat-

ba, például Alsó-Rákoson, Zsákodon s egyébütt felkérvén átirat útján az illető megyei közigazgatási bizottságokat, hogy kötelességökből folyólag azon helységekben községi vagy állami iskolák állításáról gondoskodjanak; az ekklezsiáknak pedig megrendelte, hogy míg ily iskolák állittatnának, felekezeti iskolájokat, habár jelen állapotjokban is tartásuk fenn, nehogy a gyermekek teljesen iskolázás nélkül maradjanak. A megyei közigazgatási bizottmányok különösen torna helységek és faiskolák bérendezését sürgették. Az E. K. Tanács az iskolai kertek szükségességét és áldásos voltát maga is érezte, s mert különben is arról volt meggyőződve, hogy azt legkisebbik ekklezsiánk is megteheti, hogy egy kis faiskolát rendezzen bé, hol a gyermekek a gyümölcsfákkal és cserjékkel banni megtanuljanak. Ezen ügyet melegen ajánlja az E. K. Tanács egyházi összes hatóságaink figyelmébe.

Kiválóan azon tanító afiai ellen irányult az illető tanügyi hatóságok kifogása, a kik tanítóképesítési okmánynyal nem bírtak.

Azon ötletből, mert h.-sz.-mártoni meg recsenyédi különben jó sikerrel munkálkodó tanító aa. ellen azon kifogás tétetett, hogy nem lehetnek tanítók, mert nem bírnak képesítési okmánynyal, az E. K. Tanács a képesítés kérdését elvileg kívánta eldönteni, ezért f. évi apr. 8-án tartott üléséből 72. sz. alatt felírt a közoktatási kormányhoz; felíratában felfejtette, hogy az E. Tanács idejekorán meghatározta, hogy falusi iskoláinkban első sorban tanítóképezdét végzett és képesítési okmánynyal bíró tanítók alkalmaztassanak; az ily növendékek mind is alkalmaztattak. Ilyeket azonban nem mindig lehet kapnunk. Felfejtette továbbá az E. K. Tanács, miszerint ekklezsiáinkban a tanítók egyszersmind kántorok is, s mint ilyenek, egyházi szolgálatokat is kötelesek tenni, ezért kénytelen a püspökség nem képezdei növendéket, hanem más, de kellő képességgel bíró tanítókat alkalmazni a gymnasium felsőbb osztályaiból és a papnöveldeből; s kérte a közoktatási kormányt, miszerint a püspöki kinevezési okmányt tekintse és tekintesse képesítési okmánynak.

Ezen felíratára az E. K. Tanácsot a közoktatási kormány arról értesítette, miszerint ezen kívánsága az E. K. Tanácsnak a törvény intézkedéseivel ellenkezően, nem teljesíthető; ezért az E. K. Tanács f. évi május 27-kén tartott üléséből 108. sz. alatt esperes aai. útján megrendelte azon tanító afiainak, kik az 1868. évi XXXVIII. törvény életbeléptetése után nevezettek ki, hogy egy év lefolyása alatt a kolozsvári vagy kereszturi állami képezdénél képesítési vizsgát tegyenek.

Nem lehet azonban tagadni, hogy ez oly kérdés, mely könnyen bonyodalmakra és nehézségekre szolgáltathat alkalmat, csak az nyújt némi megnyugtatót, hogy a képezdét végzett, de alkalmazást nem nyert növendékek száma oly mértékben szaporodik, miszerint remélni lehet, hogy csekélyen javadalmazott népiskoláinkhoz is kaphatni fogunk közülök tanítókat.

Népiskoláinkról, valamint felsőbb tanintézeteinkről külön jelentést és felterjesztést tevén az E. K. Tanács, azokat tüzetesen tárgyalandja az E. Főtanács.

Toroczkai iskolánk jellege tényleg a mult iskolai évvel megváltozott, a mennyiben a beállítva volt I. és II. gymn. osztályok megszűntek; mivel azonban Toroczkón a felsőbb népiskolai osztályban több, nagyobbára idegen tanuló van, kik tanulmányaikat folytatni ohajtják, ezek I. és II. gymn. osztály azon tantárgyaiból, melyek a felső népiskolai osztályokban nem taníttatnak, például a latin nyelvből, magán uton nyernek oktatást.

Tagadhatlanul nyújt előnyt az, hogy azon iskolánk községivé változván, fentartására a közoktatási kormány is befoly; sajnos azonban, hogy azok az építkezések, melyeket a közoktatási kormánnyal folytatott tárgyalások nyomán az államnak kellene megtétetni, még nincsenek megtéve; a püspöki vizsgálat alkalmával felhivatott az ekklezsia, miszerint minden módon szorgalmazza, hogy a célba vett építkezéseknek legalább fele megtétessék; az építkezés annyival szükségesebb, mert az iskola népsége azt multhatlanul igényli; a fennebb említett növendékeken kívül mintegy 30 vidéki, idegen vallásu növendék van az iskolában.

A fiu-iskolába alkalmazott 2 tanító mellé még multhatlanul szükséges egy harmadik s következőleg egy negyedik tanító is, hogy a felsőbb népiskola teljesen bé legyen állítva.

Örömmel állíthatja az E. K. Tanács, hogy felsőbb iskoláink ügye mind szellemileg, mind anyagilag gyarapodott. A szellemi gyarapodást az előterjesztett je'entésekből ítélheti meg a mlgs. és főt. E. F. Tanács; itt csak azon anyagi gyarapodást kívánja az E. K. Tanács felmutatni, melyekben buzgó hitbeli afiai azon alapítványai nyomán része-sültek főbb iskoláink, melyek szegény tanulók segédelmzésére tétettek, és azon anyagi jótéteményeket, melyekben iskoláink szegény tanítói tényleg részesültek és részesülni fognak.

Kolozsvári iskolánkat illetőleg sikerülvén az E. K. Tanácsnak néhai Mártonffy Gergelyné kolozsvári főiskolánkat illető 6000 frtot

tevő egész alapítványát bevehetni, abból az alapítványi okmány intézkedése szerint 3000 frtnak 5% kamata már a mult évben kiosztatott 3 tanulónak. Mlgs. Gálfalvi Imréné, Sala Károlina, iskolánkban elhalálozott I. gymn. osztálybeli Nagy Sándor szép reményű kedves növendék emlékére 500 frt. alapítványt tevén, annak 5% kamata azon osztálybeli egyik növendéknek a mult tanévre ki is adatott. Ezen iskolánk igazgatójának zárjelentése szerint a következő segélyekben részesült a tanuló ifjuság:

1) Legatiokból	230 frt 68 kr.
2) Tanítványoktól (magán)	4285 „ — „
3) Állami ösztöndij	240 „ — „
4) Temetésekért	32 „ 50 „
5) Patrocinium	15 „ 60 „
6) Elengedett isk. tartozás	124 „ 60 „
7) Pályadij	16 „ 37 „
8) Kebli alapítványokból ösztöndíjak	1329 „ — „
9) Ajándékok	30 „ — „
	6303 „ 75

Kereszturi iskolánkban az E. Főtanács határozata nyomán a mult tanévben lépett életbe az Augustinovic Sámuel alapítvány, mely szerint 12 tanuló részesült egyenként 3 frt 50 kr. segedelemben.

A Mártonffy Gergelyné Koncz Juliánna kereszturi iskolánkat illető 3000 frt. urbéri kötvényből álló alapítvány is befizettetvén oly időben, hogy azt az E. K. Tanács még a mult évre folyóvá tehetette, ebből részesedett 3 tanuló személyenként 45 frt segedelemben.

A báró Orbán Balázs alapítványa kamata 50 frtban hasonlóan ez évben osztatott ki.

Tordai iskolánkban a Koncz-alapítvány ez évben léptetvén életbe, a megállított módozat szerint 10 növendék részesült 20 frt évi ösztöndíjban, egyenlő havi részletekben kiadandólag.

Az 1876-ban tartott Zsinati Főtanács felhatalmazása nyomán az E. K. Tanács által a toroczki Koncz-alap kamataiból folyóvá tett 150 frtból 12 szegény tanuló kapott folytonosan kenyeret s hetenként egyszer főtt ételt; a mi csak úgy lett lehetségessé, hogy E. K. T. azon ekklézsiánk buzgó tagjainak adakozásából 300 frtot meghaladó tőkét gyűjtött az idegen tanulók élelmezésére.

Növekedésben van ezeken kívül a kereszturi iskolánk javára a Koncz-alap, kolozsvári iskolánk javára Berde Mózes aa. 1000 forintos alapítánya. Mártonffy Gergelyné 3000 forintos alapítványa, mely kamathalmazással az 1900 évig növelendő.

A kereszturi iskolánkban szükséges építkezésekre és szerelésre angolhoni aai. az 1876. évben is 600 frtot küldvén, s a még hiányzó építkezések és szerelések azon megtétetvén, ez iskolánk a mult év végével tartott zárvizsgákat végrehajtott vizsgáló bizottmány jelentése szerint e tekintetben is virágzó állapotban van, minek csak biztosítására szolgál ezen iskolánk könyvtárának nagyszerü gyarapodása az által, hogy egyéni kezdeményezés, különösen főgondnok mlgs. Daniel Gábor ur, meg azon iskolánk egyik felügyelő gondnoka Kozma Ferencz afia buzgó fáradozása és több áldozatkész afiai és azon iskolánk jó barátai adakozása által, Jakab Elek afia könyvtára megvásároltatott.

Az E. K. Tanács kedves kötelességének érezte ez ügyben fáradozott bizottmánynak vallásfelekezetünk nevében köszönetet mondani a buzgóságnak és jó akaratnak e szép jeléért; köszönetét nyilvánította Jakab Elek afia irányában, hogy könyvtárának általa felvett becsárrából 500 frtot elengedett, kereszturi iskolánk iránti jó indulatból.

Jelentékeny szaporodást nyert azon iskolánk könyvtára azon szép ajándékozási tény által is, mely szerint zsákodi birtokos mlgs. Horváth János ur saját gyűjteményét, valamint testvére néhai K. Horváth István könyvtárából neki jutott részt, együtt 1297 kötetből álló valójában becses könyvtárát azon iskolánk könyvtára gyarapítására tényleg általadta. Az E. K. Tanács a Horváth János ur által azon iskolánk és ez által hazai közművelődésünk ügye iránt tanusított meleg érdekeltségének és nemes jó indulatának e szép bizonyítékáért sietett vallásközönségünk nevében köszönetet mondani Horváth János urnak.

Magán, sőt hivataloszerü értesülés nyomán sajnálattal látta az E. K. Tanács, hogy azon segedelem megadása, melyben Londonban egy ifjunk eddig részesült, kérdésessé válhatik, és azon nagy hatásu intézkedés vallásközönségünk érezhető hátrányára megszünhetik, annyival inkább, mert jó remény fejében még f. év febr. 18-án tartott ülésében a Londonban nyerendő segedelem élvezésére az ifjut ki is jelölte volt papjelölt Boros György személyében. Annál nagyobb öröme szolgált, midön a britt és külföldi unitárius társulat f. évi

július 19-éről kelt becses levelével arról értesítette, hogy az eddig nyújtott segedelem egy újabban felküldendő ifju számára is meg fog adatni; azért az E. K. Tanács f. évi július 29-én tartott ülésében 151. szám alatt előlegesen kijelelt Boros Györgynek Londonba leendő felmenetelére a szükséges intézkedéseket megtette.

A vallás és közoktatási kormány f. évi január 17-ről kelt leiratával felhívta a közfigyelmet az iskolai könyvtárak alapítására. E leirat ötletéből az E. K. Tanács felhívta köri közgyűléseinket véleményt adni az iránt, hogy a kérdés alatti iskolai, illetőleg népkönyvtárak alapítását mi módon lehetne eszközölni. Köri közgyűléseink e tárgyban vélekedése még nem érkezvén fel mind, s a melyek felérkeztek is csak oly időben, hogy azokat az E. K. Tanács nem tárgyalhatta, ez ügyben sem nem intézkedhetett, sem előterjesztést nem tehetett az E. Főtanácshoz; de előlegesen is siet ez ügyet, mint hitfeleink művelődésének egyik jelentékeny tényezőjét vallásfelekezettünknek és annak minden tagjának összesen és egyenként becses figyelmébe ajánlani.

III. P é n z ü g y.

Sepsi-szt.-királyi Bagoly Sándor egyházi tanácsos aa. a múlt évi Zsinati Főtanácshoz beadott levelében, halála utánra összes vagyonát felajánlván vallásközönségünk részére, az E. K. Tanács nevezett atánkfival életjáradéki szerződést kötött, melynél fogva Bagoly Sándor aa. összes s. szentkirályi és illyefalvi ingó és ingatlan vagyonát átadta és telekkönyvileg átkebelezte vallásközönségünk részére oly módon, hogy vallásközönségünk megbizottjai által a hagyományt árusítsa el, s az így begyűlendő pénzt kezelése alá véve, gyümölcsöztesse Bagoly Sándor aa. nevén és alapítványa czimén, — míg az adományozó él, addig az elárusított hagyomány tőkájének 6% kamatját veszi életjáradék czimén s a mennyiben egészben igénybe nem venné, a megmaradt rész a tőkéhez c-atoltatik. Bagoly Sándor aa. halála esetén megszűnvén az életjáradék, a tisztességes eltemettetés költségeinek levonása után fenmaradó összeg kezeltessék aképen, hogy míg 4000 forintra nem szaporodik, annak kamata el ne költessék, hanem tőkésittessék — mikor 4000 frtra szaporodott, azután kamatai fordittassanak nevelési czélokra, a mint azt az E. K. Tanács el fogja határozni. Megkötöttvén az életjáradéki szerződés, a hagyományozott vagyon telekkönyvi átíratásával és az elárusítással megbizta E. K. Tanácsunk esperes

Kis Mihály, felügyelő gondnok Szentiványi József és k. jegyző Far-
kas József aait. Ezek megbízatásukhoz képest az átkeblezést meg-
tétették és elárusították a birtokot. 2199 frt és 99 kron; megvet-
te maga a szentkirályi unitária ekklézsia. S e vásárt az E. K. Ta-
nács bizonyos feltételek mellett helyben is hagyta. Az ilyefalvi in-
gatlanokat maga a hagyományozó adta el — az ingatlanok szintén
eladattak.

A segélyalap, mely fájdalom, ez idő szerint egyedül van hivat-
va a tanárok özvegyei és árvái sorsán enyhíteni, részint a folyósi-
tott kamatok évenkénti 1% tőkésítésével, részint az évi köteles bé-
fizetésekkel anynyira gyarapodott, miszerint az E. K. Tanács idei
114. p. sz. a. f. évi julius 1-től a már korábban folyósított 600 frt
mellett, újabban 120 frt kamatot folyósíthatott a tőkésítésre ren-
delt $\frac{1}{6}$ rész levonásával az 1864 évi 19. p. sz. alatt hozott szabály-
rendelet értelmében — mihez képest most már egy özvegy 114 frt
28 kr. évi, 9 frt. 52 kr. havi, és egy kiskoru árva évi 28 frt 56
kr, havi 2 frt 28 kr. segélyben részesül. Van pedig 5 segélyezett
özvegy s egy árva kis leány.

A pénztárnoki számadások rendén a Főtanács tudomást sze-
rezhet a különböző pénzalapokról, melyek az E. K. Tanács felü-
gyelete alatt közpénztárilag kezeltetnek, miután e számadások vizs-
gálatáról és eredményéről szóló jelentések a Főtanács ülésének
egyik fontos tárgyát képezik, de van egy egyéni buzgóság által in-
ditott, folytatott és kezelt pénzalap, melyről az E. K. Tanács a hoz-
zá idei jan. hóban beadott jelentés nyomán a Főtanács előtt szin-
tén jelentést tenni kedves kötelességénk ismeri. Ez az alap a Dá-
vid Ferencz alap. A főt. püspök urnak jelentése szerint tett az
1876. dec. 31-én 4342 frtot, évi gyarapodás 1076 frt. 80 kr.

A hátrálék-kamatoknak nagy mennyisége, s az a veszély, mely
a kamatok elévülésével folyton fenyeget, arra indította az E. K. Ta-
nácsot, hogy a pénztárnoki utasításba idei 102. p. sz. alatt felvé-
teni rendelte azt a határozatot, melynél fogva pénztárnok köteles
év elején kimutatást adni be az E. K. Tanács eleibe az összes ka-
mathátrálékosokról oly czélból, hogy az E. K. Tanács is a szükség-
hez képest a beperléseket elrendelhesse a nem fizető adósokkal
szemben. Valamint hogy ez év folytán is kénytelen volt fáradhat-
lan jogügysze által több adós ellen pert folytatni s több követel-
ést per útján felhajtani, mint erről jogügysznek az E. K. Tanács-
hoz beadott évnegyedes jelentései tanuskodnak.

Miként a Főtanács is tudja, vallásközönségünknek ez idő szerint legtöbb áldozatot hozó pártfogója Kelemen Benő aa. vett volt egy telket és házat főiskolánknak háta megett, oly célból, hogy az beteg tanulóknak kórházi helyiségül szolgáljon. Hanem az a telek bizony szűk volt és a ház a tavaszon már omlófélben állott. Kelemen Benő aa. új áldozatot hozott, 500 frt ráfizetéssel egy tágas és szép telket cserélt, melyen ma már egy csinos ház, sőt egy bérbe adott bolthelyiség is szépen felépítvék. Az építést szintén a jótékonyság, a vallásos buzgalom tette lehetővé. Ugyanis özvegy Fejér Mártonné Gyergyai Róza hitrokonunk átengedte építési célra azt a 2000 frt urbéri papirt, melyet beteg tanulók segélyezésére alapítványul tett, s átengedte annak több mint 500 frt meggyült kamatját — a tőkét az igaz visszafizetés feltétele mellett, de határozatlan időre és kamat nélkül, s ez is nagy jótétemény.

IV. Főpapi törvényszéki ügyek.

A főpapi törvényszék a mult évi zsinati főtanács óta a mult év végeig 4 ülésben tárgyalt összesen 26 pont alatt, melyek közül 20 másodbíróági váló ítélet, 6 pedig más tárgyú végzés.

A mult 1876-ik év folyama alatt 16 ülésben összesen 74 pont alatt volt tárgyalás, melyek közül ítélet összesen 54.

Az 1875-ben 16 ülésben 90 pont alatt tárgyalt ügyek közül 69 ítélet levén, kitűnik, hogy 1876-ban 15-tel kevesebb ítélet hozatott mint 1875-ben — illetőleg kevesebb válóper került főpapi-széki ellátásra.

A f. 1877. évben 15 ülésben tárgyalt összesen 68 pont alatt, melyek közül 49 ítélet. Tehát a mult évi zsinati főtanács óta a mai napig 19 ülésben 94 pont alatt tárgyalt ügyek között ítélet hozatott összesen 69.

A mult évi főtanács 33. szám alatt megbizván az E. K. Tanácsot, mint házassági főpapi törvényszéket, hogy miután a vegyes házassági válóperek ellátására nézve az 1868. évi 48-ik törv. czikk alapján és értelmében a gyakorlat útát tört ugyan magának, de az eljárás módzatai egybázhatóságilag még szabályozva nincsenek — kivéve vallásközönségünk és az erdélyi ev. ref. egyházkerület tagjai között előforduló vegyes házassági válópereket, melyekre nézve a két egyház között már 1870-ben megállapodás jött létre — gondoskodjék e szabályzati javaslatról: a főpapi törvényszék f. 1877. évi ápr. 13-án 32. sz. alatt egy bizottságot azon megbizással kül-

dött ki, hogy terjeszsen a főpapi szék eleibe ezen tárgyat a lehetőleg minden oldalról kimerítő véleményes javaslatot. E bizottság azonban még nem készülhetett el a munkálattal, azon okból, mert közelebről újabb meg újabb, az eddigiektől merőben elütő vegyes házassági válóperes ügyek mérülvén fel, ez ideig még nem bírja mindazon adatokat, melyek szükségesek arra nézve, hogy ily fontos kérdésben, kapcsolatban a vallásváltoztatási ügyekkel, egy minden esetet kimerítő törvényjavaslatot készíthessen.

Habár a főpapi törvényszéknek mult évben adott utasításai következtében alpapi székeink közül nehánytól minden tekintetben szabályszerűleg lejártatott perek s kifogás alá nem jövő első bírósági ítéletek jutottak újabban a főpapi törvényszék eleibe, egyes esetekben még most is fordulnak elő hiányok. Különösen a külső formára és csinra nézve némelyik egyházkörnyékben nem látszanak sok súlyt fektetni; még az anyakönyvi kivonatok kiállításánál sem használják az E. K. Tanács által nyomtatott mintákat. A csint és külső díszet illetőleg figyelmet érdemel a kolozs-dobokaköri alpapi szék, mely ítéleti blaukettákat nyomtatott s nyomtatott mintázatot használ az oklevelek lajstromához is.

V. Elintézett ügyek.

1.) Az anyakönyvek egyformásítása czéljából az E. K. Tanács által felterjesztett rovatos mintázatokat az E. Főtanács elfogadta és azoknak kellő számban leendő kinyomatására megbizta az E. K. Tanácsot, azzal a kijelentéssel, hogy a körökből az anyakönyvi kivonatok már a folyó évről azok szerint állíttassanak ki a körökben és a fogyatéknak levő anyakönyvek helyett az újak azok szerint vezettessenek.

2.) Az angolhoni meg amerikai unitárius atyafiaktól küldött levelekből örömmel győződött meg az E. Főtanács arról a meleg érdekeltségről és szives jó indulatról, melylyel irt idegen afiai irántunk és ügyünk iránt viseltetnek; az E. Főtanács a maga részéről is intézett ez uttal is egy levelet irt afiaihoz s az E. K. Tanácsot megbizta, hogy a szivélyes viszonyt és kölcsönös érintkezést esetről esetre fentartani igyekezzék. Megnyugvással vette tudomásul, hogy angliai hitrokonink ezutánra is igyekeznek egy általunk oda a papi pályára bővebb kiképeztetés végett küldendő ifju számára a szokásos segedelmet megadni; s helyeslőleg tudomásul vette, hogy az E. Tanács a segedelem élvezésére ki is jelölte Boros György végzett theologust.

3.) A munkafelosztás tekintetéből a főjegyzőséget úgy rendezte az E. Főtanács, hogy a főjegyző közvetlenül csak a főpapi törvényszéknek legyen jegyzője; az E. Tanács közigazgatási ügyeire beállított egy közigazgatási jegyzőt. A Főtanácsi ülésekben azonban a jegyzőséget a főjegyző viszi, a tárgyakat szak szerint a közigazgatási, a tan- és pénzügyi jegyzők adván elé. Ezek szerint szabályozva megállíttatott az egyh. főjegyző munkaköre.

A főjegyzőségre megválasztott tanár Simén Domokos, ki megválasztatását betegeskedése okán nem fogadta el; az E. Főtanács azonban nem mentette fel, hanem megbizta az E. K. Tanácsot, hogy irt afia ohajtott egészségének helyreálltáig a főjegyzői teendőknek helyettesítés útján leendő teljesítéséről intézkedjék.

4.) A báró Baldácsi-féle alapítványról szóló jelentést örvendetes tudomásul vette az E. Főtanács s maga hálás méltánylását és elismerését egy köszönő iratban hozza a nemes lelkű adományozó tudomására.

5.) A kolozsvári főiskola egyik felügyelő gondnoka Dr. Brassai Sámuel e tisztéről lemondott. Az E. Főtanács azon reményben, hogy Dr. Brassai Sámuel, ki mondhatni fél század alatt vallásközönségünk, jelesen kolozsvári főiskolánk iránt hozott szellemi és anyagi áldozatai által nagy érdemeket szerzett, az E. Főtanácsnak elismerő méltánylását, tisztelt személyéhez való ragaszkodását a maga részéről méltányolni fogja, e lemondást nem fogadta el, hanem kijelentette, hogy Dr. Brassai Sámuel afiát kolozsvári iskolánk örökös gondnokának ismeri és nyilatkoztatja, azon reményének kifejezése mellett, hogy Brassai Sámuel afia, ismeretes buzgalomához képest részvétét, gazdag tapasztalatait és hathatós munkásságát ezután se vonja meg irt iskolánktól.

6. Jakab Elek afiával végleges megállapodás történt az iránt, hogy a Dávid Ferencz életirata az 1879. évre, mint ezen első püspökünk halálának három százados fordulati évére készen legyen, megóvatván az újabb intézkedés által az író függetlensége és az E. Főtanács felelőssége.

7. Az 1877. évre adott államsegélyt az E. Főtanács egyházi czélokra kiosztotta; sajnálattal értesült azonban, hogy az eddig is nagyon szűkösen mért összegből 5% levonattott; megbizta azért az E. K. Tanácsot, hogy a vallás és közokt. országos ministeriumhoz intézendő felterjesztésben fejezze ki vallásfelekezetünk aggodalmát és sérelmét e nem méltányos megrövidítésért, s egyszersmind kér-

je, hogy legalább az eddig adni szokott segély ezutánra is megadassék.

8. A kolozsvári iskola mellé felügyelő gondnokoknak megválasztottak: Kőváry László és P. Horváth Kálmán, a székely-kereszturi mellé br. Orbán Balázs; igazgatókká kolozsvári iskolához Kovács János, székely-kereszturi mellé Sándor János.

9. A falusi népiskoláinkról beérkezett jelentésekből és az E. K. Tanács által összeállított statisztikai kimutatásokból sajnálattal látta az E. K. Főtanács, hogy több versen tett intézkedései daczára még feles számú tanköteles gyermek nem jár iskolába; felhívni határozta azért a köri batóságokat, hogy rendeljék meg, hogy pap és tanító afiai felvilágosítás, az iskolai bizottmányok pedig a törvény által nyújtott eszközökkel oda hatni iparkodjanak, hogy a gyermekek az iskolába járást pontosan gyakorolják.

A beterjesztett statisztikai kimutatás szerint volt:

tanköteles fiu	2984,	leány	2784,	együtt	5768.
tényleg járt iskolába	2408,	"	1892,	"	4300.
nem járt iskolába	1468.
járt összesen unitárius	6—12 éves	.	.	.	4300.
"	"	"	ismétlő	.	472.
"	"	"	más vallásu	.	341.
			együtt	.	<u>5113.</u>

10. A kolozsvári fő- meg kereszturi és tordai középiskolákról szóló jelentésekből megnyugvással értesült az E. Főtanács a tane-
rők kellő számáról, azok munkálkodásáról; s arról, hogy mindhá-
rom iskola szellemileg úgy mint anyagilag a tanítók és tanulók lét-
számában annyira gyarapodott, hogy száma a kellő maximumot csak-
nem elérte. Megnyugvással vette a kolozsvári iskoláról az 187 $\frac{6}{7}$, tan-
évről Benczédi Gergely igazgató által összeállított, az évi jelentés-
ben fennebb jelzett zártudósítást, s meghatározta, hogy en-
nek mintájára ezután a középiskolákról is hasonló zártudósításokat
készítsenek az illető igazgatók.

11. Tordai középiskolánknak egy polgári iskolávali szerves ösz-
szeköttetésbe hozását az E. F. Tanács elvileg elfogadta s az E. K.
Tanácsot megbizta, hogy ez ügyben a közoktatási orsz. kormány-
nyal s más közegekkel tárgyalásokat folytasson, egyezkedjék s eset-
leg utólagos helybenhagyás feltétele alatt szerződést köthessen.

12. Az a rendszer, mely szerint a kereszturni középiskolában a III. gymn. osztály mint egyenruhás deák nem volt magán tanítóság alatt, eltöröltetett.

13. A jogügyészi intézmény, mely 5 évre ideiglenesen állított bé, a gyakorlatban megbecsülhetlen hasznosságának bizonyulván bé, maga az intézmény és jogügyész Molnár Sándor aa. eddigi buzgó munkálkodásának teljes méltánylása mellett állandóknak nyilvánították.

Ezekon kívül elintéztetett 19 közigazgatási és tanügyi folyó ügy.

14. Az 1878-ra beadott költségvetést az E. Főtanács elfogadta, a költség rendén mutatkozó hiány fedezésére a kamathátralékokat utalván.

15. A kebli számvevőség által megvizsgált számadások véglegesen elláttak.

16. Szabó Mózes egyh. tanácsos azt indítványozta, hogy mivel az államsegélyből már jelen évre 5%, levonott s az országos pénzviszonyok szerint attól lehet tartani, hogy a levonás a megállított mértékben fog folytatatni, a mi pénzviszonyainkra jelentékeny hátrányos befolyású lesz, az 1856. évben az egyes ekklákra kirótt tőkeösszegek kamatai tétessenek folyóvá oly módon, hogy az ekklák vagyoni állapotok szerint osztályoztatván, előbb csak az első osztályba eső ekklák kezdjék meg az aránylagos kamatfizetést, s a kamatfizetés idősorban terjesztessék ki a többi ekkléziára is. Ez indítványt az E. Főtanács bővebb tanulmányozás és a közelebről tartandó Főtanácsra véleményes jelentéstétel végett átadta az E. K. Tanácsnak.

17. A természetbeni szállással el nem látott tanároknak adandó lakbér mennyisége megállított.

18. A magyar- és tivoliutca szögletén levő ház újraépítését elhatározta a Főtanács, kivitelét az E. K. Tanácsra bízván.

Kovácsi Antal.

EGYHÁZI ÉS TANÜGYI SZEMLE.

Ugy látszik, hogy nincs oly istentelen ügy, minek firmájával a vallás fel ne használtatnék. E tekintetben — fájdalom — a mi felvilágosult korunk sem jobb a régi sötét századoknál. Csak most láttuk, hogy a muszka hatalom a vallás és szabadság nevében miként indított irtó háborút keleten, — az a hatalom, mely saját birodalmában vad kegyetlenséggel üldöz minden keresztény vallásfelekezetet az uralkodó orthodox egyházon kívül, — az a hatalom, mely saját népeinél a szabadság minden mozzanatát könyörtelenül elfojtja, ez a barbar hatalom indít háborút a vallás és szabadság nevében egy másik hatalom ellen, mely századokon át türt minden vallás formát s nem rég maga proclamálta az alkotmányos szabadságot népeinek. És Europa civilizált népei hizelegve simulnak meg a barbár muszka törekvések előtt!

Franciaországban csaknem hasonló eset folyt le a napokban. Az alkotmányos köztársasági párt — mint tudjuk — küzdött a kisebb reactionarius monarchicus párttal; amannak célja világos, a megalapított alkotmányos alapon fejleszteni a köztársaságot, békét, jólétet, miért e nemzet száz éve küzd; a reactionarius párt célja homályos, tiszta csak az, hogy a közszabadságot korlátozni, esetleg megsemmisíteni akarja. És a francia püspökök sietnek ez utóbbi párt élére állani; a bourgesi érsek pásztorlevelet bocsát ki a szent (reactionarius) ügy mellett, cselekvésre hív fel minden jó katolikust a szabadosság (értsd: szabadság) ellen. Imát rendel 3 napig a választások előtt, mintha döghalál fenyegetné a világot. A pápa ő szentsége meg búcsut hirdet, 300 napost, illetőleg teljeset mindazoknak, a kik sietnek imádkozni, sőt az oltári szentséghez is járulni a reactionarius párt diadaláért. Egy francia lap tréfásan jegyzi meg, hogy Franciaország az érsek urnak és a pápának köszönheti a számára szerzett derűtséget, hogy a jó Istent a reactionarius candidatusok érdekében szorongatják. De arra figyelmeztet egyszersmind, hogy vigyázzon az érsek ur, mert ha ügyök mégis megbukik, akkor ők compromittálva lesznek saját hiveik előtt is. S ez az eset valóban be is következett. Fájdalom, mi nem tartjuk

comicusnak, hanem igen is szomorunak az ily eseteket, midőn a vallás s egyház tekintélye felhasználatik profanus, olykor gyanus, vagy épen botránkoztató ügyek védpaizsául; mert ilyenkor a vallás és egyház veszt rendesen szent nimbusából a nép előtt, s ennek hitetlensége növekedik az ily esetek által, a mi aztán igazán csapás a közrendre, szabadságra s tiszta erkölcsökre.

— Irták a lapok, hogy Rómában elhatározták volna a magyar papságot bizonyos jogaitól, miket más országok kath. papsága felett még bir, megfosztani; s hogy püspökeink ez ellen folyamodtak volna a pápához. Ez a törekvés a római szent széktől kitelik. Csak azt szeretnők tudni, hogy a csalhatatlansági dogma elfogadása után mik azok az előjogok, melyekkel a magyar kath. papság bir? Ha a magyar király apostoli címéből folyó jogok s azok közt a placetum értetik: ezt Rómának nincs joga érinteni; mert azok a magyar ap. király és Magyarország, nem pedig a papság jogai. Egyéb előjogokról pedig alig lehet beszélni, melylyel a magyar kath. főpapság birna, ha csak nem arról, hogy nagyobb jövedelmekről rendelkeznek, mint a római püspökök s érsekek legioi.

— Columbus Kristóf szentté avatásáról is folyt a tanácskozás közelebbről Rómában; de nem találtatott elég érdemesnek a felavatásra; s ebben igaza van a szent collegiumnak; mert ámbár Columbus világra szóló nagy érdemei mellett, közvetve a kereszténység terjedésén is lendített anynyit, mint sok felavatott szent, mindazáltal Columbusnak sokkal helyesebben a világ pantheonában van helye, mint a római szentek közt.

A sokat betegeskedő agg pápa, ugy látszik, maga is komolyan gondol már közelgő halálára, a sep'. 21-én tartott nagy consistoriumban kinevezte a bibornok-kamarást, ki a pápa halála után ennek helytartója lesz az új pápa megválasztásáig s egyik főjoga, hogy ő hívja össze a választó conclavet.

A bibornok-kamarási méltóságra Pecci bibornok, perugiai érsek jutott. Ujjmutatás ez a pápától arra, hogy kit kíván utódául. Egyébiránt komoly jelek mutatnak arra, hogy a bekövetkehető pápaválasztásnál a bibornokok közt két párt fog alakulni, az egyik a mostani intransigens jezsuita párt, a másik, mely bizonyos feltételek alatt egyezkedni lenne hajlandó a világi hatalommal türehető, méltányos alapon. Ez utóbbi párt egyfelől szabadulni kívánna a jezsuiták vas nyomásától, s másfelől ha nem is békét, legalább fegyverszünetet akarna kötni Olasz- és Németországgal, érezvén az

eddiggi állapot sulyát. A két párt erejét különben most nem lehet mérlegelni. Csak anyyi bizonyos, hogy az eshetőség meg van arra, hogy egy leendő új pápával a vatikani politika is üdvösebb irányt vehet a mostaninál.

— A németországi ó-katholikusok sept. végén Mainzban tartott congressussa egyebek közt elfogadta azon határozati javaslatot: hogy a kormány és nép figyelme hivassék fel a pápa f. é. január 20-án kiadott bullájára, mely szerint minden pap, papjelölt, kath. tanár és tanító eskü mellett és kiátkoztatás sulya alatt köteleztetik fogadni és megtartani, hogy a szent concilium által megállapított dogmákat hiszi, azokat tanítja s általában azok szerint intézi minden munkásságát. Ez ellen egyéb kifogást tenni nem is lehetne, mint azt, hogy hát mit csináljon a szegény pap vagy tanár abban az esetben, hogy ha a tőle kívánt eljárás egyben vagy másban az ország törvényeivel ellenkeznék s aztán ő két tűz közé jutván, egyik oldalról okvetetlen sujtatnék?

— A németországi tanítóképezdek tanárai is gyűlést tartván sept. végén, panasz merült fel itt is a tanítók hiánya miatt, és kimondták, hogy ezen csak az állam segíthetne az által, ha kedvezményekkel állami tanító- s különösen tanítónő-képző intézeteket állítana fel. Nagy sulyt fektetnek arra, hogy a gyérülő tanítók pótlására a tanítónők bevonassanak nagyobb számmal különösen elemi iskolákhoz, mire a tanítónők kiváló hivatással bírnak, még pedig nemcsak leány-, hanem fiú-iskolákhoz is. Mi már rég óta azon az úton vagyunk s tapasztalásból is oszttjuk a fennebbi véleményt.

— Itt kapcsolatosan megemlítjük a magyar vallás- és közokt. miniszternek egy újabb fontos intézkedését. Ugyanis a felekezeti tanítónőképezdeken kívül már 6 állami elemi isk. tanítónői s egy polgári isk. tanítónői képzőintézet van ugyan, mely virágzó intézetekből igen sok derék tanítónő lépett ki. Ezek azonban magán vagyonosabb családoknál nem igen foglalhattak el nevelői állomást különösen a francia nyelvben és zongorázásban való magasabb képzettség hiánya miatt, mely tulajdonságokat pedig a nevelőnőben az illető családok megkívánják. S mivel oly intézet hazánkban egy sem volt, melyben nevelőnők minden megkívántató tulajdonságokkal képezthettek volna, maradt a régi rossz szokás, hogy a jobb módu családok külföldről hoztak be többnyire felületes képzettségű (gyakran selejtes) nevelőnőket, kik nyelvünket s hazai viszonyainkat nem ismervén, rendszerint idegen szellemű s felületes nevelésben részesítették épen a jobb módu családok leányait.

Hogy tehát e nagy bajon segítsen a minister, egyelőre elrendelte, hogy a budapesti állami két tanítónő-képezdében a több előképzettséggel, hajlammal és hivatottsággal bíró növendékek már a 2-ik év folyamában jelöltessenek ki, s ezek a rendes tanulmányokon kívül a francia nyelvben s zongorában külön oktatást nyerjenek s a 3-ik osztály bevégezte után még egy évet tölthessenek a képezdében, mely utolsó évben tökéletesítsék magukat mindabban, a mi egy nevelőnőben szükséges. Az ily módon kiképzett nevelőnők lassanként kiszoríthatják a külföldieket, a mi nemzeti nevelés-oktatás-ügyünk fejlődésében kétségen kívül nagy előhaladás leend.

— Örvedetes haladás az is, hogy az egyetlen magyar állami felsőbb leányiskolán kívül, mely Budapesten Molnár Aladár vezetése alatt 3 év előtt létesült, most sept. 1-én még két ilyen iskola állíttatott fel, egyik Trencsénben, a másik M. Szigeten. A nők nemzeti irányu, magasabb kiképeztetése terjed ezen intézetek által, a mi bizony felette ohajtandó. Egyébaránt ezen iskolák szervezete részletesen megismerhető ily című füzetből: „A budapesti magy. kir. állami felsőbb leány-iskola szervezete, részletes tanterve, rendtartási és fegyelmi szabályzata“. (Kapható Budapesten, a kir. egyetemi nyomdában). Később talán bővebben fogjuk ismertetni mi is; most csak annyit jegyzünk meg, hogy a budapesti felsőbb leányiskola oly népes, hogy párhuzamos osztályokat kellett felállítani.

— Az országos izraelita seminarium, melyről mi már előbbi szemlénkben elmondtuk véleményünket, most sept. 4-én Budapesten csakugyan megnyíttatott ünnepélyesen és nagy díszszel. Ez nemcsak hazánkban, hanem Ausztriában is az egyetlen rendezett s a tudományos követeléseknek megfelelően szervezett izr. rabbi képző-intézet. Hat gymn. osztály előzi meg a 3 évi tanfolyamu seminariumot. Egy tanító-képző intézet is van kapcsolatban. A tanárok kitűnő szaktudósok. Áldást és hazafias szellemet kívánunk e fontos intézetre.

— Mint örvedetes eseményt jegyezzük fel a hazai prot. püspököknek sept. 19-én Miskolczon történt barátságos összejevetelét is. 5 református, 2 ág. hitv. és az unitárius püspök töltöttek pár szép napot együtt a derék miskolcziak vendégszeretetének árjai közt. Ez folytatása volt a mult évben a Baldácsy-féle alap alkalmából Budapesten történt összejevetelnek. Akkor Kun Bertalan tiszai ref. püspök meghívta volt tisztársait ez időre Miskolczra.

E szives meghívás eredménye volt a miskolczi találkozás, mely ha magán jellegű volt is, fontossága meg volt már azért is, mert a különböző felekezetű prot. főpapoknak alkalmuk lehetett megbeszélni s megállapítani az itt-ott felmerülő sérelmeik orvoslása iránt teendő egyöntetű fellépés módját. A jövő évben Kolozsvárt lesz hasonló összejövetel. Ime a Baldácsy-alapnak egyik nagy jelentőségű, morális eredménye.

— A magyar prot. conventre is folynak az előkészületek. B. Vay Miklós össze is hívta a conventet november 15-ére Budapestre. Szívből kívánjuk a bölcsesség s ker. szeretet szentlelkét a nagy fontosságú gyülekezetre, hogy építsenek üdvös dolgokat a magyar protestantismus újabb felvirágzására, s vessenek egészséges, erős alapokat egy áldottabb jövő számára. **Bny.**

VIDÉKI EGYHÁZI ÉLET.

Sepsi-Miklósvárkör. Árkos, augusztus hó.

Tisztelt Szerkesztőség!

Háromszéki vagyis sepsimiklósvári unitárius egyházköri rendes közgyűlésünket megtartottuk f. aug. 14-én a kálnoki egyházban, megkezdve azt egyházi törvényünk értelmében, ünnepélyes templomozással.

A templomozáson énekvezéri feladatát teljesítette szentkirályi tanító Kovács Ferencz, a papi teendőket laborfalvi pap Kiss Sándor, szent beszédét alapítva 1. Kor. 1: 10. értelmére, úgy, hogy igen találó és minden oldalról érvényes megczáfolása volt az azon tudva levő debreczeni erőltetve tulhajtott állításnak, melyszerint az unitarismus minden positiv hitet megtagadna. Az előadás a gyűlést megnyerőleg kielégítette. Erre következett az elnöki szó a néphez, mely az unitarismus állását rajzolta; mit is a nép jól megfigyelt, annál is inkább, mert abban elő volt adva a még eddig mind hiányos és halvány vallásszabadság és a nevelésügy félrendszere.

A gyűlés a papi háznál tárgyalta és bírálgatta az elnökileg előadott májusi iskola vizsgálati jelentéseket, melyek szerint a tanítás-nevelésügy a környékben jó lábon áll (ha a szinfalak megett tán lehetnének hiányok is). — Elnöki előleges intéz-

kedés nyomán ellenőrizeti bizonyítványok jöttek bé az illető egyházaktól, a községi iskolákban folyt tanítások és vizsgák eredményeiről is — a Mlgs. E. K. Tanács tudva levő felhívása értelmében. — Mindezek eredetileg az E. K. Tanácshoz felterjesztetni határozattak, a közgyűlési jegyzőkönyvvel illető pontja kivonata mellett.

Az 1876 kezdetén életbe lépett általános egyházi nyugdíjsegély-intézetünk szabályai szerint az 1876-ik évre megtörtént befizetések és némely hátralékok felől tétetvén elnöki jelentés, e szerint: kálnoki tanító Kovács Mózes az országos nyugdíjintézethez alkalmazkodott; szentkirályi tanító Kovács Ferencz és kilyéni tanító Bedő József a tavalyi hátralékokat az idéni tartozással együtt befizetni szándékoznak. Hanem felmerült e tárgynál egy sajtósági jelenet, melynek példáját nagy helyről nem lehetne felmutatni, t. i. kálnoki pap Útő Dániel is hátralékos levén, a befizetésre elnökiileg a gyűlésben felhivatott, de azt határozottan megtagadta, azt nyilvánítván, hogy arra a szabálypontok nem kötelezik, mint már 50 évest. Ezen magatartása az E. K. Tanácshoz feljelenteni határozottatott¹⁾.

A székely-kereszturi tanodánk könyvtárvására további fedezésére a gyűjtéseket környékünkben folytatni egyhangu méltánylással meghatározottatott.

Az iskolai könyvtáraktárak felállítására a közelebbi gyűlésre véleményt adni bé bizottság küldetett ki.

Kihirdettetett a tudva levő ministeri utasítás a felekezeti tanítók tanképességéről alkalmazkodásul.

Az egyházkörnyéki pénztár mibenlétéről tudomást szerezni, minthogy annak pénztárnoka a gyűlésen jelen nem lehetett, az elnökségre bízott.

A közeledet a keblí gondnok házánál, a jóízű székely készítés mellett, még izletesebb tette a csaknem otthonos fesztelenség, a hitrokoni nyugodt bizalom s az ezekből kiinduló pohárszavak kedélyes leleményei. Erre is elmondhatná Ovid: Proveniant medii sic mihi saepe dies!

¹⁾ Szabály szerint az 50 és 60 év közöttieknek saját tetszésüktől függ, hogy az intézetnek tagjai legyenek-e vagy ne. Természetesen ha tagjai nem lesznek az illető díj évenkénti befizetésével, nyugdíjra nem számíthatnak sem maguk, sem özvegyeik és árváik részére. (L. Ker. Magvető 11 köt. 241. l.) -- Szerk.

Sajnálkodó panaszhangon kell felemlítenem, hogy környéki világrendü, számos egyházi tanácsosaink közül csak egyhez is nem lön szerencsénk.

Kis Mihály,
esperes.

Kereszturkőr, Ujszékel, augustus hó.

Folyó évi rendes egyházköri közgyűlésünket jul. 17-én tartottuk meg Tarcsafalván tiszt. Kovács Mihály esperes aa. elnöklete alatt. Jelen voltak: br. Orbán Balázs, Pálfi Sándor, Jakab Gergely, Osváth Márton, Raffaj Károly, isk. gondnok Pálfi Dénes, tanár Gombos Sámuel s több lelkész és tanító afiai kielégítő számmal.

Elnök a gyűlést szép alkalmi beszéddel megnyitván, először is hivatalos jelentést terjeszt elő a mult évről. Mindnyájunkat kedvesen lepett meg, hogy egyházkörünkben a lelkek száma a mult 1876. évben 230-al szaporodott. A tanulók száma volt öszszesen 1427; ebből unitárius 1319, más vallásu 108. Elintéztetett az esperes hivatal kezelése alatt 295 ügydarab. A két ülésben több intézkedés és határozat tétetett, melyek közül feljegyezzük a következőket:

Az 1876/7. isk. évi kimutatások az iskolák állapotáról és a vizsgáló biztosok ide vonatkozó jelentései egy bizottságnak adattak át, hogy általános véleményt bozzanak egyházkörünk iskolái külső és belső állapotáról felsőbb helyre terjesztés végett. A megyei állandó népnevelési bizottságba egy tag választásra hivatván fel a főispán ur által, az egyházkör a maga részéről tiszt. Kálár Lázár korondi pap afiát választotta meg.

A Mlgs. és Főt. E. K. Tanács 60.—1877. sz. leirata a nép és iskolai könyvtár ügyében komoly megfontolásra vétetett, s az egyes papok és tanítók felhivattak, hogy a jövő gyűlésre adjanak be részleges véleményt arra nézve, hogy minő alapon gondolják ily könyvtárak felállítását egyházközségükben eszközölhetőnek. Örömmel és köszönettel vette közgyűlésünk ez ügyre vonatkozólag Raffaj Károly afiának azon ígéletét, hogy jövőre évenként a közgyűlés által megjelölendő 10 iskola számára a „Hasznos mulattató“ folyóirat 1—1 példányát ajándékuul megrendeli.

Köbli gyámoldai pénzalapunk az idénről szép gyarapodást mutat fel. Pénzünk a kereszturkőri népbankban kamatoztatik. A papi és tanítói általános nyugdíj és segélyintézet pénztárába körünköl

185 frt folyt be; hátralékban maradt 80 frt, a minek befizetésére szoros intézkedés tétetett. Közgyűlésünk egyházkörünk minden felmerülhető peres ügyeire nézve Pálfi Ferencz udvarhelyi ügyvéd afiát választotta jogügyészének.

Köri közügyigazgató tiszt. Török Sámuel aa., a ki több éven át kitünő buzgalommal szolgált e minőségben, beadván lemondását, kellő indokolás után lemondása elfogadtatott és helyébe általános szavazattöbbséggel tiszt. Kádár Lázár választatott meg, ki is a szokásos esküt azonnal letette.

Az isteni tiszteleten e gyűlésünk alkalmával tiszt. Bedő József tordátfalvi pap aa. szolgált, kinek beszédét közmegelegedés kísérte. Nagyban emelte az isteni tisztelet ünnepélyességét a Katona Sándor kereszturi énekvezér aa. és kartársai által rendezett harmóniás ének.

Gyűlésünket általán higgadt komolyság és közügyeink iránti érdekeltség jellemezte, köszönettel tartozunk a fennebb nevezett világi és egyházi tanácsosainknak, kik szíveskedtek gyűlésünkre megjelenni és az ügyek tárgyalásában buzgón, derék egyháztagokhoz illőleg résztvenni. Sajnálattunkat kell azonban kifejeznünk némi pályatársaink közönyössége felett, a kik belső ember létükre ez évenként egyszer tartatni szokott közgyűlésre sem jelentek meg. Reméljük jövőben nem lesz okunk ily panaszra.

Összejövetelünk közebéddel végződött, melyet mlgs. Pálfi Dénes ur és báró Bánfi József ő nsga kegyeskedtek számunkra rendezni, a kik e kitünő szivességükért fogadják nyilvánosan is hála köszönetüket.

Raffaj Domokos,
köri jegyző.

Küküllőkör. Désfalva, september hó.

Egyházkörünk aug. 16-án tartotta meg f. évi rendes közgyűlését Dicső-Szentmártonban, ezuttal B. Szentmiklós és Szent-Benedek egyházaink közkölségén.

Gyűlésünk isteni tisztelettel kezdődött, melyen az egyházi szónoklatot e sorok írója (Máté 16, 18. alapján) e tárgyról tartotta: „Krisztus kősziklán épült egyházának mikép válik becsületére a nép? Templomozás után közszeretben és becsülésben álló esperesünk házánál megkezdettük a gyűlést, fájdalom, világi gondnokainkhoz nem volt szerencsénk. Mint egy tükör-

ben vala felmutatva a gondosan összeállított esperesi jelentésben küiküllő egyházköri ekklézsiáink szellemi és anyagi állapota. Elégnek tartom, ha egyes pontjaira szoritkozom mostani tudósításomban. „Az isteni tiszteletek látogatásának elhanyagolását, a templomba nem járást, egyetlen egyházban sem haugsulyozták, de mégis érezni lehetett, hogy a hajdani vallásos buzgalom keveseknek erénye. Különösen a hétköznapi templomlátogatás van elhanyagolva, úgy hogy csak a belső emberek imája emelkedik az egek urához“. Látjuk és tapasztaljuk mi is a hitközönyt. Köszönet a t. esperes urnak, hogy felhiva figyelmünket, mikénti gyógyítására módokat és eszközöket kér. Vajha sikerült volna azon kebli intézkedésünkben némileg feltalálni, mely a végből küldött ki öt tagu bizottságot, hogy egy felállítandó lelkész-tanítói egylet¹⁾ alapszabályait megkészítse, hogy aztán jóvähagyás végett az E. K. Tanácshoz terjesztessenek. Vajha legszentebb célja a vallás-erkölcsi érzület visszaállítása in capite et membris ne lenne csak pium desiderium.

Olvastatott a kiküldött iskola vizsgálóbiztosok jelentése. „Az 1876. évben iskolaköteles gyermek volt 215 fiu és 186 leány, együtt 401, ezek közül feljárt az iskolába 152 fiu és 138 leány, együtt 290, így tehát iskolai oktatásban nem részesült 111, a mi a tan kötelesek számának több mint $\frac{1}{4}$ teszi. Ismétlő iskolaköteles volt 71 fiu, 68 leány, együtt 139, ezekből az iskolába járt 33 fiu és 42 leány, együtt 75 s így csaknem fele nem járt az iskolába“. Ezen adatok egyházkörünk tanügyi állapotát elég szomorú világitásban tüntetik fel. A jelentések dicsérettel szölanak a tanítók fáradságos működéséről s hibáznánk is ha a mult évi tényleges állapothoz viszonyítva az idei feltünő visszaesést, a tanítói karban keresnök azt. Az oktatási törvényrendelet az idén kevésbé volt alkalmazva, mint ezelőtti években. Igaz, hogy iskoláink nincsenek mindeütt a törvénynek megfelelőleg építve és felszerelve — mondja a jelentés — de nagyobb egyházaink körülményeik szerint igyekeztek iskolákat építeni s módjukhoz képest a taneszközöket is beszerezték; hogy tehát iskoláink tanulókkal megteljenek, első sorban csak a törvény végrehajtása szükséges. Gyűlésünk iskoláink állapotát hosszasan tárgyalva, egy állandó nevelésügyi bizottságot szervezett, melynek egyik teendőjéül azt szabta ki, hogy koronként az iskolákat meglátogassa s a jelentések alapján kiemelje és méltányolja azon tanítókat vagy iskolákat, melyek nagyobb sikerrel működtek.

¹⁾ Ily egylet felállításához fogadják üdvözetünket. — Szerk.

Egyházkörünkben a népesedési mozgalom az anyakönyvi másolatok alapján következő: Egyházkörünk összes népessége 3318. Született ezen évben 164 gyermek, meghaltak 97-en, szaporodás 67.

De álljon itt a következő feljegyzés kamatozó tőkénk jelen állapotjáról is. Az egyházak kamatozó tőkéinek összege 3877 frt. 69 kr. Az egyházak összes pénzbevétele 2311 frt 94 kr., kiadása 1856 frt. 85 kr. s így pénztári maradvány 455 frt 9 kr. A tőkék utáni hátralék, kamatok és egyéb beveendők összege 1055 frt 05 kr., mely összeg csaknem a tőke $\frac{1}{3}$ -nak felel meg. A hátralékok behajtására szigorú intézkedés tétetett.

Örömmel jegyezzük fel, hogy parochialis épületeink jó karba hozására egyházaink körülményeikhez képest serénykednek. „Dombó temploma felszerelését tetemes költséggel bevégezte. Fintabáza tornyát cseréppel fedte meg. Szőkefalva templom építése folyamatban van. D.-Szentmárton tornyát és templomát ez évben igazittatja és ezen jó szándéka van a sárosi egyháznak is. Az egy teremi egyháznak nincs módjában s nem is lesz, ha valamely kegyes kéz nem nyújt segílyt, hogy villám által rongált templomát kijavíthassa. Vajha minél előbb jőne az, hogy lenne templomunk ott, hol nagy missioja van az egyháznak vallás és nemzetiségi szempontból. A papi lakok, iskolák és tanítói lakok részint igen jó, részint lakható állapotban vannak.

Hosszabb időt igénylő tárgya volt gyűlésünknek, hogy miként lehetne iskoláinknál népkönyvtárakat létesíteni. Mindenütt a helyi szokások és körülmények lehetnek mérvadók. Mi például magtárakból, jó termés idején a nép megtalálása és önkéntes adakozásából, a gyermekeknek azon 10, esetőleg 20 krjából, melyet első iskolába menetelükkor fizetnek, véljük azt az alapot beszerezhetőknek, melyen a népkönyvtár kérdéses ügye valósuland.

A gyűlést közebed zárta be, mely kezdettől fogva végig derült hangulat s nagyjaink és jobbaink iránt nyilvánított szives kívánságok között folyt le. Én pedig, ki először láttam körünk papjait és tanítóit a közügyért harcolni, arról győződtem meg, hogy tetteiknek rugója az őszinte jó akarat, a szellemi és anyagi állapotokon módjuk szerint segíteni és emelni akarási és egymás iránt a kölcsönös becsülés és tisztelet. Adja az ég, hogy e jó szellem mindig meglegyen közöttünk.

Sándor Gergely,
désfalvi pap.

KÜLÖNFÉLÉK.

Szabad szellem Berlinben. Hossbach a porosz fővárosban a Szt. Miklós egyház szabadszellemű lelkésze ez előtt néhány héttel a csakugyan Berlinben levő fényesebb Szt. Jakab egyház lelkészének választatott meg nagy többséggel. Azóban a kisebbségben maradt orthodox töredék a brandenburgi consistoriumnál tiltakozott Hossbach megválasztása ellen és a magas consistorium a választást ennek következtében nem erősítette meg. Erre aztán a szt. Jakab egyház presbyteriuma azzal felelt, hogy egyik ülésében határozatilag kimondotta, hogy Hossbachon kívül más lelkészt nem fogad el s akárkit küldenek, a templomba bé nem ereszti, fizetését folyóvá nem teszi. Dr. Weber, berlini egyetemi tanár pedig nagy szenatiót keltő levelet intézett az ügyben Brückner fősuperintendenshez, melyből közöljük a Hossbach szabad szellemű, unitárius irányát védő részletet:

„Feltétlenül védelmére kelek a Hossbachféle irány hittani, illetőleg egyházi jogosultságának. Mindazon vallások, melyeket én ismerek, eredetileg a szív benső szükségeinek köszönik származásukat, de az idők folyamában a vallásalapítók tanait mellékes külsőségek alá temetik. Így Krisztus tanai is tényleg hovatovább Krisztusról szóló tanokká lettek, s a reformatio nagy ténye épen abban állt, hogy ez ismét visszatért az új testamentumhoz és az ebben foglalt okmányaihoz Krisztus működésének. Csak hogy az eszmék több kevesebb hullámválása után bekövetkezett ismét a megcsontosulás korszaka, mely az élő életet az egyházban ismét némi részben megölte. Egy ily korszakban öltünk ma is és azon iránynak, melyhez Hossbach lyceumi tanár is tartozik, épen az az érdeme, hogy Krisztus tanait ismét előtérbe helyezi, következőleg ez irány valódi protestáns. Azon unitárius vonás, mely ezen irányon keresztülhuzódik, teljes őszhangzatban van magával az evangéliummal is. (Ezt mi huzzuk fel egészen) Az evangélium azon kifejezései, melyek az egyháznak a sz. háromságról felállított hitcikkéhez vezettek, önmagukban is, de magában ezen hitcikkekben is, a mint az történelmileg kiképződött, egészen másként értendők, mint a miképen azokat mai napság az orthodoxia értelmezi, mely az által, hogy oly nagy súlyt fektet ezen hitcikkeknek általa fonákul értelmezett, dogmatörténetileg helytelen és tényleg a polytheismus határát érintő felfogására, határozott ellentétbe jött korunk miveltségének szellemével“.

Ij. Fretwell János kedves angol hitrokonunk september végén ismét meglepett látogatásával. Idejövetelének célja egyfelől hitrokonai,

másfelől üzleti jellegű volt. A pár nap, melyet körünkben töltött, reánk nézve valódi ünnep volt. Ezt ő meg is érdemelte tőlünk és megérdemli bármikor jön, hogy őt a legnagyobb örömmel és szívélyességgel üdvözljük, mert irántunk való igaz rokonszenve már több alkalommal fényes tényekben nyilvánult. Üzleti céljai ha sikerülnek, Magyarország közgazdaságára igen emelőleg fognak hatni, és ő akkor még több barátot számítandó hazában. Isten segítse őt úgy a magyar unitárius egyház, mint általában a magyar nemzet iránti jó szándékaiban és nemes irányu munkáiban, szívünkben kívánjuk.

Boros György jelenlegi londoni akadémitánk, ki szeptember elején indult jó kívánatainktól kísérve útjára, sept. 22-kén szerencsésen megérkezett a nagy világvárosba. A brit és külföldi unitárius társulat gyűlésébe, mely társulattól a segélypénzt nyeri, múlt hó 17-én vezetett be és szívélyes fogadtatásban részesült.

A vasárnap megünneplése nem pusztán egyházi, hanem komoly társadalmi kérdés. A hol a vasárnap megünneplésével keveset gondolnak, ott a felsőbbség, a törvény iránti tisztelet is fokónként hanyatlak. Erre nézve érdekes adatokat szolgáltat egy német lap, mely szerint 40 német fegyintézetben levő 18,828 fogoly között 963, tehát mintegy 10% másokon elkövetett súlyos testi sértések vagy ölés miatt tartóztatott le s ezen 963 fogolyból 380, mintegy 40% vétkes tettét vasárnap követte el. Körülbelül $\frac{1}{4}$ -de a fogsággal büntetett erkölcsatlenségeknél, s $\frac{1}{2}$ -de a gyermekgyilkosságoknak vasárnapokra esik. — Mi nem vagyunk elfogultak az innepek iránt, mert az igaz keresztény előtt minden nap szent nap; de mégis aggodalommal látjuk a régi vasárnap iránti tiszteletnek csökkenését itt is ott is. Ez nem bigottság, ez csaknem olyan fontos cultur-kérdés, mint a nevelés.

Művészet és természet. Ha a legfinomabb borotva élet mikroskoppal megvizsgáljuk, azt olyannak látjuk mint egy megiehetősen buta késélt, tele rovatkákktal és csorbaságokkal. Hasonlóan a legkisebb varrózó nem sokat különbözik egy durva vasbottól. Ellenben ha ugyanezen eszközzel egy méhfulánkot vizsgálunk meg, azt mindenütt tökéletesen simának találjuk oly finom hegygyel, hogy alig lehet látni. A legfinomabb csipkeszál nagyító üveg alatt nézve egy durva kötéthez hasonlít, míg a selyembogár által szőtt selyemfonal itt is teljesen sima, fényes és mindenütt egyenlő. A tollal irt legkisebb pont szabálytalanak és szegletesnek tűnik fel, ellenben a bogarak szárnyain levő legkisebb pontok tökéletes köralakot mutatnak. Ily tökéletes a természet a művészet tökéletlenségeivel szemben. Azok a tudósok, a kik azt akarják velünk elhíttetni, hogy a természetnek ezen nagy alkotásai pusztán történetből, véletlenségből származnak, ne vegyék tőlünk rossz neven, ha mi azt állítjuk, hogy a világot magasabb erőnek kell kormányozni s az esélyek tana a legnagyobb esélytelenség.

ARANY-KÖNYV.

I. A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Tizenhetedik közlemény.

Az *-gal jegyzettek másodszor, a **-gal jegyzettek harmadszor s.t.b. adakoztak.

	fr.	kr.		frt.	kr
T. Dali Ádám sz.mihályfal vi l. gyűjtőivén:			áthozatal	15	15
2832. Az ekkla pénztára	10	—	Bálint János	—	10
Bajka Sándor	1	—	2860. Kovács Mózesné	—	10
Tövisi István	—	10	Többen törökbuzában	2	—
Vas Mihály	—	10	Dali Ádám	2	—
Fodor László	—	20	Neje Fodor Ilka	2	—
Bajka András	—	20	Fiok Dali Vilmos	1	—
Tövissi Boldizsár	—	10	együtt	22	35
Halmágyi János	—	10	Lukács Sándor nr gyűjtő- ivén Tordáról:		
2840. Pálfi János	—	20	Lőrinczi Lajos 1875 és		
Bajka Róza	—	10	6 ra	4	—
Bajka Ilka	—	5	Székely Ferencz	1	—
Végh Mózes id.	—	10	Pápai József	2	—
Végh Mózes ifj.	—	10	Agh József	1	—
Rostás János ifj.	—	20	Almási József	1	—
Pénteki János ev. ref.	—	50	2870. Pálfi Dénes	2	—
Árkosi Miklós	—	10	Lukács Sándor	1	—
Árkosi Mihály	—	40	együtt	12	—
Fülöp Pál	—	20	*Binecz Gábor 1876 és		
2850. Fülöp István	—	20	7-re	7	—
Árkosi Pál	—	10	Özv. Gyergyai Fevencz- né (4-szer).	10	—
Özv. Árkosi Samuné	—	10	Ferenczi Mózes (6-szor)	5	—
Gyulai Istvánné	—	5	*Derzsi József	5	—
Gyulai András	—	5	Kádár József Dézsről	1	—
Gönczi Ferencz	—	20	A 17-ik közl. összege	59	35
Csép Mihály	—	30	Hozzáadva az előbbi 16 közl.	5049	03
Fülöp Ferencz id.	—	30			
Bálint Dániel	—	10			
átvitel	15	15	Az alapítvány tesz	5108	38

Tisztelettel kérem mindazokat, a kik évenkénti adományaikkal gyarapítani ígérkeztek a Dávid Ferencz-alapítványt, sziveskedjenek a folyó s esetleg a már megelőzött évekre szánt becses adományaikat is hozzájuk beküldeni, mert sajnálattal kell tapasztalnom s e közlemény csekély összege is bizonyítja, hogy az alapítvány iránti áldozatkészség nem remélt módon csökkenni kezdett. Alig egy-két buzgó tagja vallásközön-ségünknek tartja magát a próféta intéséhez: „a mit fogadtál, teljesítsed“; a többiek elmaradoztak, ki az első, ki a második adománnyal már teljesen eleget vélvén tenni kötelességének; pedig miután közöttünk egyszerre nagyobb összegeket csak kevesen áldozhatnak, az alapítvány létrehozásánál a számítás épen a kisebb adományok gyakori megújítására van fektetve. És mit mondiak azokról, a kik teljes-séggel nem engedik szívökhöz jutni a kérést, a kik még épen semmi-vel sem járultak az alapítványhoz három kerek év alatt se. Legyen szabad ezeket az apostollal arra figyelmeztetnem: hogy a „hitnek

gyűmölcs a jó cselekedet" s bizonyára a közcélokot előmozdítani a jó cselekedetek közé tartozik. Ismételten felkérem azért az ügy barátait, ne szünjenek meg áldozni s másokat is áldozatra buzdítani — ha áldozatnak lehet nevezni évenként egy néhány fillért a Dávid Ferencz alapítványhoz tenni.

Kolozsvárt november 3-án 1877.

Ferencz József,

Néhai Kriza János unitárius püspök képének két példányban olajba festésére adakoztak:

Péterfi Dénes indítványozó 5 frt. V. Nagy János 5 frt. Kelemen Benő Szucságból 10 frt. főt. Ferencz József 3 frt, Jakab Elek 10 frt, Kovácsi Antal 2 frt, Kelemen Elek Szucságból 5 frt, Nagy Lajos 2 frt, Váradi Károly 2 frt, Simén Domokos 2 frt, Dr. Gyergyai Árpád 5 frt, Kovács János 8 frt, Filep István 1 frt, Jakab Ilona 1 frt, Jakab József 5 frt, Kovácsi Antalné 1 frt, Jakab Elekné 2 frt, Jakab Juliska 1 frt, Jakab Róza 1 frt, Ferencz Józsefné 2 frt, Nagy Lajosné 2 frt, Benczédi Gergely 1 frt, Hajós Béla 5 frt; Benkő Mihály 2 frt, Fekete Pál 10 frt, Sándor János 2 frt, Brassai Sámuel 15 frt, Ulár Pál 5 frt, Pap Mózes 2 frt, Nagy Dénes S. Szentgyörgyről 1 frt, Berde Áron 5 frt, Incze Mihály 10 frt, Szigethy Miklós ezredes 5 frt, Derzsi József 1 frt, Szabó Mózes 1 frt; Mikó Imre 2 frt, Ambrus Gergely 2 frt, Botár János 2 frt, Ptacsnik Lajos 1 frt, Fekete Kálmán 1 frt, Sárdi József 1 frt, Walter Károly 1 frt, Varga Mór 2 frt, Varga Venczel 2 frt, Barra Mózes 60 kr, Ūrmösi Lajos 2 frt, Hegedűs István 1 frt, Benedek Áron 2 frt, Dr. Bartók István 1 frt, Derzsi Károly Tordáról 1 frt, Zsakó János Toroczkról 1 frt, Veres Dénes Tordáról 1 frt, Pálfi Károly Tordáról 1 frt, Daniel Gábor főispán 5 frt, Gyulai Árpád 1 frt, Szentványi Gyula főispán 3 frt, Filep Albert M. Vásárhelyről 3 frt, Kelemen Albert M. Szentkirályról 1 frt, Török Sámuel Szentmihályról 1 frt, Ferenczi Mózes 1 frt 46 kr. Takarékpénztári növekedés 1 frt 50 kr. Összesen 181 frt 56 kr. Kiadatott a két kép festésére 160 frt, az egyik Londonba szállítására pakolással együtt 21 frt 56 kr. Összesen 181 frt 56 kr.

Fogadják a nemes keblű urak és hölgyek hálás köszönetünket, hogy a nem rég elhunyt nagy jelesünknek ily módon emléket emelvi szives adományaiikkal elősegíték. A két kép egyike Egyházi Tanácsstermünk számára adatott át és Kriza már ott díszlik többi jeleseinkkel; a másik Londonba küldetett a „brit és külföldi unitárius társulat“ gyűlésterme számára. Angol barátaink meglepetve fogadták a küldeményt s a társulat titkára meleg szavakban köszönte meg, kifejezván, hogy rendkívül szerencséseknek érzik magukat, hogy gyűléstermükben a magyar unitáriusok egy oly képviselőti személyének arcképét birhatják, milyen Kriza volt, kit a társulat mindazon tagjai, a kik őt ismerték — Taylor, Fretwell sat. magas keresztény jellemeért és tudományosságáért hódolattal tisztelni tanultak.

Kolozsvárt 1877. November 5.

Péterfi Dénes.